

**ASKERİ VE BÜROKRATİK VESAYET
BAĞLAMINDA
27 MAYIS 1960 DARBESİ'NİN İNCELENMESİ**

Tuğba GÖZEK
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Zelkif POLAT
Ekim, 2021
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ASKERİ VE BÜROKRATİK VESAYET
BAĞLAMINDA
27 MAYIS 1960 DARBESİ'NİN İNCELENMESİ

Hazırlayan
Tuğba GÖZEK

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Zelkif POLAT

AFYONKARAHİSAR 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "**Askeri ve Bürokratik Vesayet Bağlamında 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin İncelenmesi**" adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27/10/2021

İmza

Tuğba GÖZEK

ÖZET

ASKERİ VE BÜROKRATİK VESAYETBAĞLAMINDA 27 MAYIS 1960 DARBESİ'NİN İNCELENMESİ

Tuğba GÖZEK

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Ekim, 2021

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Zelkif POLAT

Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kurumsallaşmış bir bürokratik yapıyı devralmış, bu yapı yeni yönetimin temel dinamiği olmuştur. 1946 yılına kadar tek parti ve bürokratik yapının hâkim olduğu Türkiye'de, çok partili hayata II. Dünya Savaşı'nın getirdiği yenedünya düzenine ayak uydurabilmek için geçilmiştir. Türkiye'de askeri müdahaleler, ordunun bazen kurumsal, bazen de üst düzey subayların kendi inisiyatiflerini kullanarak sivil yönetimi ele geçirme girişimleri ile olmuştur. Özellikle askeri darbeler ile birlikte gündeme gelen vesayet kavramı demokratik ülkelerde aşılması ve şeffaf hale getirilmesi gereken önemli bir konu olmuştur. Türkiye'de, çok partili hayata geçildiği 1950'den bugüne kadar doğrudan ve dolaylı olarak siyasete belli aralıklarla askeri müdahaleler yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Demokrat partinin iktidarda olduğu 1950-1960 yılları arasında anayasaya aykırı uygulamaları olduğu iddiası ile 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile Cumhuriyet tarihinin ilk darbesi yapılmış, darbe sonrasında ordu yönetimi sivillere devretmiştir. 1960 darbesinin bir ürünü olarak 1961 Anayasası çıkarılmıştır. Bu çalışmada, 1961 Anayasası'nda yer alan resmi ideolojinin taşıyıcılığını üstlendiği iddia edilen Cumhuriyet Senatosu, Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Anayasa Mahkemesi (AYM), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) yetkileri, görevleri ve vesayetçi işlevlerini yerine getirip getirmediikleri açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs 1960 Darbesi, 1961 Anayasası, Vesayet, Bürokrasi.

ABSTRACT

IN THE CONTEXT OF MILITARY AND BUREAUCRATIC TUTELAGE OF THE 27 MAY 1960 COUP

Tuğba GÖZEK

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
POLITICAL SCIENCES AND PUBLIC ADMINISTRATION DEPARTMENT**

October, 2021

Advisor: Assist Prof. Dr. Zekif POLAT

Turkey inherited an institutionalized bureaucratic structure from the Ottoman Empire and this structure became the main dynamic of the new administration. Multi-party life in Turkey, where a single-party and bureaucratic structure was dominant until 1946. It has been passed in order to keep up with the new world order brought by World War II. Military interventions in Turkey have been attempts by the army to seize civilian rule, sometimes institutionally, sometimes using the initiative of senior officers. The tutelage regime which especially came up with the military coup d'états is an important issue that should be overcome and made transparent in the democratic countries. Since the transition to the multi-party system in Turkey in 1950, direct and indirect military interventions in politics have been carried out at regular intervals. After the establishment of the Republic of Turkey, the first coup in Turkish history was carried out on May 27, 1960 military coup, with the allegation that there were unconstitutional practices between the years 1950-1960, when the Democrat Party was in power. After the coup, the army handed over the administration to the civilians. The 1961 Constitution was accepted as a product of the 1960 coup. In this study, the Senate of the Republic, which is claimed to be the bearer of the official ideology in the 1961 Constitution, was examined in terms of the National Security Council (MGK), the Constitutional Court (AYM) and the State Planning Organization (DPT). Whether they fulfill their powers, duties and tutelage function duties.

Keywords: May 27 Coup, 1961 Constitution, Tutelage, Bureaucracy.

ÖNSÖZ

Askeri ve bürokratik vesayetin daha fazla hissedildiği 27 Mayıs 1960 darbesi ve darbenin iç ve dış dinamikleri çeşitli araştırmalarda ele alınmıştır. Bu çalışmada darbenin Türk siyasal hayatına etkisine değinilmiş ve darbe sonrası yapılan 1961 Anayasası ve anayasanın getirdiği vesayetçi kurumlar incelenmiştir.

Bu çalışmanın düzenlenmesi, yürütülmesi ve tamamlanması sırasında gerek lisans hayatım boyunca, gerekse Yüksek Lisans eğitimi aldığım dönemlerde her zaman yanımda olan, benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, bilgi birikimi ve deneyimleriyle katkılarının faydasını yaşadığım çok değerli hocam; Dr. Öğr. Üyesi Zelkif POLAT'a saygılarımla teşekkür ederim. Lisans ve Lisansüstü eğitimim süresince kendilerini tanıdığım ve öğrencileri olduğum için kendimi şanslı hissettiğim, benden desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve bana kazandırdıkları kazanımları hayatım boyunca hissedeceğim Prof. Dr. Mustafa FİŞNE ve Dr. Öğr. Üyesi Kerim ÇINAR'a ayrı ayrı en derin duygularıyla teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca; Aldığım her kararda ve attığım her adımda beni her zaman destekleyen ANNEM'e; sınırsız bir çaba ve güvenle her daim yanımda olan BABAM'a, çok teşekkür ederim. Yapılan bu çalışmanın tüm eksikliği ve sorumluluğu bana aittir. Bu konu üzerinde benden sonra bilimsel çalışma yapacak kişilere de ışık tutması en büyük dileğimdir.

Tuğba GÖZEK
2021, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKA PLAN

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
1.1. VESAYET REJİMİ	5
1.2. ASKERİ VESAYET	5
1.3. BÜROKRASİ	6
1.4. BÜROKRATİK VESAYET	8
1.5. VESAYET DEMOKRASİSİ.....	9
1.6. ASKERİ DARBE	10
2. TARİHSEL ARKA PLAN	11
2.1. TÜRKİYE’DE ASKERİ ELİTİZMİN KÖKENLERİ	13
2.1.1. Tanzimat Döneminden 27 Mayıs’a Ordu-Siyaset İlişkisi	16
2.2. TÜRKİYE’DE BÜROKRATİK ELİTİZMİN KÖKENLERİ.....	20
2.2.1. Tanzimat Döneminden 27 Mayıs’a Bürokrasi-Siyaset İlişkisi	21

İKİNCİ BÖLÜM

İÇ VE DIŞ DİNAMİKLER BOYUTUYLA 27 MAYIS 1960 DARBESİ

1. TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞİN İÇ VE DIŞ DİNAMİKLERİ	26
2. DEMOKRAT PARTİ’NİN KURULUŞU VE İKTİDARA GELİŞİ.....	31
3. 27 MAYIS 1960 DARBESİ.....	38
3.1. 27 MAYIS DARBESİ’NİN İÇ DİNAMİKLERİ	40
3.2. 27 MAYIS DARBESİ’NİN DIŞ DİNAMİKLERİ.....	44
3.3. DARBE’NİN SONUÇLARI	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 DARBESİ’NİN ASKERİ VE BÜROKRATİK VESAYETİN TESİSİNE ETKİLERİ

1. DARBENİN SİYASİ HAYATA ETKİLERİ	49
1.1. SEÇİM SİSTEMİNDEKİ DÜZENLEMELER	50
1.2. DARBE SONRASI SİYASİ PARTİLER VE SEÇİMLER	51
2. 1961 ANAYASASI VE VESAYETÇİ KURUMLAR.....	55
2.1. ÇİFT MECLİSLİ YASAMA VE CUMHURİYET SENATOSU	61
2.1.1. Cumhuriyet Senatosu’nun Tesisi ve Niteliği	62

2.2.MİLLİ GÜVENLİK KURULU	65
2.3. ANAYASA MAHKEMESİ	68
2.4. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI	73
2.5. CUMHURBAŞKANLIĞI	79
SONUÇ	81
KAYNAKÇA.....	85
EKLER	97
ÖZGEÇMİŞ	103

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
AP: Adalet Partisi
AYM: Anayasa Mahkemesi
BBYKP: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
Bt.: Bilinmeyen Tarih
CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Çev.: Çeviren
DP: Demokrat Parti
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
Ed.: Editör
FP: Fazilet Partisi
İBYKP: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
MBK: Milli Birlik Komitesi
MGK: Milli Güvenlik Kurulu
MNP: Milli Nizam Partisi
MP: Millet Partisi
NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OEEC: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
RP: Refah Partisi
SPK: Siyasi Partiler Kanunu
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
S.s.y.: Sayfa Sayısı Yok
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEP: Türkiye Emekçi Partisi
TİP: Türkiye İşçi Partisi
TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri
Vd.: Ve diğerleri
YPK: Yüksek Planlama Kurulu
YTP: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Gerek Osmanlı ve gerekse Cumhuriyet Türkiye'sinde ordu ve bürokrasinin bariz bir şekilde siyasal hayata müdahil olduğu, bu müdahilliğin zaman zaman darbeler marifetiyle bir nevi devlete format atmak şeklinde tezahür ettiği görülmektedir. Formatı atan genellikle ordu, oluşturulan vesayetçi yapıyla da devamlılığı sağlayan ise daha çok bürokrasi olmuştur. Nitekim devletlerin kuruluşunun hukuki metni ve devletle halk arasındaki ilişkinin garantörü olarak niteleyebileceğimiz anayasalar, Türkiye'de Milli Mücadele şartları istisna tutulursa, bahsi geçen müdahilliğin bir ürünü olarak Türk hukuk ve siyasi tarihine damgasını vurmuştur.

Bu bağlamda Türkiye'de bariz bir şekilde Tanzimat'la başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sine sirayet eden, daha çok ordu ve bürokrasi üzerinden yapılanan seçkin bir anlayışın toplum mühendisliğine soyunarak, halk iradesinin yansıması olan siyasi ve sosyal kurumlara sürekli olarak müdahale etme arzusu, ardışık darbeler doğurduğu gibi devletle toplum arasındaki ilişkileri de ciddi oranda zedelemiştir. Hatta ordu ve bürokrasi üzerinden darbeler yoluyla inşa edilmiş olan seçkin anlayıştan mülhem “iktidar olup, muktedir olamama” söylemi Türk siyasal hayatında müteaddit defalar tecrübe edilmiştir. Darbelerin ve darbecilerin demokratik birikimleri sıfırlayıcı etkisi yanında siyaseti yeniden dizayn çabasının sosyolojik bir yansıması olarak inanç ve hayat tarzları üzerinden ideolojik tonu yüksek bir toplumsal yarılma ortaya çıkardığı da bir gerçektir. Söz konusu ayrılmış toplumun bir kısmı ise müteakip darbeleri meşrulaştırıcı bir toplumsal payanda olarak kullanılmıştır. Darbe dönemlerinin inşa ettiği vesayetçi kurumlar, sahip oldukları devlet aygıtları marifetiyle bu mekanizmanın işleyişinde önemli bir role sahip olmuşlardır.

Türkiye gibi tarihi, kültürel misyonu yanında stratejik önemi olan bir coğrafyada darbeler ve vesayetçi kurumlarla dizayn edilen siyasal düzeni, yukarıda ele alındığı şekliyle sadece iç dinamikler üzerinden okumanın bir düşünce kısırlığı doğuracağı muhakkaktır. Dolayısıyla söz konusu darbeleri daha iyi analiz etmek için Türkiye kadar her darbenin yaşandığı dönemin dünya konjonktürünü de ele almak bir zarurettir. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimine kadar Türkiye'deki darbe ve müdahaleler incelendiğinde, iç gelişmelerden ayrı darbeleri dış konjonktürle ilişkilendirmekte çok da zorlanılmayacağı görülecektir. Ordu ve bürokrasi bağlamında meselenin tarihinin Osmanlı'nın son dönemine kadar gittiği görülmektedir. Tanzimat

sonrasında bürokratlar ve yüksek rütbeli askerlerin siyaset üzerindeki etkileri, tek parti döneminde hükümetin askeri kökenli siyasilerden oluşması, çok partili hayata geçişle birlikte ordunun etkisini darbeler üzerinden göstermesi gibi tarihi gelişmelerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı'dan günümüz Türkiye'sine kadar ordu, her zaman siyaset ile iç içe olmuştur.

Devletin varlığının ve geleceğinin teminatı olarak görülüp güçlü tutulmaya çalışılan ordu, uzun bir tarihsel geçmişe sahip olması ve siyasal yaşam üzerinde de bir o kadar etkin ve aktif rol alması sebebiyle kendinde siyasete müdahale hakkı görmüştür. Osmanlı'da başlayan ve Türkiye'ye miras kalan darbe kültürü ile Türk siyasi tarihi bir nevi darbe ve muhtıralar tarihi olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulmasında asli unsur olan ordu, modernleşmede de temel faktör olduğundan dolayı sosyal ve siyasal bir prestij sahibidir. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken birçok kurum ve kuruluş Batı'dan adaptasyonla tesis edilmiştir. Batı tarzı kurumların tesisinde ise Osmanlının son döneminden beri başrolü ordu üstlenmiştir. Bunun bir sonucu olarak Cumhuriyet ile birlikte de silahlı kuvvetler, kendini cumhuriyetin ve demokrasinin bekçisi olarak görmeye başlamıştır. Kendini cumhuriyetin ve rejimin bekçisi olarak gören ordu mensupları zaman zaman durumdan vazife çıkarıp siyasete karışmış ve demokratik hayata müdahale etmişlerdir.

Ordu ve siyaset arasındaki ilişki gibi bir diğer önemli ilişki de bürokrasi ve siyaset arasında görülmektedir. Siyasi yöneticiler, yapılacak işler konusunda, genel çerçeveyi ve hedefleri belirlemekte; bürokrasi (kamu yöneticileri) ise alınan bu kararları uygulamaktadır. Bürokrasi ve siyaset arasındaki ilişki ortaya çıktığından beri gerilimli bir ilişki olmuştur. Bürokrasinin siyasi iktidarın belirlediği politikaların uygulayıcısı konumunda olması gerekirken, kazanmış olduğu güç nedeniyle belli noktalarda siyasi iktidarı etkilemeye çalışmakta hatta ortak olmaktadır. Bu noktada gerilimler başlamakta ve temelde bu gerilim atanmışlar ve seçilmişler arasındaki gerilim olarak bilinmektedir.

Osmanlı Devleti ilmiye, seyfiye ve kalemiye sınıfı ile güçlü bir bürokratik yapıya sahiptir. Bu güce dayanan asker Osmanlıdan günümüze kadar kendisine verilen ayrıcalıklı bürokrasi alanını terk etmek istememiş, gerektiğinde kendine vesayet alanı açarak siyasette bir otorite olabileceğini sık sık hatırlatmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Tek Parti dönemi olarak kabul gören 1923-1946 yılları arası CHP iktidarına sahne olmuştur. Cumhuriyetin kurucu partisi olan CHP

bürokrasi ile özdeşleştirilmiş; CHP yeni kurulan bir devletin getirdiği zorluklarla beraber reformların ve politikaların üstlenicisi, yürütücüsü olmuştur. Bu dönemde, askeri ve sivil bürokrasi birlikte çalışmış, modern bürokratik zihniyete dayalı elit kesim, aldıkları kararları etkileyecek başta halk olmak üzere her türlü güce karşı çıkmış, karar alma sürecinde dışlamıştır. Bu yıllarda parti-devlet bütünleşmesi resmen sağlanmıştır.

1950 Mayıs'ında 27 yıllık CHP iktidarını devirerek Demokrat Parti iktidara gelmiş, Türkiye'de uzun yıllar süren tek bir partinin iktidarından sonra yeni bir partinin iktidara gelmesi halk tarafından sevinçle karşılanmıştır. 1950'li yılların ilk yarısı Demokrat parti için en parlak yıllar olmuştur. Demokrat partinin iktidara gelmesi sonrasında muhalefete karşı tahammülsüz politikaları, kurduğu Tahkikat Komisyonu darbenin ayak sesleri olmuştur.

Türkiye'deki en büyük sorunlardan birisi ordunun seçimlerle başa gelen ve milletin iradesini temsil eden siyasi çoğunluğu yetersiz bularak kendisini hükümetin üzerinde görmesi ve temel görevi vatani, milleti dış tehditlere karşı korumakken darbe yoluyla siyasete müdahale etmesidir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerçekleştirilen 27 Mayıs 1960 darbesi, kendinden sonra yapılacak olan darbe ve darbe girişimlerine öncü niteliğinde ilk darbe olmuştur. Daha önce benzerine rastlanmamış olan 27 Mayıs darbesi ile topyekûn bir değişiklik yaşanmış, bir taraftan siyaset üzerinde vesayet rejimi kurulurken diğer taraftan da Anayasa ile kurulan bu vesayet hukuki bir zemine oturtulmuştur.

27 Mayıs darbesinden sonra ordu gerek alınan siyasi kararlarda, gerek ülke yönetiminde gerekse ekonomik alanda ve yargı kurumlarında ağırlığını hissettirmiştir. Hatta bu dönemden sonra asker adeta bir siyasi parti gibi hareket etmeye başlamış, askerin örtülü iktidarından söz edilmiştir. 27 Mayıs ile beraber ordu siyasetten bağımsız ancak gerekli gördüğü durumlarda siyasete darbe ve muhtıralar yoluyla müdahale ederek siyaseti dizayn eden bir kuruma dönüşmüştür. Türkiye'de periyodik aralıklarla yapılan darbelerde bazen asker sorumlu olarak görülürken, bazen de iktidar sorumlu tutulmuştur.

Bu çalışma başlıca üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde teorik bir temel oluşturmak için kavramsal çerçeve tanımlaması yapıldıktan sonra Tanzimat döneminden başlayıp 27 Mayıs'a kadar geçen süreçte *askeri elitizm* ve *bürokratik elitizm*'in nasıl bir tarihsel aşamadan geçtiği ele alınmıştır. İkinci bölümde 27 yıllık CHP iktidarının devrilmesi sonucu çok partili hayata geçiş ve bu geçişin arkasındaki iç ve dış dinamikler

zerinde durulmuştur. Tüm bu dinamikler sonucunda gerçekleşen 27 Mayıs 1960 darbesi ve yine darbenin arka planındaki i ve dış sebeplere değinilmiştir. Çalışmamızın son bölümünde yaşanılan darbenin siyasal hayat üzerinde ne derece etkili olduğu ele alınmış ve darbe sonrası yapılan 1961 Anayasası ve Anayasa'nın getirdiği Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu, Cumhuriyet Senatosu, Devlet Planlama Teşkilatı ve Cumhurbaşkanlığı başta olmak üzere söz konusu kurumlar vesayetçi nitelikleri ve işlevleri açısından incelenmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, askeri ve bürokratik vesayet kavramları çerçevesinde Osmanlı'dan 1960 Türkiye'sine kadar olan dönemde ordu-siyaset ve bürokrasi-siyaset ilişkilerinin tarihi seyrini inceleyip, analizini yaparken sözü edilen ilişkilerin kendini en belirgin gösterdiği ve “darbelerin anası” olarak nitelendirilen 27 Mayıs 1960 Darbesi ve sonrasında kurulan vesayetçi kurumları incelemektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKA PLAN

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. VESAYET REJİMİ

Toplumsal düzeni sağlamak amacıyla ortaya çıkan vesayet kavramı hukuki bir terimdir. Özel hukukta “vesayet” reşit olmamış küçüklerin veya akli yetileri olmayan kısıtlı bireylerin haklarının korunması ve temsil edilmesi için onun adına bir vasi tayin edilmesi şeklinde ifade edilmektedir (Kaya, 2013: 494).

En kısa tanımıyla *vesayet rejimi*; seçilmiş devlet organlarının yerine seçilmemiş, atanmış olan kurum ve organlara denetim yapma yetkisinin verilmesine denilmektedir. Siyaset teorisinde ise seçilmiş organların, atanmış organların denetimi altında bulunmasını ifade etmektedir (Kaya, 2013: 495). Meşru rejimde yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden ayrı işleyerek güçler dengesi kurulması sağlanarak hukukun egemen olması dolayısı ile demokratik düzenin hâkim olması gerekirken, vesayet sisteminde devlete ait olması gereken egemenlik farklı güç odaklarının eline geçmektedir (Gül, 2017: 61). Bu güç odakları bir aile, ordu, dini grup, etnik grup yada toplumsal sınıf olabilmektedir (Sağkaya, 2017: s.s.y).

Vesayet rejimi, vasi güçlerin idareyi doğrudan elinde tutup kullanabileceği bir yönetim biçimi değildir. Kendisini ülkenin tabii sahibi, toplumun yasal temsilcisi olarak gören kişi ya da grupların, idareyi ellerinde bulundurmaları vesayet olarak değil, diktatörlük ya da mutlak monarşi olarak ifade edilebilir (Deniş, 2019: 40).

1.2. ASKERİ VESAYET

Askeri vesayet; devlet içinde mutlak özerklik ve ordu içinde aşırı merkezilik üzerine kurulan, askeri yapıya kendisini teftiş ettirmeme, buna karşılık kendisine siyaseti daima kontrol etme imkânı veren bir yapı olarak tanımlanabilir (Bayramoğlu, 2010: 13).

Steven Cook’a göre askeri vesayette ülkeyi görünüşte olağan bir demokraside olduğu gibi hükümet ve bakanlar kurulu yönetmekte, ancak temel siyasi kararlar, arka plandaki askerler tarafından alınmaktadır. Ordu, görünürde olağan bir demokraside olduğu gibi hükümetin buyruğu altındadır, ancak gerçekte özerktir (Görmüş, 2012: s.s.y). Serbest seçimlerle başa gelen iktidarın yaptığı politikalar üzerinde ordu iç

düzenini sağlamak şartıyla kendisine birtakım vesayet yetkilerinin verilmesini dikte edebilir. Vesayet yetkisi; serbest seçimlerle başa gelen iktidarın aldığı siyasi kararlar ve uyguladığı politikalar üzerinde orduya, devletin asıl ve daimi çıkarlarını gözetmek amacıyla verilen geniş kapsamlı gözetim yetkisi şeklinde tanımlanabilir. Askere vesayet yetkisini vermenin bir yolu da anayasanın ve kanunların güvencesi rolünü vermektir. Bu tür yetkiler sonucunda ordu hükümetlerin geçici kurumlar, asıl daimi olanın ise kendisinin olduğunu ve devletin menfaatlerini korumak için darbe gibi meşru olmayan yollara başvurmasının kendisi için hak olduğunu düşünmektedir (Özbudun, 2010: 134-135).

1.3. BÜROKRASİ

Bürokrasi kavramı “*burrus (büro)*” ve “*kratic (hakimiyet)*” kelimelerinin bir araya getirilmesi ile büroların kamu yönetimindeki hakimiyetini ifade etmek amacıyla ilk olarak 1745 yılında Vincent de Gournay tarafından kullanılmıştır (Yılmaz vd., 2013: 265). Bürokrasi kavramının birçok tanımı bulunmaktadır. Tanımı yönünde ortak bir fikir birliği olmamakla birlikte birbirine zıt görüşler de yer almaktadır.

Siyaset literatüründeki Kaplan, Laski, Lasswell gibi klasiklere göre bürokrasi, “...sıradan yurttaşların özgürlüklerini tehlikeye atan ve tamamen memurların elinde olan ve bu görevlilerce denetlenen yönetim biçimi...” veya “...memurlardan oluşan seçkinlerin hâkimiyet biçimi...” olarak tanımlanmıştır (Bayram ve Çınar, 2007: 14). Bürokrasi; Eylem ve işlemlerin yazılı olarak kurallara bağlandığı, görevlerin ve hedeflerin önceden açıkça belirlendiği katı hiyerarşik yönetim şekli olarak tanımlanabilir (Öztekin, 2010: 294). Diğer bir tanıma göre ise Bürokrasi; Yönetimin kurallara bağlandığı, emir-komuta zincirinin ve kurallara uyulmanın meşrulaştırılmaya çalışıldığı yönetim sistemi şeklindedir (Eryılmaz, 2013: 262). Bürokrasi; Toplulukların, emir ve kuralların kötü yanlarını ifade etmenin yanı sıra yetki devrinde isteksizlik, gizlilik, verimsizlik, düzensizlik, kırtasiyecilik gibi negatif davranışları da belirtmekte olup bu davranışlara *Bürokratizm (Bürokrasi Hastalığı)* denilmektedir (Yılmaz vd., 2013: 266). Bürokrasiyi olumsuz değerlendirenler, yetki ve sorumlulukların açıkça belirtilmemesi, bazı kişilere gereğinden fazla yetki verilmesi, performans yavaşlığı ve işini yürütemeyen görevliler, bazı kişilerin kendi gücünü arttırma çabası, kaynakların israf edilmesi gibi gerekçeleri göstererek bürokrasiyi kırtasiyecilik anlamında eleştirmektedirler (Çevik, 2010: 6-7). Marksist teoriye göre sermaye düzeninin bir hastalığı olarak değerlendirilen bürokrasi, geri kalmış ülkelerdeki otoriter rejimlerin

halka uyguladıkları baskının bir aparatıdır. Bürokrasiyi uygar toplumun siyasal biçimciliği olarak gören Marx, bürokrasinin sonunda bir uygulama yanlısı haline gelmesine geleceği kehanetinde bulunur. Bürokrasi kafasını Cizvit kafasına benzeten Marx bürokratları ise siyasetin Cizvitleri, din bilimcileri olarak niteler. Biçimi içerik ve içeriği biçim gibi gösterme eğilimi üzerinden bürokrasi, gerçek devletin yanında kurgusal bir devlet olarak da tanımlanır (Timuçin, 2004: 94).

Bürokrasi yaklaşımı açısından en büyük katkısı Alman sosyolog Max Weber yapmıştır. Bürokrasinin bütün bu olumsuz tanımlamalarına karşılık, Weber Bürokrasiyi; hukukun üstünlüğüne dayanan, yazılı kurallar içeren, resmi pozisyonlardan oluşan, emir-komuta zinciri içerisinde, iş bölümü ve uzmanlaşma ile yürütülen ideal bir örgütlenme modeli olarak betimlemiştir. Weber bürokrasinin tanımını yaparken doğrudan anlatmak yerine unsur ve özelliklerini açıklamakla yetinmiştir (Başaran, 2000: 53). Weber bürokrasiden pek hoşlanmasa da faydalı ve kaçınılmaz görmekte; bunun sebepleri arasında süreklilik, güvenilirlik, dakiklik, keskinlik, uygunluk, disiplin, hız, sağduyu, dosyalama bilgisi, işbirliği ve uyuşmazlıkların giderilmesi sayılabilir (Gökçe vd., 2002: 47).

Weber'in, *"bir kez tam kurulduktan sonra artık ortadan kaldırılması en zor olan sosyal yapılardan"* birisi olarak nitelediği bürokrasi, aynı zamanda toplu eylemi toplumsal eyleme dönüştürebilmenin temel aracıdır. Dolayısıyla güç ilişkilerini toplumsallaştırabilme kabiliyetinden dolayı bürokrasi, bu aygıtı kontrol edenler açısından en önemli iktidar aracı olagelmıştır (Weber, 1998: 311). Bürokrasinin, hedefe ulaşmada mutlaka en etkili araç olmamasına rağmen, diğer tüm tahakküm biçimleri karşısında salt teknik açıdan üstünlüğe sahip olması (Marshall, 1999: 86) şeklindeki bir yorumla Weber'in tespitine mefhum-u muhalifinden bakıldığında, bahsi geçen kontrol mekanizması tesis edilemediğinde bürokrasinin bu sefer güçlü bir vesayet odağı olarak konumlanabileceği görülmektedir.

Adam Smith'e göre Bürokrasi; keyfiliği önlemekte, yönetimin gelişmesini sağlamakta, kanun önünde eşitliği ve karmaşık görevlerin yürütülmesinde sağladığı fayda ile toplumların gelişmesine destek olmaktadır (Eryılmaz, 2002: 8). Wilson'a göre bürokrasi (devlet yönetimi) ve siyaset birbirinden ayrı alanlar olarak düşünülmelidir. Ancak bu gerçekleştirildiğinde bürokrasi siyasal etkinin dışında kalarak kendisine verilen görevleri tarafsız bir şekilde yerine getirip doğrudan halka hizmet edebilecektir (Öztürk, 2017: 15).

1.4. BÜROKRATİK VESAYET

Bürokratik vesayet; halk aydınlanıp siyasetin öznesi olacak konuma ulaşana kadar, halk adına halkın çıkarlarını düşünen seçkin bir grubun milletin iyiliği için karar vermesi anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım ile birlikte siyaset, seçkinlere ve seçkinleri içinde barındıran devlete ait bir alan konumundadır (Söğütü, 2010: 55-56). Bürokratik vesayet sisteminin temelinde bürokratik güç odaklarının demokrasilerde kendi yetki alanlarının dışına çıkarak siyaset üzerinde bir belirleyiciliğe sahip olmak istemeleri vardır. Bürokratlar tecrübe, ofis, teknik bilgi gibi konularda siyasetçilere göre daha avantajlı olmaları yine siyasetçileri manipüle etmeye çalışmaları gibi faaliyetler sonucunda bütün demokrasilerde seçilerek göreve gelen siyasetçiler ile atanarak veya kendi kendini atayarak göreve gelen bürokratik kadrolar arasında bir çekişme ve gerilim vardır (Yayla, 2020: s.s.y).

Bürokratlar idari olarak siyasetçilere hesap vermekle, siyasetçiler de halka hesap vermekle yükümlüdür. Siyasetçiler halkın ihtiyaç ve taleplerine göre politika belirlemekte, bürokratlar da bu politikaları uygulamakla görevlendirilmektedir. Bürokrasi ve siyaset arasındaki sorunlar bu noktada ortaya çıkmakta, bürokrasi kendisi politika belirlemeye kalkışabilmekte, belirlenmiş politikaların hayata geçirilmesine engel olabilmekte, siyasetçinin seçtiği politikayı sabote edebilmektedir. Bu gibi sebeplerden halkı bürokratik iktidar odaklarına karşı korumak için bürokrasi sınıfının siyasetçiler tarafından kontrol altında tutulması demokrasinin bir şartıdır (Yayla, 2015: 295-296).

Devletin büyüüp, görevlerinin genişlemesi bürokrasiyi halk ile daha yakın bir ilişki düzeyine getirmiş, halk günlük yaşantısında eğitim, sağlık, vb. alanlarda bürokrasinin etkisini daha fazla hisseder olmuştur. Devletin büyümesi halk ile yönetim arasındaki ilişkiyi de mesafeli bir hale getirmiş, ancak toplumun ihtiyaçlarının aksamadan belirli bir düzen içinde karşılanabilmesi yönetim olgusunu gerekli kılmıştır. Yönetim ise bürokrasi aracılığıyla gerçekleşmektedir (Coşkun, 2005: 13-14).

Devletin ekonomiden, güvenliğe kadar her alanda büyümesi, bürokrasinin profesyonelleşmesini de beraberinde getirmiştir. Modern toplumlarda yaşanan sorunların temel sebebi de bu profesyonelliğin halkın iradesini sınırlandıracağı ve demokrasiye zarar vereceği kaygısına dayanmaktadır (Eryılmaz, 2002: 92-93).

1.5. VESAYET DEMOKRASİSİ

Siyasal rejimde kullanılan vesayet demokrasisi kavramı tıpkı özel hukuktakine benzer olarak halkın ve halk tarafından seçilmiş yöneticilerin akli yetilerinin yerinde olmadığını varsayarak onların adına faaliyette bulunmayı ifade etmektedir. Diğer bir deyişle bazı devlet kurumlarının merkezi ve otoriter bir zihniyetle toplumu kontrol etmesi ve baskı kurması anlamındadır (Kaya, 2013: 495). Vesayet demokrasisi konusunda en önemli çalışmalar Edward Shils tarafından gerçekleştirilmiştir. Shils'e göre vesayet demokrasisi; kendini devletin seçkinlerine öneren siyasi demokrasi biçimidir. Kısacası vesayet demokrasisi; görünürde demokratik kurumların olduğu bir siyasal rejimde, halkın iradesinin kabul görmediği kendisine özerklik atfeden bazı organların daha etkin olabileceğini düşünen demokrasi yorumudur (Deniş, 2019: 39-40).

Vesayet ve demokrasi kavramının bir araya gelmesinden oluşan vesayet demokrasisi kavramı anlam bakımından kendi içinde çelişmektedir. Bunu açıklamak gerekirse seçilmişlerin kendilerine verilen görevi yerine getirmeye uygun olup olmadıkları, vesayetçi yapılar tarafından oluşturulan kurum ve anayasalar ile karar verilmekte olup yine seçilmişlerin vesayetçi elitler tarafından kontrol altında tutulmasıyla da demokrasi varlığını yitirmektedir. Vesayet demokrasisinin bir demokrasi türü olarak kabul edilmesi konusunda karşılıklı görüşler bulunmaktadır (Baykız, 2016: 16). Vesayetçi demokrasilerde kurumsallaşmamış siyasal rejim, meşruiyet kaybı, halk iradesine yapılan baskı ile halkın isteğinin gerçekleşmesine izin verilmemektedir. Kendini yetkin, halkı ise kendini temsil edemez olarak gören kurumlar halk üzerinde vesayet haklarının olduğunu kabul ederek baskı ve zorlama ile seçilmişleri yönlendirmektedir.

Demokrasilerin esnek ve geniş tanım havuzunda “vesayet demokrasisi” olarak kendine yer bulmuş olan kavram, siyaset teorisi açısından en genel tanımıyla atamayla tesis edilen devlet organ ve kurumlarının, seçilmiş organ ve kurumları kontrol ve denetim altında tutmasıdır. Bu durum aynı zamanda merkezi, elitist ve otoriter bir zihniyetin halk iradesi üzerinde de tahakküm kurması anlamına gelir. Bu yönüyle liberal demokrasilerden ayrılan vesayet demokrasisi, demokrasilerin geniş gri alanları içerisinde “yarı demokrasi” olarak tanımlanabilir. Diğer taraftan vesayetin en yoğun tesis edildiği devlet organları ve kurumları ise Türkiye örneği üzerinden de teyit

edilebileceği gibi bürokratik ve askeri kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaya, 2013: 496-508).

1.6. ASKERİ DARBE

Kavram özünde “hükümet darbesi” olarak nitelense de, eylemin failinin ekseriyetle asker olması hasebiyle, galatı meşhur olarak “askeri darbe” şeklinde kullanımı yaygınlaşmıştır. Hükümet darbesi; *“askeri veya sivil bir kuvvetle, çoğunda silahlı olarak, iktidardakileri düşürmek, seçim ve tayin dışında yeni hükümet kurmaktan ibaret siyasi hareket”* (Ülken, 1969: 390); *“devlet iktidarının, genellikle silahlı kuvvetler tarafından şiddet yoluyla, demokratik ve anayasal olmayan bir çerçevede bir anda ele geçirilmesi”* (Marshall, 1999: 309) olarak tanımlanmaktadır.

Askeri darbe ise; bir ülkedeki en kapsamlı ve teşkilatlı silahlı güç olan ordu ya da ordunun onayladığı bir grup tarafından, siyasi iktidarın güç kullanılarak ya da tehdit edilerek yasal olmayan yollardan el değiştirmesi (TBMM-I, 2012: 53), *“ülkenin karar alma organlarının görevlerini yerine getirmedeği gerekçesiyle, anayasal düzeni korumak amacıyla ordunun yönetime el koyması”* (Demir ve Acar, 2005: 191) gibi farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Askeri darbeler ‘gasp (zapt)’ özelliği taşıyan bir tür siyasal şiddet eylemidir. İktidarın gasp edilmesi, ya da “ele geçirilmesi” birbirinden farklı olaylardır. “Ele geçirme”, iktidarın kaba güç kullanılarak elde edilmesini ifade etmektedir. Ama bu, kural olarak kabullenilmiş, oturmuş ilke ve yasalara uygun olan ve kazanana meşruluk kazandıran bir durumdur. Oysaki “gasp” halinde, meşru bir otoriteden bahsedilemez. İktidarı gasp eden, bu durumun meşruluğunu münakaşa etmez, aksine ona uymaya özen gösterir, kendi kendisini meşrulaştırmaya çabalar (Atay, 1998: 38).

Askeri müdahaleler, etnik gruplar arasındaki çatışmalar, siyasi kurumların zayıf kalması, anayasal uzlaşmanın sağlanamaması gibi sebepler gerekçe gösterilerek gerçekleşmektedir. Huntington askerin siyasete müdahalesi ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında bir bağ olduğunu savunmuş, az gelişmiş ülkelerde askeri müdahaleler daha normal karşılanırken, toplumsal yapısı gelişmiş modernleşmiş toplumlarda askeri müdahalelere karşı çıkılmakta ve gerçekleşmesi zorlaştırılmaktadır (Nalbant, 2019: 3-4). Demokratik ülkelerde askeri darbe sadece zor kullanılarak hükümetlerin yıkılmasından daha fazla anlam ifade etmektedir. Zira bir ordu darbe yapmadan da sivil denetimi zayıflatabilmektedir (Neziroğlu, 2003: 33).

Darbeleri sınıflandıran akademisyenlerden bazıları, darbenin yapılma amacını delil göstererek, *demokratik ve demokrasi karşıtı (anti-demokratik)* darbeler şeklinde bir ayırım yapmışlardır. Aslında her hâlükârda anti-demokratik kabul edilen darbeler, belli nitelikler taşıması durumunda *demokratik darbe* olarak da adlandırılmaktadır. Bu nitelikler; darbenin otoriter ya da totaliter bir rejime karşı planlanması, darbenin toplum tarafından saygı duyulan bir organ olan silahlı kuvvetler tarafından gerçekleştirilmesi, darbe sonrası silahlı kuvvetlerin kısa süre içerisinde serbest ve adil seçim yapılmasını sağlaması ve demokratik yollarla seçilen iktidara yönetimi devretmesi gibi nedenler demokratik darbenin özellikleri arasında kabul edilmektedir (Biçer, 2017: 20).

Askeri darbelerin sonucu; anayasal karar vericilerin değişmesi, siyasi liderlerin, kamu yetkililerinin veya bazı kamu görevlilerinin görevlerinden alınması hatta tutuklanmalarına kadar gidebilmektedir. Darbelerin ana amacı yönetimi değiştirmektir. Ancak diktatörlüğün bulunduğu bir ülkede demokratik bir ortam oluşturmak vaadiyle yapılan askeri darbeler bile savaş, kargaşa, insan haklarının ihlali gibi birçok olumsuz sonuca yol açabilmektedir. Askeri darbeler çoğunlukla kısa süreli hareketler olarak gerçekleşmekte ve uzun vadede devrim, isyan, veya iç savaşa sebep olabilmektedir. Ordunun böyle bir darbe girişiminde bulunması, ona ülkenin dış savunmasını sağlamak için fazla imkân verilmesinden ve ayrıcalık tanınmasından kaynaklanmaktadır (Kaya, 2019: 23).

Askeri darbelerin arkasında belli başlı bazı faktörler sayılmaktadır. Bunlar; iktidarın muhalefet düşüncesine karşı gösterdiği tahammülsüzlük, ülkenin sürekli olarak tehdit altında olduğu düşüncesi, halkın yönetmekten çok yönetilmeye ihtiyacı olduğu inancı, ileri görüşlü ufku geniş bir devlet adamı arayışı askeri darbenin gerekçeleri arasında görülmektedir (Dursun, 2005: 183).

2. TARİHSEL ARKA PLAN

Müslüman bir Türk devleti olarak uzun yıllar hüküm süren Osmanlı Devleti, askeri esaslar üzerine kurulmuş ve genişlemiş bir karakter taşımakta ve bu yapıda ordu vazgeçilmez bir unsur görülmektedir (Türkmen, bt: 567). Osmanlı İmparatorluğunun ilk dönemlerinde asker ihtiyacı Türkmen boyları, uç beyleri, yaya ve müsellemler ile karşılanmaya çalışılmış, daha sonra *pençik sistemi* adı altında savaşlarda esir edilen Hristiyan gençlerin beşte birinin devlete verilerek eğitim aldıktan sonra orduya katılması sağlanmıştır (Demir, 2017: 21-22). Ancak ülkenin sınırlarının genişlemesi ve

fetihlerin artması ile düzenli bir orduya ihtiyaç duyulmuş, Ankara savaşından sonra Hristiyan topraklardaki yetenekli erkek çocukların toplanması ile *devşirme sistemi* hayata geçirilmiştir. Bu sisteme göre devşirilen çocuklar ilk olarak Türk ailelerinin yanına verilerek Müslümanlığı, Türkçeyi, Türk adet ve geleneklerini öğrenmeleri sağlanmış, eğitim gördükten sonra gençler zeka ve kabiliyetlerine göre liyakate uygun şekilde ocaklara yerleştirilmiştir (Afyoncu vd., 2010: 1-5).

Osmanlı'da toplum iki temel sınıfa ayrılmıştır. İlki her hangi bir devlet hizmetine tayin edilebilen, vergi yükümlülükleri olmayan saray memurları, ulema ve mülki memurların yer aldığı “askeri” sınıf, İkincisi bütün Müslüman ve Müslüman olmayanları kapsayan, vergi verme mükellefi olan “reaya (halk)” dır (İnalçık, 1999: 121). Osmanlı Devleti'nde askeri adı verilen yönetici sınıf da kendi içinde üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar; İslam hukuku bilgisine sahip kadıları, müderrisleri, hukuk uzmanlarını ve diğer din adamlarını içeren *ilmiye(ilim ehli)*; yönetici kadronun kalabalık ve silahlı asker kanadını oluşturan *seyfiye(kılıç ehli)*; her iki grubun işlevlerini bir araya getiren devletin idari ve mali bürokrasisini yürüten *kalemiye(kalem ehli)* sınıfıdır (Aslan ve Yılmaz, 2001: 288-289). Burada üzerinde durulması gereken önemli bir konu, askeri kavramının sadece ordu mensupları için kullanılmadığı tüm yönetici sınıfı kapsadığıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda toprakların mülkiyeti devlete ait olup kullanım hakkı halka verilmektedir. Ordunun önemli bir kısmını oluşturan *tımarlı sipahiler*, hem toprağın boş kalmasını önlemekte hem de devletin hakkının gasp edilmesini önleyerek vergi toplamakta, topladığı vergiden kendi ücretini de tahsil etmektedir (Kırlıdökme Mollaoğlu, 1999: 346-347). Osmanlı kurduğu askeri sistemin temeline şehitlik ve gazilik mertebesini yerleştirmiş ve temel amacı İslamiyet'i yaymak olmuştur. Başta Bizans olmak üzere Avrupa devletlerine karşı üstünlük sağlayarak fetihler kazanmış ve bir cihan imparatorluğu haline gelmiştir (Şimşek, 2006: 8).

Orhan Bey ilk defa köylü ve çiftçilerden oluşan düzenli orduyu kurmuş, İmparatorluğun dünyanın diğer devletlerine üstünlük sağlamasının temel sebebi de erken tarihte düzenli orduya geçilmesi olmuştur. Osmanlı'nın Balkanlarda hızlı bir şekilde yayılması ile beraber I. Murad akıncı güçlerin yanına Yeniçeri Ocağı'nı kurmuştur. Yeniçeri Ocağı zamanla ordu içinde güçlenerek rakipsiz bir güce dönüşmüştür (Karaşahin, 2019: 54-55). Türk toplumunun yeniçağı yakalama çabaları ilk olarak askeri alanda başlamış, eğitim, teknoloji ve yapı bakımından ordu modernleştirilmeye çalışılmıştır. Modernleşme çabalarının asıl amacı imparatorluğu

güçlendirerek varlığını sağlamlaştırmak olsa da ne yazık ki çabalar beklenenin tam tersi bir sonuç doğurmuştur (Arslan, 2006: 3). Osmanlı İmparatorluğu gelenekleriyle, ekonomi politikaları, toprak düzeni ve düzenli ordusu ile Ortadoğu imparatorluklarına örnek teşkil etse de Avrupa devletlerinin askeri ve ekonomik açıdan üstünlüğü karşısında artık Ortadoğu devlet geleneklerinin zamanının geçtiği ve yeniçağa uygun olmadıkları anlaşılmıştır (İnalçık, 2003: 9).

III. Selim dönemine gelindiğinde yeniçağa ayak uydurmak için devletin bozulmuş kurumlarını düzeltilmesi ve başta ordunun ıslah edilmesi gerektiği düşünüldükçe yeniçerilere karşı, Avrupai tarzda eğitim alan yeni bir ordu kurulmuştur. III. Selim'in ıslahat çabaları daha çok ordu üzerinde etkili olmuş. Yapılan bütün bu yeniliklere *Nizam-ı Cedit* adı verilmiştir (Arvasi, 2011: 14-15). Osmanlı Devleti'nin askeri başarılarında önemli bir katkıya sahip Yeniçeri Ocağı zamanla yozlaştığı gibi sık sık kazan kaldırarak da yönetime sıkıntılar yaşatmıştır. Bu durum üzerine *Vaka-i Hayriye Olayı* ile II. Mahmud tarafından 16 Haziran 1826 yılında kaldırılmış yerine kurulan orduya *Asakir-i Mansure-i Muhammediye* adı verilmiştir (Sezer, 1997: 220).

2.1. TÜRKİYE'DE ASKERİ ELİTİZMİN KÖKENLERİ

Mustafa Kemal Atatürk döneminde yürürlüğe giren 1935 tarihli Ordu İç Hizmet Kanunu'nun 34. Maddesinin tekrarından ibaret olan 35.Maddesi "*Silahlı Kuvvetlerin görevi anayasada belirtilen Türkiye Cumhuriyeti'ni Türk anayurdunu korumak ve kollamaktır*" şeklindedir. Bu madde ordu tarafından devletin geleceği için siyasal alana müdahalenin zorunlu olduğu şeklinde demokratik rejime aykırı olarak yorumlanmış, 1960 darbesinde, 1971 Muhtırasında ve 1980 darbesinde bu madde gerekçe gösterilmiştir (Çimenli, 2019: 198-199). Askerin demokratik hayatı askıya alması hiçbir hukuki gerekçeye dayandırılmayacağı gibi İç Hizmet Kanun'un böyle bir müdahaleye izin verdiğini söylemek de sadece geleceği müdahalelere açık hale getirmektir (Tan, 2008: 62). Nitekim 2013 yılına gelindiğinde TSK İç Hizmet Kanun'un 35. Maddesi "*Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askeri gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır*" şeklinde değiştirilmiştir (Çelik, 2019: 217). Bir toplumda ordunun siyasetle olan ilişkisini o toplumun siyasi kültürü belirlemektedir. Türkiye'de hakkında en fazla söz söylenen ancak yine hakkında en az bilgiye sahip olunan kurum Türk Silahlı Kuvvetleri'dir.

Siyasal ve iktisadi alanda öneme sahip olması nedeniyle, ülkede egemen bir konumdadır (Bayramoğlu vd., 2017: 7-8). Ordu ve siyaset ilişkisi denildiğinde ilk akla gelen ordunun sivil siyasete müdahale etmesidir. Ordu bazı ülkelerin gelişip modernleşmesine katkı sağladığı gibi yine bazı ülkelerde de gücünü kullanarak ekonomik ve politik kararların alınmasında etkili olmaktadır (Akbaba, 2006: 36).

Bir ülkede ordunun siyasete müdahalesi o ülkenin askeri yapısının yanında o ülkenin siyasi ve kurumsal karakteristiklerini de göstermektedir. Huntington'un da dediği gibi askerin siyasete müdahalesinin arkasında askeri nedenlerden çok siyasi nedenler bulunmaktadır (Hale, 1996: 254). Türkiye'de 4 Ocak 1961 tarihinde kabul edilen T.S.K Hizmet Kanunu ile birlikte 2771 sayılı kanun yürürlükten kaldırılarak, ordu kavramının yerine Türk Silahlı Kuvvetleri kavramı getirilmiştir. Ancak ordu kavramı toplumda yerleşmiş ve benimsenmiş olduğu için hâlâ kullanılmaya devam edilmektedir (Akbaba, 2006: 28). Türkiye'de ordu uzun bir tarihsel geçmişe sahip olup ve siyasal hayatta da bir o kadar etkin ve aktif rol almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüz Türkiye'sine kadar 'Ordu ve Siyaset' birbirinden ayrılması güç iki kavram olarak karşımıza gelmektedir (Güler, 2006: 4).

Cumhuriyetin ilanı ile kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti bazı konularda Osmanlı'nın devamı niteliğindedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda askerin müdahalesi ile sultanlar, sadrazamlar bazen canından bazen de makamından olmuştur. Türkiye'de de Türk Silahlı Kuvvetleri siyasal hayat üzerinde kurdukları denetim sayesinde işler arzuladıkları gibi gitmediğinde yönetime müdahale etmiş, yeni bir anayasa yapma yoluna gidilmiş böylece kendine daha geniş hareket alanı oluşturmuştur. Türkiye'de çok partili demokratik hayata geçildiğinden beri her 10 yılda bir gerçekleşen darbeler ile demokrasi kesintiye uğratılmıştır (Akıncı, 2013: 95-96).

“Ordu niçin siyasal yaşama müdahale eder?” sorusuna A. Taner Kışlalı: *“Ordu tüm diğer sivil güçlerden yüz kez daha iyi örgütlenmiş olduğuna ve modern silahlara sahip bulunduğuna göre, askerlerin niçin bazen siyasal yaşama müdahale ettiklerini sormak yerine, niçin her zaman karışmadıklarını araştırmak daha doğru olmaz mı?”* şeklinde bir başka soruyla yanıt vermiştir (1996: 278). Türkiye tarihinde gerçekleşen 27 Mayıs 1960 darbesinde bir grup subay tarafından siyasal iktidarın yönetimine el konulmuş ve yönetime darbeyi yapan Milli Birlik Komitesi gelmiştir. 12 Mart 1971 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale ile dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay bir muhtıra verilerek istifaya zorlanmıştır. 12 Eylül 1980 darbesine gelindiğinde

Süleyman Demirel'in başbakanlık yaptığı hükümet görevden alınmış, TBMM yürürlükten kaldırılmıştır. 28 Şubat 1997 tarihinde askerin yönetime direk el koymayıp medya aracılığı ile hükümeti istifaya zorlaması ilk post-modern darbe olarak tarihe geçmiştir. 27 Nisan 2007 yılına gelindiğinde internet üzerinden yayınlanan e-muhtıra ile ordudan bağımsız şekilde Cumhurbaşkanı seçilmesine tepki gösterilmiştir. Yine 15 Temmuz 2016 yılında ordu içine sızmış ve dışarıdan desteklenen Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ)'nün gerçekleştirmeye çalıştığı askeri darbe girişimi halk ve siyasi iktidar tarafından bastırılmıştır (Ağır, 2017: 2-3).

Demokrasinin tam oturmadığı ülkeler ordularının işgaline maruz kalır. Türkiye'de gerçekleşen tüm bu darbe girişimlerinden de görüleceği üzere ordu siyasal hayatın şekillenmesinde söz sahibi olmakta ve yönetim istediği gibi gitmediğinde darbe yoluyla tepkisini göstermeye çalışmaktadır. Darbeyi gerçekleştirenler; bir "hükümet beyannamesi" yayınlarak sivil yöneticilerin ülke çıkarlarını koruma görevlerini kötüye kullanarak, kendi çıkarlarına hizmet ettiklerini söyleyip yapılan darbenin millet adına ve milletin yararı için yapıldığının altını çizerek darbeyi meşrulaştırmaya çalışmaktadır (Tan, 2008: 61).

Türk Silahlı Kuvvetleri devlet sistemi içerisinde özerk bir konuma sahip olup bu özerklik üç başlık altında açıklanabilmektedir. *Birincisi mali özerklik*; Türk Silahlı Kuvvetleri bütçesini ve yaptığı harcamalarını, siyasi iktidardan, yasama organından ve denetim mekanizmasından bağımsız olarak hazırlamaktadır. Bu durum yakın zamana kadar süregelmiştir. *İkincisi idari özerklik*; İç düzenleme, iç denetim mekanizmaları dış dünyaya karşı ilgisiz içe kapalı bir şekilde yapılmıştır. *Son olarak politik özerklik*; Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminden önce Başbakana karşı sorumlu olan Genelkurmay Başkanı'nın bu sorumluluğu siyasi güç dengeleri içerisinde bağımsız bir konuma kavuşturmuştur. Yani Türk Silahlı Kuvvetleri mali, idari işlemleri ve politik açıdan kendisini denetletmez. Ancak kendisini denetleyici bir güç olarak görmektedir (Bayramoğlu, 2010: 11).

Ordunun bu özerklikleri demokratik kurumların sağlıklı bir şekilde işlemlerini engelleyerek Türkiye'de darbelerin yolunu açmaktadır (Mumyılmaz, 2019: 21). Bahsi geçen denetim dışılık ve özerklik yakın zamanda yapılan düzenlemelerle giderilse de, burada yapılan vurgu daha çok çalışılan dönem boyutuyla ordunun durumunu daha sarahane bir şekilde ortaya koymak içindir.

2.1.1. Tanzimat Döneminden 27 Mayıs'a Ordu-Siyaset İlişkisi

Tanzimat Fermanı; Sultan Abdülmecid döneminde Avrupalı devletlerin baskılarına, bu sebeple oluşan ekonomik ve siyasi iç sorunlara çözüm bulmak isteyen Osmanlı bürokratlarının bir çözüm arayışı olarak 3 Kasım 1839'da ilan edilmiştir (Özkurt, 2016: 2-3). Tanzimat Fermanı ile başlayan döneme Tanzimat Dönemi adı verilmiş, bu dönemde sivil bürokratların gücü artmıştır. Fermanın başlıca amacı Müslim ve gayrimüslim arasında eşitlik sağlamak olsa da askeri alanda da yenilikler getirmiştir (Ahmad, 2010: 40).

Tarih boyunca dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğunda da askerin siyasete müdahalesi kaçınılmaz olmuş (Akıncı, 2013: 95) Devlet otoritesinin zayıfladığı bazı dönemlerde ordu birçok defa isyan ederek yönetime el koymuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda isyan geleneği 1446 yılında Fatih döneminde yaşanan Buçuktepe isyanı ile başlamış, 1913 yılında yaşanan Babıali baskınıyla sona ermiştir. 36 Osmanlı padişahından 12'sinin askeri müdahale ile tahtından indirilmesi Osmanlı'daki darbe geleneğinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır (Afyoncu vd., 2010: 1-6).

1859'da yaşanan "Kuleli Vakası" ordunun önceki isyanlardan farklı olarak modern anlamda ilk askeri darbe girişimi olsa da, siyasal yaşama ilk açık müdahale 1876 yılında Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ile yaşanmıştır. Bunu 24 Temmuz 1908 tarihinde II. Abdülhamit'in yapılan baskılar sonucu II. Meşrutiyeti ilan etmesi ve 23 Ocak 1913 tarihinde bir grup İttihat ve Terakki üyesi tarafından yapılan Bâb-ı Âli Baskını takip etmiştir. Tüm bu olaylar askerin siyasi bir aktör olarak yönetim biçimini belirleyecek nitelikteki ilk müdahaleleridir (Akyürek vd., 2014: 135-136).

Osmanlı ordusunun siyasileşmesinde I. Meşrutiyetten 1920'lere kadar geçen hareketli ve son derece değişken dönemin önemli bir yeri olduğunu belirtmek gerekir. Bu dönemde ordu değişirken, dönemin sosyal, ekonomik, iktisadî ve askeri bunalımları içerisinde sürüklenen Osmanlı subayı da bu değişimden nasibini almıştır. II. Meşrutiyetin ilanında askeri tıbbiye öğrencileri tarafından kurulan İttihat ve Terakki Cemiyetinin etkisi olmuştur. Bu cemiyet büyük ölçüde ordu mensuplarınca desteklenmekte, memleketin kötü şansının ancak siyasî yollarla döndürülebileceği düşüncesi, subayları İttihat ve Terakki Cemiyetine yöneltmektedir. 1908 yılında Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesinden sonrada birçok subayın siyasi faaliyetlerini

sürdürmek istemesi ordudaki hiyerarşi anlayışını sarsmaktadır (Türkmen, 2000: 574-576).

1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edilmesine rağmen hükümetin tam bir iktidar kuramaması, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümet üzerinde dolaylı bir denetim kurması, ordu içinde artan kutuplaşma ve hoşnutsuzluklar sonucu Miladi takvime göre 13 Nisan 1909, Rumi takvime göre 31 Mart 1325 tarihinde ordudaki işine son verilen alaylı subayların ve askerlik yapmak istemeyen İttihat ve Terakki karşıtı medrese öğrencilerinin de içinde bulunduğu bir grup asker tarafından hükümete karşı ayaklanmıştır. Tarihte 31 Mart Vakası olarak anılan bu isyan Hareket Ordusu tarafından bastırılmıştır (Ahmad, 2010: 65).

II. Abdülhamit'in saltanatının son dönemi, aralarında önemli sayıda muvazzaf subayın da bulunduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetime sert muhalefetiyle geçmiş ve dolayısıyla İttihatçılar üzerinden ordu siyasete müdahil olmaya devam etmiştir. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra 1912 yılına kadar geçen süre iktidar mücadelelerine sahne olmuş, iktidar mücadelesi ise ordu içinde kutuplaşmalar başlatmıştır. Böyle bir ortamda 1912 yılında patlak veren Balkan Savaşı sonucunda ordu hezimete uğratılmıştır (Mehmetefendioğlu, 1996: 2-3). 31 Mart Vakası ile otoritesi sarsılan İttihat ve Terakki Cemiyeti 1913 yılında *Bâb-ı Âli Baskını* ile hükümeti devirerek, yeni bir kabine kurmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, varlığını korumak için 1914 yılında I. Dünya savaşına girmek zorunda kalmış ancak savaştığı ülkeler modern silahlar kullanırken Osmanlı savaş silahları konusunda henüz gelişmemiştir. Ekonomik açıdan savaşa hazır durumda olmaması, Ordunun Trablusgarp ve Balkan savaşından yeni çıktığı için yorgun olması, aynı zamanda birden fazla cephede savaşılmak zorunda kalınması ve birlikte savaştığı güçlerin savaşı kaybetmesi de mağlubiyeti getirmiştir (Özkurt, 2016: 79-80).

1918 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nu fiilen sona erdiren Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmış ve Meclis-i Mebusan feshedilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan İmparatorluğun, işgalci güçlere karşı ülke bütünlüğünü korumak ve yeni bir Türk devleti kurmak için girdiği Kurtuluş Savaşı kazanılmıştır. 1922 yılına gelindiğinde monarşi hukuken kaldırılmış ve halkın egemenliğine dayanan Cumhuriyete geçilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk tarafından 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilan edilmiş, Cumhuriyet'in kaderi önemli ölçüde askerin eliyle şekillenmiştir (Ahmad, 2010: 98-105).

Ülke yönetiminde tek partiden başka partinin olmadığı ve yönetimin bu tek parti tarafından yürütüldüğü yönetim biçimine Tek Parti sistemi denilmektedir (Mutlu, 2013: 56). Türkiye’de 1923-1946 yılları arasındaki dönem Tek Parti Dönemi olarak adlandırılmakta ve dönemin tek partisi olarak Cumhuriyet Halk Partisi görülmektedir. Siyasi bir partinin tek başına hükümeti, devleti ve meclisi temsil ettiği bu dönemde CHP’nin, ülkenin tüm kesimlerini temsil ettiği ve ulusal bir parti olduğu düşünülmektedir (Mutlu, 2013: 57). Bu dönemde milletvekillerinin hem asker hem de sivil kimlikleri bulunmakta, aldıkları kararların aynı zamanda uygulayıcısı olmaktadır. Asker ihtiyaçlarını halktan karşılamakta, ordu komutanları yürütme gücünü ellerinde tutmaktadır. 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’nin açılmasından sonra Meclis Başkanı Mustafa Kemal Atatürk, Genelkurmay Başkanı İsmet İnönü ve Milli Savunma Bakanı Fevzi Çakmak olmuştur. Bu dönemde siyasi ve askeri işler birbirinden ayrılmamış, hükümet işlerinin yürütülmesinde askeri kökenli siyasetçiler görev almıştır. Birçoğu kabinede, parlamentoda ve bürokraside görev yapmış, bazıları da görevden sonra orduya geri dönmüştür (Tan, 2008: 118-119).

İsmet İnönü’den sonra Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilen ve en uzun süre görevde duran Fevzi Çakmak aracılığıyla ordu kontrol edilmeye çalışılmış, Genelkurmay Başkanlığı kurumu doğrudan Cumhurbaşkanıya bağlanarak, ordunun iktidar karşısında güç sahibi olması engellenmeye çalışılmıştır. Yine Kurtuluş Savaşı yıllarında görev alan komutanlardan kimilerinin Cumhuriyet’in ilanından sonra ordudan emekli edilmesi ve uzun yıllar siyasete dâhil edilmemesi benzer bir çabanın göstergesidir. Tüm bu çabalardan da anlaşılacağı üzere askeri kökenli siyasi iktidar tarafından ordu bu dönemde bir tehdit olarak algılanmaktadır (Akyürek vd., 2014: 137). 1923 ve 1946 yılları arasını kapsayan Tek Parti döneminde birden fazla çok partili hayata geçiş denemesi yapılmış ancak başarılı olunamamıştır. 1924 yılında ilk muhalif siyasi parti olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy tarafından kurulmuştur. Ancak bu parti yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve inkılaplarına karşı olup halifeliğin geri getirilmesini savunan Şeyh Said isyanı sonucu kapatılmıştır (Arslan, 2006: 16). İkinci çok partili hayata geçiş denemesi 1930 yılında Ali Fethi Okyar tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması ile denenmiş ve halktan beklenmedik bir destek görmesine rağmen aynı yıl kapatılmıştır. Böylece çok partili hayata geçiş denemeleri başarısız olmuştur (Kaştan, 2006: 124). Modern bir ulus inşa etmek için birçok alanda değişiklikler yapılmış, yapılan bu değişiklikler arasında;

Halifelik'in kaldırılması, fes kullanımının yasaklanıp yerine şapka kullanılması, Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi, laikliğin anayasaya sokulması sayılabilir. Özellikle dini hayatı da etkileyen yeni düzenlemeler geniş bir halk kitlesi tarafından rahatsızlık uyandırmış bunun sonucunda da toplum ve devlet arasındaki en önemli ideolojik bağ kopmuştur (Zürcher, 2005: 300).

Çok Partili hayata, eski Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) üyeleri Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün 1945 yılında Demokrat Partiyi (DP) kurması ile geçilmiştir. 1946 yılında yapılan seçimlerle Demokrat Partinin 61 milletvekili meclise girerken, Demokrasiye asıl geçiş 1950 yılında yapılan tarafsız ve açık seçimlerle gerçekleşmiştir (Peçe ve Bilici, 2018: 31). 1950'de gerçekleştirilen genel seçimlerde yaklaşık yüzde 53.9 gibi yüksek bir oy oranına ulaşan Demokrat Parti 408 milletvekili çıkartırken, buna karşın CHP yaklaşık yüzde 39.98 oy alarak ancak 69 milletvekiline ulaşabilmiştir (Arslan, 2006: 17).

1950-1954 yılları Demokrat Parti'nin altın çağları olarak görülmüş, bu yıllarda tarım alanları genişletilmiş, boş topraklar işletmeye açılmış, devletin elindeki topraklar köylüye dağıtılarak işsizlik azaltılmaya çalışılmış, tarımda makineleşmeye gidilerek traktör sayısı arttırılmış bütün bu olumlu gelişmeler köylü kesimin yararına olduğu için Demokrat Parti oyların çoğunluğunu köylüden almıştır. Tek parti döneminde demiryolu yapımına öncelik verilirken, Demokrat Parti döneminde köprü ve karayolu yapımına öncelik verilmiştir (Taşpınar, 1996: 18). Ekonomi politikalarının etkisi ile bu dönemde toplumda sosyo-ekonomik canlanma yaşanmıştır. 1954 genel seçimlerinde Demokrat Parti önceki seçime göre daha fazla oy alarak yaklaşık yüzde 58'lik bir oy oranı ile 503 milletvekili çıkartırken, CHP bir önceki seçimlere göre oy kaybederek yaklaşık yüzde 34'lük bir oy ile 31 milletvekili çıkartabilmiştir. İktidara gelen demokrat partinin bu kadar popüler olması ve seçimlerdeki başarısı asker ve bazı sivil kesimlerce tehlike olarak algılanmıştır. 1950'li yıllarda askerin ağırlığı daha hissedilir olmuş muhafazakâr bir çizgi izleyen Demokrat Parti'nin 50'li yılların ikinci yarısında kendini gösteren ekonomik kriz ve eylemlere karşı sert tutumları da ordunun dikkatini çekmiştir (Arslan, 2008: 18-36).

Tek Parti döneminde kontrol altında tutulan ordu, Demokrat Parti iktidarı döneminde de taleplerini elde edememiş, fakat 1952 yılına gelindiğinde NATO'ya girilmesi ile birlikte dış desteklerle ordunun yapılandırılmasının yolu açılmıştır. Ordu, NATO üyelikleri sayesinde diğer ülkelerin orduları ile kendini kıyaslama imkânı

bulmuş, aynı zamanda NATO bünyesinde eğitim almış olan subayların bir kısmının MBK üyesi olması 1960 darbesine giden süreçte etkili olmuştur (Akyürek vd., 2014: 138). 1960 darbesinden sonra askeri müdahaleler Türk demokrasisinde tekrar eder hale gelmiştir (Neziroğlu, 2003: 44). Soğuk Savaş ikliminde yaşanan olaylara bakarak “Az Gelişmiş Ülkelerin Orduları İç Savaş Ordularıdır” hüküm başlığı altında darbeleri değerlendiren Süleyman Genç’in tespitleri darbelerin dış konjonktürle ilişkisi hakkında fikir vericidir (Balcı, 2000: 158-160).

“Emperyalizm bir ülkeye el koydu mu, öncelikle onun savunma ve güvenlik anlayışını çarpıtıyor. O güne kadar ulusal egemenliği ve bağımsızlığı savunan silâhlı kuvvetler ve güvenlik kuvvetleri, emperyalizm için içine girdikten sonra silâhlı kuvvetleri ya da güvenlik örgütlerini kendi halkına karşı kullanmasına zemin hazırlamaktadırlar. Emperyalist sisteme dahil bizde ve bütün ülkelerde böyle olmaktadır. Yunanistan, İran, Pakistan, Tayvan, Güney Kore, daha pek çok örneği böyledir. Güney Amerika halklarının yaşamı budur.

Dünya Bankasının başında bulunduğu Mac Namara’nın kuram babası olduğu, ve de 1952’lerde geliştirilen bu kurama göre az gelişmiş ülkelerin silâhlı kuvvetleri ve güvenlik güçleri artık sınırlarda düşmanla değil de kendi ülkesinde kendi halkıyla dalaşacaktır. Bu dalaşma emperyalizm adına olacaktır. Çilesini ve ıstırabını yoksul uluslar çekecektir. Her ülkenin güvenlik örgütleriyle, silâhlı kuvvetlerinde yeterince Amerikalı uzmanın bulundurulmasıyla bu işlevin yeterince yerine getirilmesi sağlanacaktır.”

2.2. TÜRKİYE’DE BÜROKRATİK ELİTİZMİN KÖKENLERİ

Bütün ülkeler ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel yapılardan oluşan bir üst sistemdir. Fakat bu üst sistemin iki önemli parçası olan bürokrasi ve siyasetin birbiriyle iç içe geçtiğine dair genel bir kanaat vardır. Devlet yönetimi siyasetçiler eliyle yürütülmekte, kamu hizmetleri de memurların görev aldığı bürokrasi eliyle yerine getirilmektedir. Siyaset, toplumun genelini kapsayan kararlar almakta ve devletin önemli bir aygıtı olan bürokrasi ise bu kararları uygulamaktadır. Bürokrasi bu görevi icra ederken siyasal baskının etkisinde kalmadan, tarafsız olarak uygulamalıdır (Yılmaz vd., 2013: 265).

Ancak genel kabul gören görüş siyaset “karar alır”, bürokrasi “alınan bu kararları gerçekleştirir” şeklindedir. Bu düşünce İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişmiş, bürokrasi ve siyaset birbirine daha yakın iki kavram olarak karşımıza çıkmıştır. Bazen siyaset bürokrasiyi bazen de bürokrasi siyaseti etkilemekte ve ikisi arasında kesin bir çizgi çizmek imkânsız hale gelmektedir. Türkiye’de üst makamlara doğru çıkıldıkça siyaset ve bürokrasi arasında kesin bir ayrım yapılması daha da zorlaşmakta, buda sık sık yetki kargaşası sorununa neden olmakta, sonuç olarak da kamu hizmetlerinin kalitesi düşmektedir (Gökçe vd., 2002: 45-46).

Genel olarak halkın seçtiği siyasilerin, atanmış bürokratlara karşı üstün olması beklenmekte ancak çoğu zaman bürokrasinin, meşru yollarla iktidara gelen siyasilere karşı üstünlük sağladığı da görülmektedir (Mercimek, 2018: 133-134). Seçilenlerin oluşturduğu siyasi oluşumlar ile atananlardan oluşan bürokrasi kurumlarının beraber düzen içinde işleyiş göstermesi demokrasinin bir gerekliliğidir. Bürokrasi ve siyaset birbirinden ayrılması güç iki sistem olmakla birlikte, bürokratik sistemi en fazla etkileyen yine siyasal sistemdir. Uzmanlık ve teknik bilgiye sahip olma bürokratlar için güç kaynağı görülürken, yetki verme, meşruiyet, bütçe yapma, halkı temsil etme de siyasilerin güç kaynağı olarak görülmektedir (İzci ve Bozdoğan, 2016: 36-38).

2.2.1. Tanzimat Döneminden 27 Mayıs’a Bürokrasi-Siyaset İlişkisi

Türk devlet geleneğinin önemli bir unsuru olan bürokrasi, her zaman önemini koruyan bir yapıya sahip olmuştur. Güçlü sultanların, padişahların hâkimiyeti altında yardımcı etken olarak çalışan bürokratik yapı, ayrıcalıklı bir niteliğe sahiptir. Eskiden birkaç büronun bir araya gelmesinden oluşan küçük bürokratik yapı zamanla gelişmiş, Fatih dönemine gelindiğinde devşirmelere sarayda ve orduda önemli görevler verilerek askeri güce dayalı, merkezi bürokrasinin daha güçlü olduğu bir yapıya gidilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde; Divan-ı Hümayun, Defterdarlık ve Defterhane-i Amire olmak üzere üç asıl daireden ve bu dairelere bağlı 50-60 alt bürodan oluşan büyük bir kuruluş haline gelmiştir (Şavklı ve Aydın, 2013: 71). Bu durum bürokrasinin daha da güçlenmesine ve padişah otoritesinin zayıf olduğu dönemlerde devlet yönetimine müdahalesini de beraberinde getirmiştir (Tan, 2008: 95-96).

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti’nin dönüşümü için atılan bir adım olsa da asıl gelişme merkezileşme ve bürokratikleşme sürecinde olmuştur. Tanzimat yılları, bürokratik yapı ve bu yapının işleyişinde, devlet yönetiminde iyileştirme çalışmalarının yürütüldüğü ve ilk bürokratik değişimlerin gerçekleştiği yıllardır (Karpat, 2010: 37). Diğer bir ifadeyle Tanzimat’la birlikte ortaya çıkan düzenlemeler merkezi iktidarın toplum üzerindeki kontrol mekanizmasını arttırdığı gibi bu yeni düzen bürokrasinin güç kazanmasını sağlamıştır (Köker, 1995: 129). Osmanlı İmparatorluğunda ortaya çıkıp Tanzimat’tan bu yana Türk toplumunu dönüştürmeyi kendine misyon edinmiş bürokratik kesimlerin, Türkiye Cumhuriyeti’nde de varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Bu bürokratik kesimler devletlerin kamu hizmetlerini sunmasında önemli bir görev üstlendiği için vazgeçilmez bir konumdadır (Mercimek, 2018: 132).

Tanzimat döneminde bürokratik zümrenin temel amacı; merkezi otoriteyi yeniden kurup, devleti idari, adli ve mali alanlarda düzene sokarak yönetimi ele geçirmek olmuştur. Bu dönemin en belirgin özelliği yönetsel yapıdan merkeziyetçiliğin hâkim olması gösterilebilir. Tanzimat döneminde padişahın otoritesi zayıflarken buna karşın sadrazam ve diğer üst düzey yöneticilerin gitgide sert bir yönetim anlayışını benimsedikleri ifade edilmektedir. Tanzimat “memur” olarak adlandırılan, yeni bir yönetici sınıf olan üst düzey yöneticilere (bürokratlara) dayalı merkezileşmiş bir hükümet yaratmış, bu durum taşradaki hizmetlerin aksamasını da beraberinde getirmiştir (Coşkun, 2005: 58).

Tanzimat döneminde asıl önemli gelişme merkezi devlet anlayışının benimsenmesi ve merkezileşmenin de beraberinde bürokrasiyi getirmesi olmuştur. Bürokrasi, iktidarı hükümdardan devralarak devleti yönetecektir. Bürokrasi ile birlikte memurların hakları, bu hakları kullanabilme yetkileri ve yükümlülükleri hukuki olarak tanımlanmış; böylelikle keyfilikten, bireysellikten uzaklaşmıştır. Bürokrasinin güvenilir olabilmesi için yetki ve sorumluluklarının cezai hükümlerle kısıtlanması ilkesi getirilmiştir (Fidan vd., 2011: 122). Tanzimat öncesi Osmanlı bürokratlarının hanedana ve padişaha mutlak bağlılığı varken Tanzimat’tan sonra bürokrasi devleti değil kendini düşünen bir kurum haline gelmiş ve Osmanlı’nın eski bürokratik yapısının bozulduğu görülmüştür. Tanzimat sonrasında bürokrasi ve halk arasında zıtlasmalar artmış, rüşvet, yolsuzluk, işe girmede adam kayırma bu dönemin temel hastalığı haline gelmiştir. Bürokratik elitler Tanzimat sonrası siyasi bir görünüm kazanmış, halkın isteklerinden çok dış çevrenin taleplerini yerine getirmeye çalışan toplumda seçkin bir sınıf olarak algılanmaya başlanmıştır. Gayrimüslimlerin ve dış baskıların etkisiyle toplumun modernleşmesi amacıyla kurulan batı tipi kurumlara bürokratlar ve değerleri yerleştirilmiştir (Fidan vd., 2011: 123).

Devlet yönetiminde yabancı dil bilen kalemiye sınıfına mensup memurlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde padişahın otoritesi ve karar alma yetkisi önemli ölçüde bürokrasiye geçmiş, bürokrasi ile padişah arasında otorite paylaşımı konusunda tartışmalar yaşanmaya başlamıştır (Coşkun, 2005: 59). Tanzimat döneminde bürokratlar devletin kültürel, siyasal ve sosyal açıdan Avrupalı devletlerin düzeyine ulaşabilmesi için büyük bir gayret sarfetmiştir. Bu dönemin bürokratları geri kalmışlığın önüne geçmenin tek yolunun “Avrupalılaşıma” da olduğunu düşünmektedir. Bürokratların

çoğunluğu bu dönemde kurulan ve batılılaşma politikasına uygun insan yetiştiren Tercüme Odası ve Hariciye Nezareti'nden yetişmiştir (Aslan ve Yılmaz, 2001: 296).

Tanzimat döneminde Osmanlı bürokrasisi ve aydınları halka yabancı kalmış, bu durum siyasal ve kültürel açıdan Osmanlı toplumunda düalist bir yapı oluşturmuştur. Yine bu yıllarda çağdaş devlet anlayışından merkezi devlet anlayışına geçilmiş, merkezde Batı etkisinin yoğun olarak hissedildiği *seçkin kültürü*, çevrede ise İslam ile yoğrulmuş *halk kültürü* kendini göstermiştir (Fidan vd., 2011: 122-125). Osmanlı Devleti'nde yerleşmiş olan bürokratik yönetim gelenekleri ve siyasi kültür anlayışı, Cumhuriyet yönetimine miras olarak devredilmiştir (Yılmaz vd., 2013: 264).

Bürokratik yönetim geleneği, Cumhuriyetin ilanından Demokrat Parti'nin iktidara gelmesine kadar geçen sürede altın yıllarını yaşamıştır. Cumhuriyetin ilanı sonrası Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları bazı alanlarda köklü değişiklik kararları almış, bu değişikliklerin gerçekleşmesinde bizzat görev alan askeri bürokrasinin yerini daha sonraları Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olarak siyasal hayatın sivilleşmesinde etkin rol oynamıştır. 1930'lu yıllarda ancak sivil bürokrasi tarafından benimsenen yeni ilke ve hedefler sonrası bürokratik yönetim geleneği güçlü bir konuma gelmiştir (Heper, 1974: 89). Tek parti döneminde geleneksel aydınların muhalefeti kırılmış, bürokrasinin rolü ve önemi daha da artmıştır. Böylece dönemin tek egemen gücü bürokrasi olmuştur (Aydın, 2014: 25).

Osmanlı bürokrasisinin oluşturduğu olumlu ve olumsuz tutum, davranış ve değerler Cumhuriyet Türkiye'sine miras olarak geçmiştir. Yeni Türkiye'de, öncelikli olarak bu bürokratik yapılanmadan kurtulmanın yolları aranmış, ortaya ikili bir yapı çıkmıştır. Atatürk döneminde halk tarafından olumsuz görülen patrimonyal bürokrasi anlayışından rasyonel bürokrasiye geçme doğrultusunda önemli adımlar atılmıştır. Siyasal organların zayıflamasına karşı, bürokratik yapının ilerleme içinde olması, Kemalist ilkeleri toplumda yerleştirme görevini bürokratik yapının üstlenmesi gibi tüm bunlara karşılık parlamenter kurumlar fonksiyonlarını yerine getirememiştir. Bunun sonucunda bürokrasinin siyasal sistem üzerindeki gücü ve baskısı ortaya çıkmış, bürokratlar artan gücü ve saygınlıkları itibarıyla, politika uygulayıcı olmaktan ziyade politika yapıcı olma isteğinde olmuştur (Kırılmaz, 2020: 10-11).

Her ne kadar tek parti döneminde demokrasi gerçekleşememiş, Osmanlı'dan kalan mirasın izleri kendini belli etmiş olsa da Cumhuriyet Türkiye'si, Osmanlı

Devleti'nden yapısal olarak farklı olup eski siyasi geleneklerde bu dönemde köklü bir değişim yapılmıştır. Türkiye'de bürokrasi ve siyasetin ilişkisi her zaman sorunlu olmuştur. Bürokrasinin parlak yılları olarak da görülen tek parti döneminde bürokratik zihniyete dayalı elit kesim iktidarın ortağı gibi hareket etmiş, iktidar karşısında bir güç olarak görülmüştür (Mercimek, 2018: 133).

1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan ve 1946 yılında çok partili hayata geçişle son bulan tek parti döneminde, Atatürk ve arkadaşları her ne kadar askeri kökenli siyasetçiler olsa da, Atatürk askeri bürokratların siyaset üzerindeki gücünü kırmaya çalışmıştır. Mecliste askeri kökenli siyasetçilerin sayısı TBMM kurulduktan kısa bir süre sonrasında kadar oldukça fazlayken bu durumun önüne geçebilmek adına askeri görevinden en az iki ay önce istifa etmeyenlerin milletvekili adayı olamayacakları kuralı getirilmiştir (Heper, 1974: 112-113). Atatürk'ün toplumu çağdaşlaştırma, sanayileştirme ve ülkeyi muasır medeniyet seviyesine çıkarma politikası için askeri ve sivil bürokrasi var gücüyle çalışmıştır. Bu yıllarda bürokrasi ve siyaset ilişkisi bürokrasi lehine olmuş, bürokrasi hâkim konuma gelerek altın yıllarını yaşamıştır (Yılmaz vd., 2013: 264).

Bu dönemde askeri bürokrasi ve sivil bürokrasi reformları birlikte yürütüp, devlet yönetimine ilişkin kararları birlikte vererek siyaseti kontrol altına almış ve halkı dışarıda tutmuştur. Tek parti döneminde devlet, hükümet ve parti arasındaki sınırın çizilmesi imkânsız hale gelmiş, bürokrasi ve siyaset birbiriyle özdeşleşerek parti-devlet bütünleşmesi döneme hâkim olmuştur (Mutlu, 2013: 57-59). Diğer taraftan Türkiye'de devlet eliyle oluşturulan ve dolayısıyla da devletten bağımsız bir nitelik taşımayan burjuvazinin Köker'in ifadesiyle siyasete olan ilgisinin bürokrasi tarafından kabul görmeyip dirençle karşılaşması (Köker, 1995: 18) demokrasinin gelişmesini olumsuz etkileyen bir sonuç doğurmuştur.

Cumhuriyet Türkiye'sinde CHP'nin iktidar yıllarında, bürokrasi ve tek siyasi partinin bütünleşerek, demokrasinin üstünün örtüldüğü *bürokratik devlet yönetimi* etkili olmuştur. Çok partili hayata geçilmesiyle beraber, bürokrasi altın yıllarını kaybetmeye başlamış, iktidarı mecburen paylaşmayı öğrenmiş, dolayısıyla bürokrasinin eski gücü kırılmıştır. Yani bürokrasi, güçlenen iktidar karşısında gücünü kaybedip bağımlı hale gelmiş ve dolayısıyla siyasal iktidarın bir aracı konumuna düşmüştür. 1950-1960 yılları zayıflayan bürokrasi ile iktidarı ele geçiren yerel burjuvazinin çatışma yılları olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bürokrasi ilk kez huzursuz olmuş çünkü onu tahtından indiren demokrasi olmuştur (Akkurt, 2010: 49-51).

Demokrasiye geçildikten sonra asıl güç seçilmiş iktidarın elinde olup, bürokratların onlara itaat etmesi gerekirken, beklendiği gibi olmamıştır. Bürokratik sınıf kendisini üstün görerek pozisyonunu kendi sınıfının menfaatlerine kullanmaya çalışmış, bu yüzden Türkiye’de 1950’lerden beri seçilmişler ve atanmışlar arasında gerilimler yaşanmıştır (Yayla, 2015: 295-296). 1950-1960 yıllarında, bürokrasi ve siyasi iktidar uzlaşmamış, Demokrat Parti iktidarı devlet memurlarının siyasete etkisini istemeyip, sadece etkilerini seçimlere katılmakla sınırlandırmıştır. Demokrat Parti aldığı bu kararlar da tek parti döneminde olduğu gibi devlet ve siyasi parti bütünleşmesini engellemek istemiş, bürokratin asıl amacının siyasi faaliyet değil kamu hizmeti olması gerektiği üzerinde durulmuştur (Akkurt, 2010: 55).

Bu yıllarda CHP iktidarının baskıcı tutumuna karşılık Demokrat Parti’ye destek veren aydın ve bürokratik kesim, başarısızlığa uğradıkça sertleşen Demokrat Parti’nin tutumundan rahatsız olmaya başlamıştır. Demokrat Parti döneminde uygulanan ekonomi politikaları çiftçi ve zengin kesimlere fayda sağlarken, sabit bir geliri olan asker ve bürokratlara faydası olmamıştır. Bürokrasinin etkisizleştirilmesi amacıyla atılan her adım hoşnutsuzluk uyandırmış, kendi tabanında bu hoşnutsuzluk karşılık bulmuştur (Eser vd., 2012: 75).

Sivil-askeri bürokratik seçkinler, Çok partili hayata geçilip Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinden sonra, devlet yönetimini seçilmiş sivil-siyasal elitlerle paylaşmak istememiştir. 27 Mayıs darbesi ile başlayan süreçte atanmışlar, yaptıkları darbe anayasasıyla vesayet sistemi, Milli Güvenlik Kurulu başta olmak üzere özerk demokrasi karşıtı kurumlar kurarak bunları vesayetçi iktidarlarının bir aracı olarak kullanmışlardır. Demokratik yollarla halk tarafından seçilerek iktidara gelen siyasetçilere ülkeyi yönetme imkânı vermemişlerdir (Çolak, 2019: 2498-2499). Demokrat Parti’nin iktidardan indirilmesinden bu zamana kadar geçen süreçte önemli gelişmeler yaşanmış bunlardan birisi de askeri bürokrasinin gizliden de olsa sivil bürokrasiyi desteklemesi olmuştur (Heper, 1974: 168).

İKİNCİ BÖLÜM

İÇ VE DIŞ DİNAMİKLER BOYUTUYLA 27 MAYIS 1960 DARBESİ

Askeri darbeler konusunda dış dinamiklerin etkisi inkâr edilemez olmakla birlikte, darbe ortamının oluşmasında iç faktörlerin etkisi de yadsınamaz. İç faktörlerin darbeyi meşrulaştırmadığı durumlarda, dış güçlerin darbelerde yönlendirici olması neredeyse imkânsızdır.

1.TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞİN İÇ VE DIŞ DİNAMİKLERİ

Demokrasinin bir gereği olan çok partili hayata geçiş denemeleri II. Meşrutiyet sonrasında yapılmış, 1925 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ancak toplumsal koşulların uygun olmadığı söylenilerek kapatılmıştır. 1945 yılına gelindiğinde dönemin siyasal, sosyal ve ekonomik şartları muhalefet partisinin kurulmasını zorunlu hale getirmiştir (Akıncı ve Usta, 2015: 41-42). Türkiye’de demokrasinin oluşturulabilmesi amacıyla, ilk olarak iktidarın sınırlandırılması girişimlerinde bulunulmuş, yerel ve ulusal düzeyde temsili kurumlar kurulmuş, İktidarın barışçıl yollarla el değiştirebilmesi için serbest ve adil seçimler uygulanmaya çalışılmıştır. 1945 yılına gelindiğinde dönemin tek partisi olan CHP’nin içinden ayrılan dört milletvekili Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü (Dörtlü Takrir) tarafından Demokrat Parti kurularak, muhalefet hareketlerinin başlangıcı ve diğer demokratikleşme gelişmelerine adım atılmıştır (Dursun, 2006: 197). Türkiye’de çok partili hayata geçiş konusunda çeşitli iddialar vardır. Bu sebeple çok partili hayata geçişin arkasındaki nedenleri iç ve dış dinamikler bağlamında ele almak konunun anlaşılması açısından yardımcı olacaktır.

1929’da yaşanan Büyük Buhran ile beraber milyonlarca insan işsiz kalmış, ülkelerin milli gelirleri azalmış, ülkeler arası ticaret daralmış bunların sonucu olarak ülkelerin yaşam standardı da düşmüştür. Bütün bu olumsuzluklardan en çok etkilenen ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı’nın yarattığı sosyal, ekonomik, psikolojik tahribatlarla uğraşırken bir yandan da 1929 Büyük Buhran’ın patlak vermesi ile Türkiye küresel etkileri olan bir ekonomik savaş ile de karşı karşıya kalmıştır (Uluç, 2020: 470-471).

44 milyon insanın hayatını kaybetmesine neden olan II. Dünya Savaşı ekonomik krizin etkilerini daha da derinleştirmiştir. Türkiye II. Dünya Savaşına bilfiil katılmamış olmasına rağmen savaştan etkilenmiş, kocaman bir orduya bakmak zorunda kalması

kötü olan ülke ekonomisini daha kötü duruma getirmiş, hayat pahalılığı halkı zor duruma düşürmüş, bu dönemde ülke savaş ekonomisi kuralları ile yönetilmiştir (Akıncı ve Usta, 2015: 47). CHP, Osmanlı'nın son dönemlerine kadar daima savaşıarak ve maddi zorluklarla ömrü geçen her manada yorgun ve bitkin olan yaklaşık 14 milyonluk bir nüfus ile işe başlamak zorunda kalmış, bu durumda olumsuz bir fatura olarak dönemin iktidarına geri dönmüştür. Bu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'ne destek olacak bir müttefik olmadığı gibi, devletin işbirliği yapabileceği bir dostu da yoktur. Böyle bir durumda ülkenin kurucuları, her açıdan bitkin halktan yeni fedakârlıklar ve yeni vergiler istemek zorunda kalmıştır (Kurt, 2017: 76).

Refik Saydam hükümeti (1939-1942) ve Şükrü Saraçoğlu hükümeti (1943-1946) savaş yıllarının iki önemli hükümetidir. Saraçoğlu hükümetinin başa gelmesi ile 1942 yılına kadar uygulanan piyasa üzerindeki denetim kaldırılmış ve fiyat kontrolü serbest bırakılmış, bunun sonucunda fiyatların artması ile oluşan karaborsadan haksız kazanç elde eden şehirlerdeki tüccar ve memur kesim içerisinde savaş zenginleri ortaya çıkmıştır (Akıncı ve Usta, 2015: 48). Bu durum toplumsal huzur ve düzene zarar vermiş, gelir dağılımının düzeltilmesi, sosyal adaletin sağlanması için Varlık Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi, Milli Korunma Kanunu, Yol Vergisi gibi önlemler düşünülmüştür (Erdoğan, 2003: 71).

3780 sayılı Milli Korunma Kanunu 18 Ocak 1940'da ülkenin bütün kaynaklarını hükümetin savaş ekonomisine uygun olarak kullanabilmesi amacıyla yürürlüğe konulmuştur. Hükümete madenlere, endüstriyel kuruluşlara, ürünlerin taşınmasına, satış fiyatlarının belirlenmesine, tüketimin kısıtlanmasına, el koyulmasına, çalışma sürelerinin uzatılmasına kadar birçok alanda geniş yetkiler verilmiştir. Tüm bu yetkiler anayasaya aykırı uygulamalar olarak göze çarpmaktadır (Çavdar, 1995: 376).

Kentlerdeki savaş zenginlerinin vergilendirilmesi için 11 Kasım 1942'de çıkarılan 4305 sayılı Varlık Vergisi'nin temel amacı savaş koşullarının yarattığı olağanüstü serveti vergilendirmektir. Verginin belirlenmesinde kesin bir ölçü bulunmamakla birlikte miktar takdir komisyonundaki kişilere bırakılmış, vergi miktarına itiraz hakkı tanınmamıştır. Varlık Vergisi ödenmesi zorunlu tutulmuş, ödemeyenlere para cezası verilmiş bunu da ödememeleri durumunda mallarına el konulmuştur. Türk burjuvazisinin genelinde güvensizlik ve huzursuzluğa yol açan Varlık Vergisi, daha çok gayrimüslim iş adamlarına yönelik uygulansa da bütün iş adamlarını tedirgin etmiştir. CHP, bu vergi sonucunda burjuva sınıfı ve

gayrimüslimlerin desteğini kaybetmiştir (Zürcher, 2016: 305). Varlık Vergisi'nin tamamlayıcısı olarak görülen 4 Haziran 1943 yılında çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi ile köylü kesiminde biriken mal varlığının tekrar alınması amaçlanmış olup, büyük küçük çiftçi ayrımı gözetilmeksizin uygulanan verginin asıl yükünü küçük çiftçi kesim çekmiştir (Çakmak ve Adalar, 2014: 12). Vergi uygulamalarında Müslüman kesime hoşgörü gösterilirken, ekonomide etkili olan gayrimüslim kesime katı davranılmış, Varlık Vergisi miktarı oldukça yüksek tutulmuştur. Diğer yandan vergi miktarlarının takdir komisyonunun yetkisine bırakılması ve miktarın belirlenmesinde siyasi ve kişisel ilişkilerin etkili olması gibi sebepler toplumsal muhalefetin daha da artmasında etkili olmuştur (Kirman, 2006: 48-49).

Yine çok partili hayata geçişte önemli bir dönemeci oluşturan 14 Mayıs 1945 yılında görüşülmeye başlanan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile çiftçilik yapmak isteyen topraksız ya da az topraklı köylülere toprak dağıtılıp ve dağıtılan toprağın sürekli işlenmesi amaçlanmıştır. Bu kanun ile büyük toprak sahiplerinin gücü kırılmak istenmiş, ancak kanun 1950'ye dek yürürlükte kalmasına rağmen hiçbir vakit hayata geçirilememiştir (Karlı, 2008: 44-45).

Tüm bu ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyal ve siyasi sebeplerde çok partili hayata geçişte etkili olmuştur. 1945 yılında ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 83'ü köylerde oturmaktadır. Köylü nüfusunun bu kadar fazla olduğu bu dönemde tek parti iktidarının jandarma aracılığıyla köylerde kurduğu baskı ile halk kendini özgür hissedememiş, yine vergilerin getirdiği yükümlülüklerle de sefil düşerek acil ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir (Haytoğlu, 1997: 51). CHP 29 Mayıs 1939'da gerçekleştirdiği 5. Kurultay toplantısında kendisinden bağımsız hareket eden Büyük Millet Meclisi Müstakil Grubunu çıkarmıştır. Bu grup 20 milletvekilinden oluşmaktadır. CHP'nin kendi içinden çıkarılan bu grup ile parti içi örgütlü muhalefet modeline izin verilmiş olsa da gerçek bir muhalefet görevi yerine getirilememiştir (Tekerek, 2015: 158-160).

CHP'nin anayasaya aykırı düzenlemeleri, vergi politikaları, savaş sonrası ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum gibi tüm bu etkenler çok partili hayata geçişte etkili olan başlıca iç dinamiklerdir. Bütün bu gelişmelerin etkisiyle halk var olan sisteme yabancılaşmış, halkın çektiği sıkıntıların iktidar tarafından göz ardı edilmesiyle halkla yönetim arasında bir uçurum oluşmuştur. Böyle bir durumda yönetime yabancılaşmış kitleyi muhalefetin kazanması da kolaylaşmıştır.

Almanya, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya'nın oluşturduğu Mihver devletleri ile ABD, İngiltere, Fransa, Çin ve Sovyetler Birliğinden oluşan Müttefik devletlerarasında çıkan, demokratik ve otoriter rejimlerin savaşı olarak da bilinen II. Dünya Savaşı sonrasında Müttefik devletlerin savaşta galip gelmeleri ile yeni dünya dengeleri değişmiş, yeni dengeleri belirleyecek örgütlenme ve antlaşmalar imzalanmaya başlanmıştır (Akkoyunlu, 2019: 44). Türkiye stratejik ve jeopolitik önemi sebebiyle, II. Dünya Savaşı'nda hem Müttefik hem de Mihver devletlerin baskısı altında kalmış, her iki taraf da kendi yanlarında savaşa girmesini istemiştir. Ancak, Türkiye I. Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuz etkileri göz önüne alarak başta toprak bütünlüğünü korumak ve bağımsızlığından ödün vermemek maksadıyla tarafsızlık politikası izlemiştir (Akıncı ve Usta, 2016: 279).

Savaş sonrası dönemde Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere gibi Avrupa devletlerinin dünya politikasındaki etkinliklerinin azalması ile dünyada yeni kutuplaşmalar ve yeni gerginlikler başlamış, uluslararası güç dengesi ABD ve Sovyetler Birliği arasında iki kutuplu bir sisteme dönüşmüştür (Akkoyunlu, 2019: 44). II. Dünya savaşını demokratik cepheyi oluşturan müttefiklerin kazanması ile birlikte, savaşı kaybeden bazı ülkeler galip ülkeler tarafından demokratikleştirilmiş, otoriter rejimler önemini kaybederken hak, hürriyet, özgürlük gibi kavramlar önem kazanmıştır. Yeni dünya düzenine ayak uydurabilmek için batı bloğunun yanında yer alan Türkiye, yeni bir yol ayrımına girmiş savaştan sonra ya tek parti rejimini muhafaza edecek ya da demokratik düzeni benimseyerek çok partili hayata geçecektir. Ancak savaş boyunca tarafsızlık politikası izleyen Türkiye kendini demokratikleşmeye mecbur hissetmiştir (Dursun, 2007: 29).

Bu dönemin temel sorunlarından biri 1925 yılında Türkiye ve SSCB arasında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını, 1945 yılının Mart ayına gelindiğinde SSCB'nin Ankara'ya bir nota göndererek yenilemeyeceğini bildirmesidir. Türkiye dış ilişkilerinde denge politikası izlemeyi amaçlarken SSCB'nin yenedünya düzenine uyum sağlayabilmek amacıyla antlaşmada değişikliğe gidilmesi gerektiğini belirtmesi, boğazlarda üs ve doğu sınırında toprak talebinde bulunması, uluslararası yapının bloklaşması, SSCB'den duyduğu kuşku ve baskılar neticesinde Türkiye, SSCB karşıtı Batı bloğu ile ittifak arayışına girmiştir (Kürkçüoğlu, 1978: 225-226). SSCB'nin toprak talebinde bulunması hem Misak-ı Milli sınırlarını hem de Türkiye'nin bağımsızlığını

tehdit etmiştir. Türkiye SSCB tehdidine karşılık İngiltere'den beklediği desteği göremezken destek ABD'den gelmiştir.

Batılı devletler Türkiye'nin 1 Mart 1945 tarihine kadar Japonya ve Almanya'ya savaş ilan etmesi durumunda San Francisco Konferansına katılabileceğini belirtmiştir. 23 Şubat 1945 günü Japonya ve Almanya'ya savaş ilan eden Türkiye'ye bu ilan ile San Francisco Konferansına kurucu üye olarak katılma hakkı verilmiş ve hemen ertesi gün Birleşmiş Milletler Antlaşması imzalanmıştır. 15 Ağustos 1945'de TBMM tarafından kabul edilen antlaşma ile Türkiye, daha demokratik bir rejim olan çok partili hayata geçmeyi de kabul etmiş olmuştur (Akkaya, 2012: 2-3).

Bu dönemde ABD'nin temel korkusu komünizm tehdidi altında olmaktadır. Başkan Truman, SSCB'nin Yunanistan'dan sonra Türkiye'yi de etkisi altına alması durumunda Ortadoğu'da güç sahibi olmasından endişe etmektedir (Erkmen, 2019: 125-127). Harry Truman döneminde ABD ve Türkiye ilişkileri gelişmiş, ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye askeri ve mali yardım edebilmesi için 12 Mart 1947'de Kongre'de *Truman Doktrini* olarak anılacak bir doktrin açıklanmıştır. Bu doktrinin konusunu; 30 Haziran 1948'e kadar geçerli olmak kaydıyla Türkiye'ye 100 milyon, Yunanistan'a 300 milyon dolar yardım yapılması, Seçilecek Türk ve Yunan personelinin Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitilmesi, Yunanistan ve Türkiye'ye sivil ve askeri ABD personelinin gönderilmesi oluşturmaktadır (Ertem, 2009: 386-387).

Truman Doktrini, yeni bir bloğun kurulmasında önemli rol oynamış, iki blok ayrımının iyice belirlendiği ve Soğuk Savaş sürecinin ilk adımlarının atıldığı yer olmuştur. Amerikan sanayisi için ihracat pazarlarını korumak, komünizme neden olan yoksulluğu ortadan kaldırarak Avrupalı devletlerin toparlanmalarını sağlamak, hem içeride hem de dışarıda tehdit altında olan ülkeleri desteklemek amacıyla Haziran 1947'de *Marshall Planı* hazırlanmıştır. Türkiye, Marshall Planı ile yapılacak yardımlardan yararlanmak istemiş ancak ABD, Türkiye'nin savaşta tahrip olmadığı gerekçesiyle buna yanaşmamıştır. Amerika'nın askeri ve siyasi desteğinden yararlanmak Türkiye için oldukça önemli olup dönemin hükümeti, ABD tarafından benimsenen demokrasi ve serbest girişim gibi ilkelerin Türkiye tarafından da benimsenmesinin ülkenin yararına olacağını düşünmüş ve buna yönelik düzenlemelere gitmiştir (Zürcher, 2016: 308). II. Dünya Savaşından sonra Avrupa'nın ekonomik durumu son derece kötü olup ABD, Avrupa'nın ekonomik olarak kalkınabilmesi için 1945 yılının yarısı ile 1946 senesinin sonuna kadar olan süreci kapsayan yıllarda

Avrupa'ya 15 milyar dolar ekonomik yardım yapmıştır. Ancak bu yardım verimli alanlar için kullanılmamış gidip de gelmeyecek alanlar için harcanmıştır. Bunun üzerine ABD Dışışleri Bakanı George Marshall, 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta Avrupalıların ekonomilerini düzeltmek amacıyla kendi aralarında işbirliği yapmaları ve eksiklerini gidermeleri gerektiğini söylemiştir. Bu durum üzerine 16 Nisan 1948'de içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu 16 Avrupa devleti Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatını (OEEC) kurmuştur (Şahin, 2014: 49-51).

Türkiye'de CHP'nin iktidarda olduğu bu yıllarda NATO'ya üye olmak için ilk başvuru yapılmış, 25 Haziran 1950 tarihinde aynı coğrafya üzerinde yer alan Kuzey Kore ve Güney Kore arasında 1953 yılına kadar sürecektir olan savaş patlak verirken, Türkiye'de 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimler ile uzun yıllar tek bir partinin elinde olan iktidarın sahibi değişmiştir. Kore'deki gelişmeleri yakından takip eden Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ve arkadaşları, Batılı devletlerle birlikte Kore'ye asker göndermenin NATO'ya üye olabilmek için kaçırılmayacak bir fırsat olduğunu düşünmüşlerdir. Asker gönderme olayından bir hafta sonra Türkiye NATO'ya üyelik için ikinci kez başvuru yapmış, 18 Şubat 1952'de Türkiye ve Yunanistan resmen NATO'ya üye olmuştur (Özkaya Duman ve Birsell, 2012: 307-310). Bu dönem, ABD'nin SSCB'ye yakın askeri üslere ihtiyaç duyduğu zamana denk gelmiş, Türkiye NATO üyeliği gerçekleşene kadar ABD'nin üs taleplerini reddetmiştir.

Türkiye'de çok partili hayata geçişte iç ve dış dinamiklerden hangisinin daha aktif rol aldığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Çok partili hayata geçişte dış dinamiklerin daha etkili, hatta tek etkili faktör olduğunu söyleyenler gibi buna zıt görüş olan iç dinamiklerin esas belirleyici olduğunu savunanlar da vardır. Genellikle kabul gören görüş yeni dünya düzeninin getirdiği uluslararası ortamda demokrasinin ayrı bir konuma geldiği ve dış dünyanın demokrasi yönündeki baskılarının çok partili hayata geçişte etkili olduğu, ama bunun tek etken olarak kabul edilmemesi gerektiği, iç ve dış dinamiklerin birbirini etkilemesi ve tamamlaması ile bu süreci başlattığı şeklindedir (Karpat, 2016: 129).

2. DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU VE İKTİDARA GELİŞİ

10 Kasım 1938'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü ile birlikte Cumhurbaşkanlığı'nın yanında CHP'nin değişmez genel başkanlığı koltuğu da boşalmıştır. Yapılan seçimler neticesinde, Türkiye

Cumhuriyetinin ikinci Cumhurbaşkanı ve partinin değişmez başkanı İsmet İnönü olmuştur. Atatürk'ten sonra cumhuriyetin demokratik unsurlarını arttırmaya yönelik çok fazla çaba sarf edilmemiş, Tek parti hükümeti haline gelen sistem de Cumhurbaşkanı aynı zamanda partinin değişmez başkanı kabul edildiği için devletin ve ulusun simgesi görülerek yüceltilmiştir. Bireyin özgürlüklerinin kısıtlandığı bu dönemde; CHP yönetimi sertleşmiş, ülkenin mutlak hâkimi olmuş, hükümet kendi politikasından memnun ve bu politikanın doğruluğundan emin hale gelmiştir (Keskin, 2011: 8-9).

CHP artık savaş sonrası oluşan yenedünya düzenine uygun olarak ülkeyi yönetecek bir durumda değilken CHP'li milletvekilleri halkın partilerine yeniden güvenebilmesi için birkaç yeni reformun yeterli olduğunu düşünmüştür. Hiçbir muhalif oluşuma izin vermeyen iktidar, bu yıllarda bir muhalefet partisinin kurulmasına sıcak bakmaya başlamış, ancak bu partiden beklentisi muhalefet gibi davranarak kendi meşruluğunu güçlendirmesi olmuştur (Ahmad, 2014: 107).

Tek Parti iktidarı döneminde Türkiye'de toplumsal manada dönüşüm sağlayacak ne merkez ne de çevre henüz oluşmamış, Halk Partisi kendisini toplumun çağdaşlaşmasında özel ve vazgeçilmez görmüştür. İktidarın görmezden geldiği önemli bir konuda, tepeden inme bir modernleşme hareketinin kimi uygulamalarının tepede kabul edilirken taban tarafından içselleştirilemediği, devlet ve toplum içerisinde tabanın önemli bir muhalefeti barındırdığı gerçeğidir. II. Dünya Savaşı sonrasında içeride yaşanan ekonomik ve toplumsal kaygılar, dışarıda görülen siyasi gelişmeler, Tek Parti yönetimini sarsmış, CHP ilerleyen dönemde kontrolü elinden kaçırmıştır (Keskin, 2012: 108).

İsmet İnönü, 1 Kasım 1945 günü meclisin açılış konuşmasında muhalefet partisninin gerekliliğini;

“Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisnin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olamaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevgiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır” (Toker, 1990: 76). Sözleriyle ifade etmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuzluklar ve Batılı devletlerin baskıları neticesinde Türkiye için Batı dünyasına yaklaşmak kaçınılmaz görülmüştür. Batı'nın değer verdiği demokrasi kurallarını benimsemek zorunda kalan CHP, toplumdan gelen baskılarında etkisi ile çok partili hayata geçiş kararını kesinleştirmiştir. 7 Haziran

1945’de eski CHP üyeleri Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü siyasi tarihte *Dörtlü Takrir* diye anılan önergeyi CHP grup başkan vekilliğine sunmuştur (Gülsünler ve Ertürk, 2012: 91).

Takririn temelinde savaşın sona ermesi, anayasadaki hak ve hürriyetlerin tanınması ve gözetilmesi, Millet Meclisi’nin hükümeti kontrol etmesi, ülkede birden fazla partinin olması gibi istekler dile getirilirken, bunların gerçekleştirilebilmesi için CHP’nin program ve tüzüğünün değiştirilmesi gerektiği şartı getirilmiştir. CHP Parti Divanı, 21 Eylül 1945 günü Genel Başkan Vekili Saraçoğlu başkanlığında toplanmıştır. Toplantıda takrircilerin asıl amacının partinin anti-demokratik olduğunu söyleyerek partiyi zayıf düşürüp muhalefete yaklaşmak, parti içinde ayrılıklar çıkarmak ve esas olarak da partiyi yıkmak olduğu söylenmiş ve önerge reddedilmiştir (Özüçetin, 2002: 768). Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan’ın kısa bir süre sonra partiden ihraç edilmeleri üzerine Celal Bayar da meclisteki görevinden istifa etmiş ve partiden ayrılmıştır. Çok partili hayata geçiş 5 Eylül 1945 yılında Nuri Demirağ’ın öncülüğünde Milli Kalkınma Partisi (MKP) ve 7 Ocak 1946’da Demokrat Partinin kuruluşu ile gerçekleşmiş ve böylece tek parti dönemi sona ermiştir (Bulut, 2009a: 74). Ancak 1950’lere kadar asıl iktidar mücadelesi iki büyük parti olan CHP ve Demokrat Parti arasında devam etmiştir. İnkılâplar ile gelen yeniliklere mesafeli kitle, sermayesini ve arazisini vergilerden dolayı hakkıyla değerlendiremediğine inanan kesim, hayat seviyesi düşük olan köylü halkı, inkılâpların demokrasiyi getiremediğini eleştiren aydınlar Demokrat Parti’nin en önemli destekçileri olmuştur (Özüçetin, 2002: 771).

CHP, devlet başkanı olarak Türkiye’yi II. Dünya savaşı gibi bir felakete bulaştırmayan İsmet İnönü’nün lider kimliğinden dolayı halkın oyunu başkasına vermeyeceğini düşünerek, Demokrat Parti’nin kuruluşunu son derece olumlu karşılamıştır. Yine CHP, Demokrat Parti’yi ciddi bir siyasi parti olarak görmekten ziyade, yarış ortamı oluşturacak ve hükümeti denetleyecek bir tür müstakil grup olarak nitelemiştir (Çelebi, 2015: 255). CHP açısından bunlar düşünülürken bu dönemde Demokrat Parti teşkilatlanmakta ve temel ilkeleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu ilkeler; Atatürk İlke ve İnkılâplarının devamının sağlanması, yönetim zihniyetinin üstten aşağıya değil de aşağıdan üste doğru işlemesi, seçim usulünün düzene sokularak halkın yönetime katılabilmesi, seçimlerin adaletin kontrolünde yapılması, laiklik üzerine duyarlı davranılması ve parti içinde demokrasinin sağlanması şeklinde sıralanabilir (Dokuyan, 2014: 161).

Demokrat Parti, bir yandan ülke genelinde örgütlenmeye çalışırken, diğer yandan da CHP'den gelen baskılara karşı güçlü durmaya çalışmıştır. 1946'da hükümet, Demokrat Parti'nin şiddetle karşı çıkmasına rağmen, Meclise belediye seçimlerini öne almayı teklif etmiştir. Bütün karşı çıkmalara rağmen Meclisten bu kararın çıkmasına engel olamayan Demokrat Parti görevlileri seçimleri boykot etmeye karar vermiştir. 1946 yılının Mayıs ayında yayımlanan Demokrat Parti'nin seçim bildirisinde; partinin, zamanında yani 1947 yılında yapılması koşuluyla belediye seçimlerine katılacağı aksi takdirde erken yapılacak bir seçime katılmayacağı bildirilmiştir (Şahin ve Tunç, 2015: 43-44). Demokrat Parti ile Milli Kalkınma Partisi, CHP'yi muhalefetin güçlenmesini önlenmek amacı ile seçimleri erkene çekmek ve antidemokratik kanunları henüz kaldırmamak gerekçesiyle itham etmekte, CHP'de muhalefeti işe fesat sokmakla suçlamaktadır. Belediye seçimleri 26 Mayıs 1946'da yapılmıştır. Seçimler ilk defa tek dereceli, açık oy-gizli tasnif sistemiyle yapılmış ve seçim sabahı oylamanın başlaması ile birlikte yolsuzluk yakınmaları da başlamıştır. Öğleden sonra ise, bu yakınma ve itirazların artması ile birlikte Milli Kalkınma Partisi bir bildiri yayımlayarak seçimlerden çekilmiş, Dolayısıyla CHP belediye seçimlerine tek başına girmiş olmuştur (Yılmaz, 2010: 178).

Belediye seçimlerine katılmayan Demokrat Parti 21 Temmuz 1946 günü yapılacak genel seçimlere katılma kararı almıştır. Demokrat Parti, seçim propagandasını CHP'yi her yönden eleştirmek üzerine kurmuştur. Demokrat Parti'ye göre II. Dünya savaşı döneminde CHP'nin uyguladığı yanlış ekonomi politikaları yüzünden tüm halk sefaletе düşmüş, karaborsacılık yayılmıştır. Yine Demokrat Parti, CHP'nin köylerdeki ilköğretim davası, toprak reformu ve orman davasını yanlış politikalar olarak değerlendirmekte en çok eleştirdiği konu ise; Cumhurbaşkanı'nın aynı zamanda parti başkanı olmasıdır (Çelebi, 2015: 259-260).

Demokrat Parti'nin bu iddiaları karşısında CHP de 1946 seçimlerini kazanıp yeniden iktidar olması durumunda; Türk halkının istikbali için köylerdeki ilköğretim davasından vazgeçmeyeceğini, toprak reformu ve orman davasını ana dava olarak göreceğini, çiftçinin korunacağını ve dar gelirli kesimin hayat standartlarının yükseltilmeye çalışılacağını ve çok partili sisteme uygun reformlar geliştirileceğini dile getirmiştir. 21 Temmuz günü yapılan genel seçimlerin sonucunda 465 sandalyeden CHP 395, Demokrat Parti 66 ve bağımsızlar da 4 üyelik kazanarak seçim CHP'nin büyük bir üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Demokrat Parti meclise girip muhalefet partisi olsa da

1946 seçimleri Türk siyaset tarihine usulsüz seçimler olarak geçmiştir (Sakallı, 2010: 8). 20 Temmuz 1948'de Mareşal Fevzi Çakmak önderliğinde Millet Partisi kurulmuştur. 1950 yılında yapılacak olan seçimlerin gizli oy-açık tasnif sistemiyle yapılacağı belirlenmiştir.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler ile Demokrat Parti oyların yüzde 53.3'ünü alarak 408 Milletvekili çıkartırken, CHP yüzde 39.9 oy almasına rağmen 69 Milletvekili çıkartabilmiş, Millet Partisi 1, Bağımsızlar da 9 Milletvekili çıkartmıştır. Böylelikle seçim sonuçlarına göre 27 yıllık CHP iktidarını devirerek Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin arkasında; CHP'nin uyguladığı ekonomi politikaları, iktidarın yıpranmışlığı ve yorgunluğu, partinin halktan koparak elitleşmesi, 27 yıllık CHP iktidarının yerine halkın yeni iktidar ve yetkililere şans verme isteği, Celal Bayar'ın tecrübeli ve güvenilen bir siyasetçi olması, Demokrat Partinin ihtiyatlı bir laikliği benimsemesi gibi sebepler görülmüştür (Teber, 2002: 7). Demokrat Parti'nin iktidar olabilmek amacıyla yürüttüğü seçim propagandasında bazı vaatlerin önemli bir yeri vardır: Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun çıkarılması isteği bunlardan birisidir. Demokrat Parti, çok partili hayata geçiş ile milletin hayatında köklü bir değişiklik yaşandığı ve geçmişi hatırlatacak olayların bir daha yaşanmaması için af kanununun çıkarılması gerektiği üzerinde durmuştur (Sınmaz Sönmez, 2012: 115).

Seçimin kazanılması sonrasında Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Refik Koraltan da Meclis Başkanı olmuştur. Bayar, Cumhurbaşkanı olması üzerine parti başkanlığından istifa etmiş, parti başkanlığına Adnan Menderes getirilmiştir. 1950'li yıllar boyunca Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı, Adnan Menderes Başbakanlık görevini yürütmüştür (Candeğer, 2018: 65). Demokrat Parti devletin ekonomiye müdahalesini eleştirmiş, kalkınmanın özel sektör eliyle yürütülmesi gerektiğini savunmuştur. Genel olarak Demokrat Parti dönemi; yabancı sermaye girişimi, kamuya ait fabrikaların özel sektöre geçirilmesi gibi kısaca liberal iktisat politikaları ve tarım teşvikine yönelik atılımların yaşandığı yıllar olmuştur (Takım, 2012: 159). Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra 1938-1950 yılları arasında Atatürk'ün büst, fotoğraf ve heykellerine toplamda 67 saldırı gerçekleştirilmiştir. Demokrat Parti'nin iktidara geldikten sonra yaptığı ilk işlerden birisi de Atatürk'ü korumak amacıyla *"Atatürk Hakkında İşlenen Suçlar Hakkında Yasa Tasarısı"* hazırlamak olmuştur (Faik, 2019: 22).

Ülkenin çağdaşlaşması amacıyla yapılan Atatürk inkılâplarının halka ulaşması ve halk arasındaki kopukluğu gidermesi için 1932 yılında Halkevleri kurulmuştur. Çok partili hayata geçişle birlikte iktidara başka bir partinin gelebileceği düşüncesi Halkevlerine olan ilgiyi azaltmıştır. Nitekim düşünüldüğü gibi olup 1950 yılında iktidara Demokrat Parti'nin gelmesi ile Halkevleri, CHP'nin bir yan kuruluşu haline gelmiştir. DP hükümeti ödenek yokluğu gerekçesiyle Halkevlerini kapatmak istemiş bu durum CHP ve Demokrat Parti arasında gerginlik yaratmıştır (Güneş, 2012: 149-150). Köy Enstitüsü'nde okuyan çocuklar ile öğretmen okulunda okuyanlar arasında büyük fark olduğu ve Enstitünün köy halkına giderleri açısından yükümlülükler getirdiği, iyi bir müfredatının olmadığı gibi gerekçelerle Enstitülerin kapatılıp öğretmen okuluna dönüştürülmeleri, CHP ve Demokrat Parti arasındaki gerginliği arttırmıştır (Çakmak, 2007: 248). İki parti arasındaki gerginlik 1953 yılı ile birlikte zirveye ulaşmış, Demokrat Parti CHP'nin tüm malvarlığına "Haksız iktisap" diye nitelendirerek el konulması ile ilgili kanun çıkartmış ve taşınır taşınmaz mallarla birlikte para, hak ve alacaklarda hazineye devredilmiştir (Candeğer, 2018: 65). Demokrat Parti dinin siyasete karıştırılmaması gerektiğini söyleyerek Türkçe ezan yerine Arapça ezan okunmasının önündeki engeli kaldırmış, ancak orduda ilk rahatsızlık da, bu kararın ardından oluşmaya başlamıştır.

Türkiye'de yaşanan bu iktidar değişimi aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu yıllarda Soğuk Savaşın iki ana aktörü olan ABD ve SSCB yayılmacı politikalarını uygulamakta ve jeopolitik önemi nedeniyle de Türkiye'ye yakınlaşmaya çalışmaktadır. ABD, SSCB'nin yayılmacı politikalarına karşı başlattığı Truman Doktrini ve Marshall Planı gibi çevreleme politikalarının kapsamına Türkiye'yi de dâhil etmiştir. Yine bu dönemde, kentli ve bürokrasiye yakın CHP'ye göre, Demokrat Parti'nin tarıma ve köylüye yönelik politikaları ön planda olmuş, Demokrat Parti'nin altın yılları olarak görülen 1950-54 yılları arasında kırsal alanda refah seviyesi artmıştır (Keskin, 2011: 21-22).

1950 seçimlerinden kısa bir süre sonra başlayan Kore Savaşı, Türkiye'nin NATO'ya üye olma çabaları, tarım ürünlerindeki miktar ve değer artışı, ekonomik iyileşme gibi sebepler Demokrat Partiye olan desteği arttırmıştır. Demokrat Parti'nin iktidarda, CHP'nin muhalefet konumunda olarak katıldığı ilk genel seçimler 1954 yılında yapılmış, seçimlerde Demokrat Parti'ye olan destek açıkça görülmüştür. CHP

oyların yaklaşık yüzde 35.4'ünü alarak 31 milletvekili çıkartırken, Demokrat Parti yaklaşık yüzde 57.6'sını alarak 505 milletvekili çıkartmıştır (Özgül, 2002: 113).

1951'de Yunanistan Kıbrıs'ın kendisine verilmesi için İngiltere'ye başvuru yapmış, bu talebi reddedilince 1954'de bu meseleyi Birleşmiş Milletlere taşıyarak uluslararası bir mesele haline getirmiştir. Bu dönemde Türkiye'de "*Kıbrıs Türktür Türk Kalacaktır*" şeklinde atılan sloganlarla halk galeyana getirilmiş ve 1955 yılına gelindiğinde Kıbrıs'taki Türk azınlıklarına yapılan zulümler Türkiye'nin gündemine oturarak, 6-7 Eylül olaylarının patlak vermesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde halkın yaşanan olaylardan iktidarı sorumlu tutmasıyla Demokrat Parti'ye olan güven azalmaya başlamıştır (Alper ve Uygun, 2013: 38). 1954-1957 yılları arası Demokrat Parti için oldukça zor geçen yıllar olmuştur. Artan muhalefetin farkında olan Demokrat Parti hükümeti, 1958'de yapılması gereken seçimleri 1957 yılına çekerek üçüncü dönemini başlatmıştır. Bu dönemde başta CHP olmak üzere üniversiteler, sivil ve askerler, basın, aydınlar birleşerek Demokrat Parti'ye karşı bir kutuplaşma oluşturmuştur (Gülener, 2007: 56). 1957-1958'de bir grup subayın iktidara komplo kurması ile Dokuz Subay Olayı yaşanmış, Fakat Binbaşı Samet Kuşçu tarafından komplo girişiminde bulunanlar ihbar edilerek yargılanmıştır. Bu olay 27 Mayıs'ın en belirgin habercisi olarak görülüp Başbakan Adnan Menderes'in gereken sert tepkiyi göstermediği için 27 Mayıs'a giden süreçte ordu içinde bir grup subayın bundan cesaret aldığı öne sürülmüştür. 1957 seçimleri bu sıcak ortamda yapılmış ve CHP yaklaşık yüzde 41.8 oy alırken, Demokrat Parti yaklaşık yüzde 47.7 oy ile tekrardan iktidarın sahibi olmuştur. Ancak Parti, 1954 seçimlerine göre yaklaşık yüzde 10.72'lik oy kaybetmiş ve ilk defa yüzde 50'nin altına düşerek iktidara gelmiştir (Ekincikli ve Şahin, 2018: 47-48).

1958'den itibaren kutuplaşmanın ve iktidar-muhalefet çekişmelerinin artması, iktidarı muhalefetin siyasi alanını daraltmaya yöneltmiştir. Dernek kurma hakkı, örgütlenme özgürlüğü, temel insan hakları gibi haklar kâğıt üzerinde kalmış, ekonomiden askeri alana kadar birçok alanda Türkiye dışarıya bağımlı bir ülke haline gelmiştir (Gürcan, 2006: 124). CHP ve Demokrat Parti arasında beliren gerilim, özellikle 1959'un ikinci yarısında zirveye ulaşmıştır. Bu yıllarda halkoyunu şekillendiren basına ve üniversitelere karşı oldukça katı tedbirler alınmıştır. Basın, yargı, sivil bürokrasi, ordu ve üniversiteler artık açık bir şekilde Demokrat Parti'ye karşı cephe almış, bu olaylar aslında darbenin ayak sesleri olmuştur (Emiroğlu, 2011: 17).

Demokrat Parti ve CHP arasındaki gerginliği son noktaya ulaştıran aynı zamanda kutuplaşmalarla başlayan ve 27 Mayıs darbesine giden sürecin son halkası, CHP'nin hücre örgütü kurarak demokratik olmayan yollarla iktidara gelmeye çalıştığı ve isyan hazırlığında olduğu iddia edilerek 18 Nisan 1960'da on beş üye ile kurulan Tahkikat Komisyonu olmuştur. Komisyonun almış olduğu kararlar doğrultusunda partilerin toplantıları, kongreleri, yeni örgüt kurmaları, bütün siyasi faaliyetleri ve komisyonun faaliyetleri ile ilgili bütün yayınlar, meclisteki tahkikat kararıyla yasaklanmıştır (Emiroğlu, 2011: 15). İsmet İnönü'nün Tahkikat Komisyonu ile ilgili şu sözleri, 27 Mayıs'a giden süreçte önemli bir dönüm noktası olmuştur: “*şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam*” (Bulut, 2009b: 137-139).

Komisyonun asıl amacı muhalefet ve basın hareketlerinin tahkik etmektir. Komisyon asıl amacını gerçekleştirmekte başarılı olamamış fakat üniversite öğrencilerini sokağa dökmeyi başarmıştır. 5 Mayıs'ta 555K parolasıyla Ankara Kızılay'da toplanan çoğunluğunu üniversite öğrencilerinin oluşturduğu grup, “*Kahrolsun diktatörler*” “*Menderes istifa*” sloganları atmış, 21 Mayıs'ta ise Harbiyeliler Kızılay'da yürüyüş yapmıştır (Emiroğlu, 2011: 15). Ali Fuat Başgil'e göre darbenin başlıca dört sorumlusu: Demokrat Parti'nin iktidara geldikten sonra düştüğü hata ve aşırılıklar, bazı aydın kesimlerin iktidara ihaneti, muhalefetin kurnaz eylemleri, satın alınabilinen basın şeklindedir (2008: 165-175).

3.27 MAYIS 1960 DARBESİ

27 Mayıs'ı tanımlamak için birçok farklı kavram kullanılmakta olup, ortak bir kavram üzerinde mutabık kalınamadığı görülmektedir. 27 Mayıs'ı olumlayanlar "devrim", "inkılâp", "ihtilal" nadir de olsa "müdahale" gibi kavramları kullanırken, olumsuz karşılayanlar "darbe" kavramını kullanmıştır (TBMM-I, 2012: 199).

26 Mayıs gecesi saat 22.00'da Cemal Madanoğlu başkanlığında darbeciler Harp Okulu'na gelerek okul kumandanı odasında harekâtın planını çizerek toplantı yapmışlardır. Toplantıya Harp Okulu Kurmay Başkanı Tevfik Ercan, Yarbay Galip Okan, Yarbay Hüsnü Temel ve Yarbay Hikmet Akıncı'da katılmıştır. Yapılan plana göre üçüncü subay taburu, birinci ve ikinci taburlara bölüştürülerek, her iki taburdaki askerlere de kumandanlık görevi yapacaktır. Bu plan 27 Mayıs sabahı Kara, Deniz,

Hava Kuvvetleri ve Jandarma Birlikleri'nin aynı düşünce etrafında birleşmeleri sonucu her hangi bir aksiliğe yer vermeden uygulanmıştır (Önder, 2014: 294-295).

Tarih 27 Mayıs 1960 Cuma gününü gösterdiğinde Türkiye radyoları şöyle bir tebliğ yayınlamıştır:

"Sevgili Vatandaşlar, Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır.

Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremi, hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüzkar bir fiile müsaade etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş; kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir.

Kabineye mensup şahsiyetlerin, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır.

Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk'ün 'Yurtta sulh, cihanda sulh' prensibi bayrağımızdır.

Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz 'Yurtta sulh, cihanda sulh'tur.' (Yaşar, 2017: 480).

Görüldüğü gibi tebliğde, darbenin amacı demokrasiyi tekrardan kurmak ve serbest seçimlere gitmek olarak belirtilmiştir. Darbenin hiçbir kurumu hedef olarak yapılmadığı söylene de Demokrat Parti'ye karşı yapıldığı bir gerçektir. Askerin ülke yönetimine el koyması başta Ankara ve İstanbul olmak üzere öğrenciler ve aydınlar tarafından sevinçle karşılanmıştır (Zürcher, 2016: 351-352).

27 Mayıs 1960 Darbesi Cumhuriyet tarihinin yapılmış ilk darbesidir. Darbenin ilgi uyandıran yönlerinden birisi de 38 kişilik bir grup subay tarafından yapılıp, emir komuta zinciri içerisinde gerçekleştirilmemiş olmasıdır. Subaylar ilk olarak ordudaki kumanda kademesini etkisizleştirip, daha sonra Cumhurbaşkanı ve hükümet üyelerini tutuklamıştır. Bu darbe ile Türk siyasal, toplumsal ve ekonomik hayatında yeni bir dönem başlamıştır (Yaşar, 2017: 481).

Darbe sabahı ilk olarak TBMM ve hükümet feshedilmiş, her türlü siyasal çalışma yasaklanmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, İçişleri Bakanı Namık Gedik,

TBMM Başkanı Refik Koraltan, Bakanlar Kurulu ve Tahkikat Komisyonu üyeleri başta olmak üzere Demokrat Parti Milletvekilleri Harp Okulu binasında gözetim altına alınmıştır. Bu sırada Kütahya'da olan Başbakan Adnan Menderes de bu ilde gözaltına alınmıştır. Demokrat Parti ile iyi ilişkiler içinde bulunan emniyet görevlileri, üst rütbeli asker ve bürokratlar tek tek evlerinden alınarak cezaevlerine konulmuştur. Darbeden sonra yaşanan ilk trajik olay tutuklananlar arasında yer alan İçişleri Bakanı Namık Gedik'in, Harp Okulu'ndaki odasının penceresinden kendisini atarak intihar etmiş olmasıdır (Dikici, 2014: 28). Bu intihar olayı ile ilgili dile getirilen, ilgili bakanın intihar etmeyip pencereden atıldığına dair şüphe uzun yıllardır siyasi gündemde yer almaktadır. 28 Mayıs sabahı Orgeneral Cemal Gürsel Milli Birlik Komitesi başkanlığına, Cevdet Sunay Kara Kuvvetleri Komutanlığına, Ragıp Gümüşpala ise Genelkurmay Başkanlığına atanmıştır.

27 Mayıs'ın, ordunun yaptığı bir darbeden çok DP iktidarına karşı yapılmış bir "karşı darbe" niteliği taşıdığı söylenmiştir. Darbenin Türkiye Cumhuriyeti'ne getirdiği en önemli alışkanlık bundan sonra ülke yönetiminde bunalımlı günler yaşandığında gözlerin orduya çevrilmesi ve ordunun da her fırsatta siyasete müdahaleden geri kalmaması olmuştur (TBMM-I, 2012: 267).

3.1. 27 MAYIS DARBESİ'NİN İÇ DİNAMİKLERİ

1954 yılında Demokrat Parti hükümeti anti-demokratik bazı adımlar atmıştır. Bunlar; Çalışma süresine bakılmaksızın bir memurun görevine son verme yetkisinin hükümete verilmesi, muhalefet partilerinin seçim sürecinde radyodan yararlanmalarının yasaklanması, Kırşehir'in Cumhuriyetçi Millet Partisine destek verdiği için ilçe haline getirilmesi gibi tepki çeken uygulamalardır. 27 Mayıs'a giden süreçte etkili olan bir olayda 6-7 Eylül 1955 günü Atatürk'ün evine bomba atıldığı şeklinde provoke edici haberlerin çıkması ve iktidarın bu olaylardan sorumlu tutulmasıdır. Nitekim Yassıada'da kurulan Yüksek Adalet Divanı'nda 6-7 Eylül Olayları iktidarın yargılandığı dosyalardan birini teşkil etmiştir (Çavuşoğlu, 2019: 348).

1957 seçimlerinden sonra iktidar ve muhalefet çekişmeleri artmış, siyasal buhran derinleştikçe, Demokrat Parti toplumda gittikçe egemen konuma gelmeye çalışan muhalefeti frenlemek adına daha sert tedbirler almaya başlamıştır. Bu doğrultuda siyasal partiler, basın, yargı ve üniversiteler baskı altına alınmaya çalışılmış ancak bu müdahaleler muhalefetin daha da büyümesini sağlamıştır (Aydemir, 2016: 18). Bu

yıllarda CHP çeşitli propagandalarla ordu içinde ve üniversite gençleri arasında “*Bizim ordumuz ve bizim gençliğimiz de bizdeki zalimleri devirmek için gerekli cesarete elbette sahiptir*” sloganları ile gündem yaratmıştır (Başgil, 2008: 112). 1960 yılında 555K parolasıyla Başkent’te ve İstanbul’da başlayan, muhalefet partilerinin desteğiyle ülkede hızla yayılan öğrenci protestoları ve 21 Mayıs’ta başlarındaki subaylarla Harp Okulu öğrencilerinin Kızılay’da sessiz yürüyüşü sonrası askeri müdahale için gerekli ortam sağlanmıştır (Aydemir, 2016: 19).

27 Mayıs’a giden süreçte bilhassa 1957 sonrası yaşanan olumsuzluklar önemli rol oynamıştır. Demokrat Parti Hükümeti, 1957’ye kadar tarım ürünlerinin fiyatlarını sübvans ederek çiftçiye desteklemiş, ancak bu ekonomi politikasıyla birlikte enflasyon artmış, karaborsa oluşmuş, döviz kıtlığı başlamış ve dış kredi arayışları görülmüştür. Fiyatlar artıp piyasada tüketim mallarının bir bölümü bulunamayınca, halk muhalefetin eleştirilerine daha duyarlı olmaya başlamıştır. 1957 seçiminden sonra muhalefet partileri, iktidarın meşruiyetini kaybettiği ve istifa etmesi gerektiği yönünde propagandalar yürütmüştür. Yine bu dönemde muhalefet partileri kendi arasında *güç birliği* adı altında bazı birleşmeler yaşanmış ilk olarak Türkiye Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi birleşmiştir. Bu birleşmeyi daha sonra CHP ile Hürriyet Partisi’nin birleşmesi takip etmiştir (Kılıç, 2020: 958).

Yaşanılan siyasal bunalımlar sonrasında toplumda kutuplaşmalar artmış, Muhalefetin Demokrat Parti’ye karşı birleşmesine tepki olarak Demokrat Parti genel başkanı Adnan Menderes tarafından *Vatan Cephesi* kurulmuştur. Bu cephenin asıl amacı gitgide güçlenen muhalefete karşı gövde gösterisi yapmaktır. Vatan Cephesi Ocakları kısa sürede ülke geneline yayılarak 1960’ın ilk aylarında bir milyon üye sayısına ulaşmıştır. Bu cephenin halkı daha çok kutuplaşmaya ittiği gözle görülür bir gerçek olup yine 27 Mayıs 1960 Darbesi’nin önemli gerekçelerinden de birini oluşturmuştur (Özçelik, 2010: 140).

İktidar ve muhalefet liderlerinin birbirlerine karşı dozu aşan suçlamaları, Demokrat Parti’nin muhalefeti siyasetten dışlayan hareketleri, iktidar ve muhalefet taraftarlarının partizanca davranışları, TBMM’de milletvekili tartışmaları gibi gerilim ve gelişmelerle kamuoyu iki kutba ayrılmıştır. Ne ilginçtir ki her iki tarafta amacının demokrasiyi sağlamak ve vatani korumak olduğunu söylemektedir. Demokrat Parti ve muhalefet arasındaki gerilimi zirveye çıkaran ve darbeye giden süreci hızlandıran asıl hadise ise muhalefeti kısıtlamak için Demokrat Parti Hükümeti tarafından 18 Nisan

1960'da kurulan Tahkikat Komisyonu olmuştur. Bu komisyon 27 Mayıs 1960 darbesine giden sürecin en önemli iç etkenlerinden birisi sayılmaktadır (Bulut, 2009b: 136-137).

Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve bu komisyona olağanüstü yetkilerin verilmesi, Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetimin ilan edilmesi, 1954 ve 1957 yıllarında seçim kanununun demokrasiye aykırı olarak değiştirilmesi, Kırşehir'in iktidara oy vermediği için ilçe yapılması gibi tüm bu sebepler ile Demokrat Parti iktidarı anayasayı ihlal eden eylemlere girişmiştir. Yine sahip olduğu çoğunluğun gücünü, sorgusuz sualsiz partilerin siyasi faaliyetlerini durdurma, gazeteleri kapatma, kişileri tutuklama gibi demokratik olmayan eylemleri gerçekleştirmede kullanmıştır. Demokrat Parti'nin yaptığı faaliyetlerle o dönem yürürlükte olan 1924 anayasasına aykırı davrandığı görülerek Yassıada Yüksek Adalet Divanı'nda Anayasayı İhlal suçundan yargılanmıştır (Yöndem, 2019: 60).

Yine iktidarın, muhalefet partisi olan CHP üzerindeki baskıcı tutumları arasında; tüm mal varlığının hazineye devredilmesi, yurt gezisi esnasında genel sekreterinin tutuklanması ve silahlı bir ayaklanma düzenlemekle suçlanması da sayılabilir. İktidarın basın, aydınları, üniversiteleri ve orduyu üzerinde baskı kurarak kendi isteği doğrultusunda şekillendirmeye çalışması, iktidar karşıtı yapılan protestoların sıkıyönetim ile bastırılması da diğer baskı araçları arasında görülmektedir. Demokrat Parti muhalefet üzerinde baskıcı bir tutum takınırken ordu kendi açısından ihmal edildiğini düşünmüştür. Orduya göre; ordunun çağdaşlaşması, subayların git gide kötüleşen maddi durumları ve ülkedeki sosyo-ekonomik yapıda geriye itilmeleri darbeyi gerekli kılan etkenler olmuştur (Gürbüz, 2017: s.s.y).

Demokrat Parti dönemi her ne kadar *Yeter! Söz Milletindir!* Gibi demokratik söylemlerle başlasa da anti-demokratik davranışlarla sona eren bir dönem olmuştur. Parti iktidarının baskıcı rejimlerine karşı muhalefetin ve üniversitelerin direnmesi ile ülke siyasal bir çıkmaza girmiştir. Ancak bu siyasal problemlerin yanı sıra 1954'ten sonra artan ekonomik sorunlar, asıl ihtiyaçların giderilmesinde yaşanan sıkıntılar ve 4 Ağustos 1958 devalüasyonu sonucunda doların 2.80'den 9 liraya yükselmesi dönemin başlıca ekonomik problemleri olup, daha da önemlisi başlarda Demokrat Parti'nin iktidara gelebilmesi için destek olan ordunun belli bölümünün artık iktidarın karşısında yer alması darbenin gerçekleşmesinin arkasındaki bir diğer iç etken olarak görülmüştür (Kasapsaraçoğlu, 2020: 1345). Benzer bir ekonomik gerekçeyi Yön dergisindeki yazısında darbenin en önemli sebebi olarak gelir dağılımındaki adaletsizliğin altını çizen

Doğan Avcıoğlu'nda görmektedir. Eski ve yeni Türkiye şeklinde iki Türkiye'den bahseden Avcıoğlu, aydın ve gençlerin girişimlerinin önemine vurgu yaparak, yeni Türkiye'de sosyal adaletin sağlanmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Yön, 1962).

Ordu ile DP iktidarının arasını açan bir olayda Kayseri Olayı'dır. 2 Nisan 1960 günü İsmet İnönü Kayseri CHP İl Kongresinde konuşma yapmak üzere Kayseri'ye yola çıkmıştır. Ancak Kayseri Valisi İsmet İnönü'ye telgraf çekerek şehirdeki halkın gergin olduğunu ve geri dönmesini istemiştir. İnönü bunun Demokrat Parti iktidarının kendi konuşmasını engellemek için yaptığını söyleyerek geri dönmemiştir. Ancak şehre girmeden önce İnönü'nün treni durdurulmuştur. Yaşanan bu olay CHP ve DP arasındaki gerginliği arttırmış, CHP'liler tarafından DP iktidarı insanlara ne yapıp ne yapmaması gerektiğini emreden dikta bir rejim olarak algılanmıştır. Kayseri olayı ile ordu tarafından sevilen İsmet İnönü'nün konuşmasının engellenmesi, ordu ile iktidarı bir kez daha karşı karşıya getirmiştir (Yöndem, 2019: 55-56).

Türkiye'de halka güven duymama, muhalefete karşı tahammülsüzlük, bazı gelişmelerin ülkeyi tehlikeye sürüklediği inancı, kendi başına ülkeyi kurtarmak için harekete geçilebileceği düşüncesi ve varolan iktidarın geleceği iyi okuyup uygun tavır sergileyememesi gibi durumların darbeyi beslediği iddia edilmektedir (Yılmaz, 2014: 35). 27 Mayıs 1960 günü gerçekleştirilen darbe hem olayı gerçekleştirenler tarafından hem de darbe yanlısı toplum kesimi tarafından yaşanan siyasal ve sosyal krizi aşmanın bir aracı olarak görülmüş ve destek bulmuştur (Dursun, 2005: 186). Türkiye'de askeri darbe ve müdahaleler sadece iç dinamiklerin etkisiyle gerçekleşmemekte, iç dinamikler dış dinamiklerden bağımsız düşünülmemekle beraber, Uluslararası Konjonktürün getirdiği dış dinamiklerin de askeri darbeler üzerinde önemli rolü olduğu görülmektedir (Biçer, 2017: 18). 1960 Darbesini gerçekleştiren kimi subaylara göre Demokrat Parti, Kemalist elit kesime karşı bir tehdit oluşturmuştur. Bu sebeple darbenin iktidarı geleneksel elit iktidar gruplarına (ordu ve siyasi bürokrasi)'ye vermek amacıyla yapıldığı ileri sürülmüştür (Başgil, 2008: 112).

Bu yıllarda en güçlü muhalefet partisi konumunda olan CHP'nin Halk Partisi adını taşımasına rağmen kendini elitist anlayışı nedeniyle halktan görmeyip seçilmiş görmesi, onu halkla bitmeyen bir sürtüşme içine itmiştir. Çok partili hayata geçişle birlikte ordu içinde ayrışmalar görülmüş, bu ayrışmaların temel sebebi de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi olarak algılanmıştır. Bu yıllarda CHP'nin, orduyu siyasetten uzaklaştırması sivil ve askeri bürokrasinin desteğini kaybetmesine neden olmuş,

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle CHP sadece 27 yıllık iktidarını değil uzun süre güç ortaklığı yaptığı orduyu da kaybetmiştir. Demokrat partinin iktidarda olduğu yıllar da CHP ordu ve üniversite gençleri üzerinden iktidar karşıtı propagandalar yürüterek askeri darbenin altyapısını oluşturmuştur.

3.2. 27 MAYIS DARBESİ'NİN DIŞ DİNAMİKLERİ

Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği gibi iki süper güç karşı karşıya gelmiştir. Her iki devlet açısından da Türkiye jeopolitik konumu gereği kilit bir öneme sahiptir. Türkiye, Sovyetlerin kendisi için tehdit oluşturduğunu düşünerek, ABD'nin komünizm düşmanlığından faydalanmak isteyip Truman Doktrini ve Marshall planı ile maddi ve askeri yardım almıştır. 1952 yılında NATO'ya üye olarak da bir nevi Soğuk Savaş'ta cephesini seçmiştir (Köprülü, 2018: 48).

Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950'li yıllar, Türk-Amerikan ilişkilerinin iyi olduğu yıllardır. Her iki devletinde kendisine göre bu ilişkide çıkarları bulunmaktadır. Türkiye, ABD'nin Sovyet tehdidine karşı güvenliğini sağlayacağı ve gelişmesine katkıda bulunacağını düşünmekte, ABD ise Yakın ve Orta Doğu'daki menfaati için Türkiye'yi ciddi bir müttefik olarak görmektedir. Ancak bu yakın ilişki ABD'nin giderek Türkiye'deki etkinliğini artırmasına zemin hazırlanmıştır. Ordu Demokrat Parti'nin bu tutumundan rahatsız olmakta Türkiye'yi "*Batı'nın uydusu*" haline getirdiğini iddia etmektedir (Bayram, 2015: 33).

1954 genel seçiminden sonra Adnan Menderes, Türkiye'nin Ortadoğu'da daha aktif rol alabilmesi için Irak, Lübnan ve Suriye ile görüşmeler yapmış 1955 yılında Irak ile Türkiye arasında "*Bağdat Paktı*" imzalanmıştır. 1958 yılında Irak'ta yaşanan askeri darbe ile Irak, Bağdat Paktı'ndan ayrılmıştır. Yaşanan bu darbeye Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından olumlu bakılmıştır. Irak darbesi Türkiye'nin hem iç hemde dış politikasını etkilemiştir (Çavuşoğlu, 2019: 349-350).

Demokrat Parti iktidarının son yıllarında Türk-Amerikan bağlantılarında bazı problemler yaşanmaya başlanmıştır. Türkiye, bu dönemde ABD'den alınan yardımları kendi istekleri doğrultusunda kullanmak isterken, ABD ise verdiği yardımın bazı ekonomik koşullar çerçevesinde kullanılmasını istemiştir. Türkiye'de darbe öncesinde ABD ve NATO kurumlarında çalışan memur ve subaylar iktidara karşı mitinglerde rol almıştır. Bu yüzden Demokrat Partililere göre ABD, 27 Mayıs darbesine tepki göstermemiş, hatta sevinmiştir (Bayram, 2015: 34-35). Diğer taraftan Sovyet Rusya ve

ABD arasındaki mücadelenin ürettiği Soğuk Savaş ikliminde 1945-1985 arasında 357 darbe girişimi meydana geldiği ve bunlardan 183'ünün başarılı olduğu (Akça ve Kıyanç, 2018: 543) bilgisi, 27 Mayıs Darbesi'ni dış konjonktür açısından da incelemeyi gerekli kılmaktadır.

ABD'den gelen ekonomik yardımların kesilmesi sonrasında yaşanan ekonomik kriz, Demokrat Parti iktidarının NATO üyeliğinden vazgeçmemesi, Dış politikanın belirlenmesi ve uygulanmasında dönemin Dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun baskın rol alması 27 Mayıs'ın dış etkenlerini ve ABD'nin bu darbeye karşı bakışını anlamak açısından önemli unsurlardır (Kasapsaraçoğlu, 2020: 1345).

Menderes hükümetinin sanayi ve enerji yatırımları yapmak istemesi fakat ABD'nin bu tür yatırımlara kredi vermemesi ve hatta karşı çıkması üzerine Menderes'in kaynak bulmak adına yönünü SSCB'ye çevirmesi de darbeye etki eden bir başka dış dinamiktir. Diğer taraftan NATO üyeliği sonrası Türk ordusunda artan ABD-NATO etkisi ile görünürde bir komünist işgale karşı kurulduğu söylenen fakat ülke içinde asayiş ile ilgili, ekonomik ve siyasi manipülasyonlarda da dahli görülen Gladyo gibi gizli örgütlenmeler de darbenin özellikle sebeplerini üreten süreçte dikkate alınmalıdır.

Tek Parti yönetiminin son yıllarında başlayan, Demokrat Parti döneminde de iyice gelişen Türkiye-ABD ilişkileri 1950'lerin sonlarına doğru sıcaklığını kaybetmiş ve hatta iki devlet arasında bazı gerginliklere de sebep olmuştur. ABD'nin özellikle ekonomik yardım ve yatırımlar konusunda zorluklar çıkarması, Türkiye ile SSCB arasında bir temas sürecini başlatmıştır. Buradan hareketle darbe öncesinde Adnan Menderes ile Nikita Kruşçev'in karşılıklı ziyaret girişimlerinin sakıncalarının CIA raporlarına yansması bu gelişmelerle darbe arasında ilişki kurmayı mümkün kılmaktadır (Akça ve Kıyanç, 2018: 544).

Hasılı 27 Mayıs darbesini bir çok iç dinamik yanında özellikle dış ilişkiler bağlamında uluslararası konjonktürü de dikkate alarak değerlendirmek gerekir. Darbe sonrası tesis edilmeye çalışılan vesayetçi yapıları da uzun vadeli bir kontrol mekanizması olarak yorumlamak mümkündür. Nitekim darbe sonrası tesis edilen bakanlar kurulunun altmış dördüncü toplantısında yeni anayasa tasarısı görüşülürken dışişleri bakanının uluslararası antlaşmaların Meclis'ten geçirilmeden yasalaşması gerektiğine yönelik ifadeleri dikkat çekicidir. *“Dış politikanın Meclis'te tartışılması, ona göre doğru değildi ve hatta zaman zaman ulusal çıkarlara zarar da verebilirdi. Dışişleri*

bakanına göre, uluslararası anlaşmaların Bakanlar Kurulu'nca kabulü yeterli olmalıydı ve yürütme organına bu alanda daha çok yetki tanınmalıydı.” Yasamanın gücünü azaltmaya yönelik bu teklif ilginç olduğu kadar, eski iktidarın yasamanın denetiminden kaçmakla suçlayanlar tarafından yapılması aynı zamanda ciddi bir çelişkiydi (Koçak, 2010: 57). Bahsi geçen dışişleri bakanı Selim Sarper'e vurgu yaparak, Türkiye'nin ABD yanlısı politikasında bir değişiklik olmayacağı şeklinde bir yorumun CIA raporlarına girmiş olması ABD'nin en azından darbe sonrası süreci yönlendirme gayretleri hakkında fikir vericidir (Akça ve Kıyanç, 2018: 551).

CIA'nın darbe öncesi Türkiye'deki gelişmeleri ayrıntılı olarak raporlaması ve nihayetinde aynı raporlarda darbeden bir yıl önce ülkedeki siyasi gelişmeler karşısında ordunun üst düzeyi tarafından gerçekleştirilebilecek bir darbe ihtimali üzerinde durulması (Akça ve Kıyanç, 2018: 534), Özellikle soğuk savaş ikliminde Türkiye'deki gelişmelerin dış devletler tarafından da yakından takip edildiğine işaret etmektedir.

3.3. DARBE'NİN SONUÇLARI

27 Mayıs sonrasında darbenin planlayıcısı ve uygulayıcısı olarak görülen 38 Subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi (MBK) kurulmuştur. MBK, Cemal Gürsel'in başkanlığında 14 sivil ve 3 askerden oluşan bir hükümet kurmuştur. Cemal Gürsel'e Devlet Başkanı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı görevleri verilmiştir. Komite içerisinde köktenciler ve ılımlılar olmak üzere iki grup ortaya çıkmıştır. İlimliler, hukuksal ve siyasal düzenlemeler sonrasında iktidarın parlamento'ya devredilmesini istemektedir. İçlerinde Alparslan Türkeş'in de bulunduğu 14'ler olarak adlandırılan grup ise ülkenin askeri yönetim tarafından yönetilmesini istemektedir. 13 Kasım 1962'de Cemal Gürsel, Milli Birlik Komitesi'nin dağıtıldığını ve 14'lerin dışarıda kaldığı yeni bir MBK kurulduğunu duyurmuş, 14'ler yurt dışına elçiliklere gönderilmiştir (Çavuşoğlu, 2019: 353-354). Taner Timur, Yön Dergisi'ndeki yazısında 14'lerin Türkiye'de demokrasinin geleceğini iktisadi kalkınmadan çok kültürel kalkınmada gördüklerini ve bu yönleriyle darbenin diğer kadrolarından ayrıştıklarını dile getirmektedir.

12 Haziran 1960'da 27 Mayıs 1960 Darbesi ile tutuklanan Demokrat Parti milletvekillerini yargılamak için bir yasa ile *Yüksek Adalet Divanı* kurulmuştur. Darbe mahkemesinin kuruluşu dönemin basınında İstiklal Mahkemelerine atfen “İnkılap Mahkemeleri Kuruluyor” manşetiyle duyurulmuştur (Akşam, 1960). 14 Ekim 1960'da

başlayan ve on bir ay kadar süren Yassıada yargılamalarında demokratik usule uygun olarak iktidara gelen bir devrin iktidarı Demokrat Parti yargılanmıştır. Tüm Demokrat Parti hükümetinin eylem ve kararlarının büyük oranda yargılandığı davaların sonucunda mahkemede, 15 Demokrat Parti milletvekili hakkında idam cezası verilmiş olup, Milli Birlik Komitesi ise 3 kişinin ölüm cezasını onaylamıştır. Celal Bayar, yaşından dolayı affedilmiştir. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan 16 Eylül 1961 günü, Adnan Menderes ise 17 Eylül 1961 günü idam edilmiştir (Çavuşoğlu, 2009: 167). Söz konusu siyasetçileri idam sehпасına gönderen hâkimlerin daha sonra Ankara’da yüksek mahkemelere üye yapılarak ödüllendirilmesi (TBMM-I, 2012: 25-26) ve ileriki darbelerde de bazı hukuk bürokratlarının tutumu Türkiye’de derinlemesine analiz edilmesi gereken bir konudur.

27 Mayıs darbesinden sonra Yassıada yargılamaları kadar ordu ve üniversitelerde gerçekleştirilen tasfiye eylemleri de tartışma konusu olmuştur. 5 Ağustos 1960’da bozulan hiyerarşik düzeni düzeltmek amacıyla ordu içinde tasfiye eylemi yapılmıştır. Milli Birlik Komitesi tarafından 25 yılını dolduran subayların emekliye sevkini sağlayan 42 sayılı kanun gereğince 235 general ve amiral ile 5.000’e yakın subay Silahlı Kuvvetler bünyesinden çıkarılmıştır. Emekli İnkılâp Subayları (EMİNSU) adı verilen bu şahısların emekli edilmeleri, ordunun yeniden düzenlenmesi ve gençleştirilmesi kadar Milli Birlik Komitesi’nin Silahlı Kuvvetler üzerindeki otoritesini meşrulaştırmak amacına da hizmet etmiştir (Önal, 2017: 14). Ordudakine benzer ikinci bir tasfiyede üniversitelerde yapılmıştır. Hükümet tarafından tembel, yeteneksiz ve reform düşmanı oldukları bahanesiyle 147 öğretim üyesi ve elemanı üniversitelerden atılmıştır. Ancak tasfiye hareketi tartışmalara ve tepkilere yol açmıştır (Börklüoğlu, 2017: 18). 1924 Anayasasına tepki olarak yapılan 1961 Anayasası’ndan sonra seçimler nispi temsil sistemi ile yapılmış, CHP birinci parti olmuş, ancak TBMM’de yeterli çoğunluğa sahip olmadığı için 1965 başına kadar İnönü’nün başkanlığında karma hükümetler kurulmuştur (Ayan, 2007: 3).

1961 Anayasası ile bazı kurumlar kurulmuştur. Bu kurumlar arasında 20 Temmuz 1961’de kurulan TBMM’nin üst kanadını oluşturan Cumhuriyet Senatosu yine 11 Aralık 1962 günü Anayasa’nın 111’inci maddesi gereği olarak çıkarılan 129 sayılı Kanunla kurulan Milli Güvenlik Kurulu vardır. Bu kurumlar hakkında ayrıntılı bilgiye tezimizin üçüncü bölümünde yer verilecektir. Bunlara ek olarak da 1961 Anayasası sonrası kurulan kurumlar arasında yargının bağımsızlığını güvence altına alan Yüksek

Hakimler Kurulu, iktidarın istekleri doğrultusunda kullanılan radyo ve televizyon uygulamasına son veren Türkiye Radyo ve Televizyon kurumu (TRT), keyfi yatırımları frenleyebilmek amacıyla kurulan Devlet Planlama Teşkilatı da vardır (Akşin, 2016: 265).

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında yapılan tüm hamlelerin, yönetimi siyasal seçkinlerden alarak, bürokratik kadrolara vermeye yönelik olduğu rahatlıkla söylenebilir. Anayasa'nın başlangıç kısmında, 27 Mayıs darbesi milletin direnme hakkının bir sonucu olarak gösterilerek meşrulaştırılmıştır. Bu bakış açısı daha sonraki darbelere de gerekçe oluşturmuştur (Akıncı, 2014: 62).

Sonuç olarak 27 Mayıs 1960 darbesi Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan ilk darbe olmasıyla birlikte siyasal, kurumsal ve hukuksal alanda birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Ancak darbelerin meşrulaştırılması, gerek diğer darbelere zemin hazırlaması gerekse ülkenin başbakanı dâhil olmak üzere birçok insanın ölümüne sebebiyet vermesi nedeniyle Türkiye tarihinde kara bir lekedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

27 MAYIS 1960 DARBESİ'NİN ASKERİ VE BÜROKRATİK VESAYETİN TESİSİNE ETKİLERİ

1. DARBENİN SİYASİ HAYATA ETKİLERİ

Demokrat Parti hükümeti, yönetimi millete dayandırırken, CHP hükümeti yönetime ordu ve bürokratik kesimi de ortak etmek istemiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatta olduğu yıllarda ordu ona duyduğu güven ve saygı nedeniyle yönetim dışında kalmayı kabullenirken Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu yıllarda bu düşüncesi değişmiştir (Eser vd., 2012: 77). Türkiye Cumhuriyeti asker ve sivil bürokratların kurduğu bir devlet olup, merkezi değerlerin gelişmesinde bürokrasinin gücü yadsınamaz. Yine aydınlar ve basın da başta Demokrat Parti'nin yanında yer almasına rağmen iktidarın kendileri için gerekli adımları atmaması sonucunda muhalefet ile birleşmiştir. Tüm bu etkenlerin bir araya gelmesiyle darbe gerçekleşmiştir. 27 Mayıs darbesinde tek etkili kurum ordu olmamakla birlikte darbenin gerçekleşmesinde bürokrasi, aydınlar ve basın da etkili olmuştur (Gülener, 2007: 56-57). Nitekim darbe sonrası söylemlerde de 27 Mayıs'ın dayandığı toplumsal kesimler aydınlar ve ordu olarak nitelenmektedir. Bu ilişkilendirmenin kanıtlarına Bakanlar Kurulu'nun on üçüncü toplantısındaki ifadelerden ulaşabilmekteyiz. Bahsi geçen görüşmelerde, “ihtilalin ve yönetimin asıl olarak aydınlara ve gençliğe dayandığı bilincinin vurgulanması gerektiğine” yer verilmişti. 27 Mayıs'ın toplumsal temeli, aydınlar (üniversite, yargı ve yüksek bürokratlar) ile ordunun (yani subayların) kendisi idi (Koçak, 2010: 32).

27 Mayıs 1960 günü askerin bir bildiri yayınlayarak ülke yönetimine el koymasının ardından ülke belli bir dönem MBK kontrolünde yönetilmiştir. Bu darbe Türkiye tarihinde bir dönüm noktası olmuş, orduyu sivil iradeye ve siyasete müdahale eden bir yapıyabüründürmüş, ülke içerisinde ordunun etkin rol oynadığı bir süreci başlatmıştır. Halkın oyunu alarak demokratik yollarla iktidara gelmiş olan bir hükümetin yönetimden memnun olmayan ordu tarafından devrilmesi ve önemli siyasi aktörlerin ölümle cezalandırılması, Türk demokrasisinde etkileri günümüze kadar devam eden bir krizi başlatmıştır. Nitekim daha sonra da bu durum askerin yönetimi ele geçirip, istediği gibi biçimlendirmesini getirmiştir (Erdoğan, 2017: 104). 1960 darbesi, sadece demokratik yollarla iktidara gelen bir hükümetin zorlama yoluyla iktidardan

edilmesi değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk askeri darbesi olması ve kendinden sonrakilere örnek oluşturmaları nedeniyle de ayrı bir öneme sahip olmuştur.

27 Mayıs darbesi ile beraber asker siyasette etkin güç konumuna gelmiş, bir bakıma bir çeşit örtülü iktidar olmuştur. Bu eğilim 1961 Anayasası'nın başlangıç bölümünde ve 111. maddesinde Milli Güvenlik Kurulu'nun görev ve yetkilerini içeren madde ile de güçlendirilmiştir. Ordunun üst kademesindeki kişilerin iktidar ile olan ilişkileri düzene koyulmuş bir nevi ordunun siyasi iktidarı bölüşmesi anayasaya dayandırılarak resmileştirilmiştir. Darbe ile birlikte asker tıpkı aynı siyasi görüşü savunan bir siyasi parti gibi iktidara ortak gibi davranmış ve ülkeyi korumak ve kollamak adı altında yönetime müdahale edebilmiştir (Kurt, 2016: 70). Ordunun 27 Mayıs'ta yönetime müdahalesi Türkiye'de sivil toplum kurum ve kuruluşlarının demokrasiyi özümseyemediklerini göstermiştir. Kimilerine göre bu darbe CHP partizanlarının siyasi iktidarı devralması amacıyla yapılmıştır. Darbe sonrası Cemal Gürsel'in İsmet İnönü'yü arayarak emrinde olduğunu söylemesi, darbenin halkçılar tarafından sevinçle karşılanması yine darbe sonrası kurulan bütün koalisyon hükümetlerinde İsmet İnönü'nün başbakanlık yapması bu görüşü destekler niteliktedir (Bakan ve Çimen, 2017: 3-4).

Darbeden yaklaşık bir yıl sonra atamaya dayalı olarak göreve gelen kurucu meclis tarafından 1961 Anayasası hazırlanmış, bu anayasa hazırlanışı itibarıyla demokratik bir anayasa olamamıştır. Demokrat Parti iktidarının antidemokratik şekilde devrilmesi sonrası Türkiye'de ciddi parlamento krizlerine yol açacak olan koalisyonlar döneminin de kapısı aralanmıştır.

1.1. SEÇİM SİSTEMİNDEKİ DÜZENLEMELER

Demokratik rejimlerde iktidara seçim yoluyla gelinmekte, seçimler rejimin ve yönetenlerin meşruiyet temelini oluşturmaktadır. Seçim sistemi, basit tanımıyla *"siyasal parti ve adaylara verilen oyları milletvekilliğine dönüştüren hukuksal düzenlemelerin bütünüdür."* Bu sebeple seçim sistemleri siyasal sistemi belirlediği gibi seçim sonrasında oluşan meclisin düzenini de belirlemektedir. Seçim sistemleri temelde *Çoğunluk Sistemi* ve *Nispi Temsil (Oransal) Sistem* olarak ikiye ayrılırlar da her iki sisteminde birçok alt uygulama şekilleri bulunmaktadır. Çoğunluk sistemine göre seçime katılan partiler ya da parti adayları içinden en yüksek oy alan parti seçimi kazanmış sayılmaktadır. Nispi Temsil veya Oransal Temsil sistemine göre ise kazanan

partinin dışındaki partilerin de oyları oranında üye seçebildikleri, seçim sayısı bakımından tek turlu, seçim çevrelerinin çoğunluk sistemlerine oranla daha geniş olduğu seçim sistemidir (Alkan, 2006: 151).

1960 darbesi sonrası Anayasa Komisyonu tarafından yeni anayasa tasarısı hazırlanırken, Seçim Komisyonu da Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde uygulanan seçim sistemindeki aksaklıklar üzerine bir rapor hazırlamıştır. Hazırlanan rapora göre seçim sistemi değiştirilmeli, yeni yapılan seçim sistemi vatandaş oyuna değer veren, farklı düşüncelerin de mecliste temsiline olanak sağlayan, adalete uygun, iktidarı denetleme imkânı tanıyan Nispi Temsil Sistemi olması gerektiği yönündedir (Özgül, 2002: 117). Nispi Temsil sisteminde, partiler oyları oranınca milletvekili çıkarabilmekte olup tek bir partinin iktidar olma ihtimali azdır (Alkan, 2006: 151). Darbe sonrasında kurulan temeli askeri bürokratlara dayanan vesayet rejimiyle uzun süre iktidarda kalınmasının önüne geçilmiştir. Seçim sisteminde gerçekleştirilen düzenlemeler sonucu istikrarsız tek başına iktidara gelemeyen koalisyon hükümetleri ortaya çıkmış buda darbelere zemin hazırlamıştır (Mercimek, 2018: 138). Nispi Temsil İlkesi 1961 Anayasası'nda yer almamış, *"Türkiye'de ilk defa denenecek olan bir sistemin anayasa kuralı olarak dondurulması istenmemiştir"* (Güvenir, 1982: 217).

Türkiye'de, 1961 Anayasası döneminde yürürlüğe konulan seçim kanunlarında adı konulmasa da, eşitlik ilkesi ve eşit oy ilkesinden de anlaşılacağı üzere temsilde adalet ilkesi ön plana çıkartılmıştır. Yeni seçim kanunu ve Siyasal Partiler Kanunu yasalaşarak Türkiye'de ilk kez milli bakiye sistemi nispi temsil sistemine eklenerek 1965 seçimlerinde uygulanmaya başlanmıştır (Akyıldız, 2016: 130). Milli bakiye sistemini basitçe tanımlamak gerekirse; seçim bölgelerindeki seçim sayısına ulaşamadığı için değerlendirilmeyen artık oylar toplanarak milli seçim sayısına bölünmesi ile seçim kotası bulunur. Bu sistem de partilerin elindeki toplam oylar orantılı olarak milletvekillerine dağıtılmaktadır.

1.2. DARBE SONRASI SİYASİ PARTİLER VE SEÇİMLER

Siyasal Partilerin tanımı üzerine yazarlar arasında ortak bir görüşe varılamamış olmakla birlikte birçok farklı tanımla bulunmaktadır. Siyasi Partiler, TBMM üyeliği ve özel kanunlarına göre mahallî idare seçimleri yoluyla kamu faaliyetlerini yönetmek, toplum ve devlet düzenini denetlemek ve etkilemek için daimi çalışma amacı güden ve

propagandalara açık olan kuruluşlardır (T.C. Resmi Gazete, 1965: 3). Siyasi Partiler, kimi zaman iktidarda kimi zamanda muhalefette olsunlar, her zaman demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Modern demokrasilerin vazgeçilmezi olduğuna dayanarak şöyle bir tanımda da bulunabiliriz: Siyasal Partiler, halkın desteğini alarak devlet organlarını ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklardır. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere bir siyasal grubun parti sayılabilmesi için öncelikle halkın desteğini alması gerekmektedir. Halkın desteğini almadan hükümete darbe yapan siyasal gruplar pek tabi siyasal parti kabul edilemez (Özbudun, 2010: 75).

Darbe sonrası kabul edilen 1961 Anayasası'nın 56 ve 57. Maddelerinde siyasi partilerle ilgili hükümler düzenlenmiştir. Anayasanın 56. maddesinde partilerin siyasi hayattaki yerinden bahsedilirken 57. maddesinde siyasi partilerin tüzükleri, program ve faaliyetlerinin, insan hak ve hürriyetlerine uygunluğu, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü hükümlerini esas alması gerektiği dile getirilmiştir. Bu şartlara uymayan siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalara Anayasa Mahkemesi tarafından karar verilmekte olup nitekim bu maddeler ile siyasi partilere anayasal bir sınır çizilmiştir (Altınbaş, 2019: 47).

Diğer taraftan siyasal hayatın ve siyasette görev alma yetkinliğinin de darbecilerce kısıtlanmak istendiği görülmektedir. Nitekim “*Bakanlar Kurulu'nun yedinci toplantısında, siyasal partilerin ocak ve bucak örgütlenmelerinin kaldırılmak ve siyasete katılacaklar için de eğitim seviyesi konulmak istenmesi üzerinde durulmalıdır. Ancak yeterli eğitimden geçmiş olan kişilerin politika yapabilecekleri görüşü, bu türden elitist bir yaklaşım, burada kendisini bir kez daha açığa çıkarmaktadır*” (Koçak, 2010: 54). Darbeciler tarafından siyasetin ve siyasi parti teşkilatlanmalarının kısıtlanması ve kontrol edilmesine yönelik düzenlemelerle ilgili olarak, darbe hükümetinin bakanlar kurulu tutanaklarını inceleyen Cemil Koçak'ın tespitleri önemlidir:

“Siyasi parti başkanlığı için üniversite mezuniyetinin talep edilmesi de, benzeri bir eğilimi ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, parti kapatılmasının kolaylaştırılması yoluna gidilmesi tercih ediliyordu. Yargıya parti kapatmak için geniş yetkiler tanınması talep ediliyordu. Ancak bu konudaki tartışmalar da ilginçtir: iktidarın parti kapatabilme imkanını suiistimal edebilme olasılığı da akla gelmişti. Bu takdirde, iktidar partisinin, muhalefet partisini, üstelik yargı kararıyla kapatabilmesine de imkan hazırlanmış olabilirdi. Yani çok dikkat edilmesi gereken bir karardı. Kaş yapalım derken göz çıkarılabilirdi. Diğer yandan, siyasi partilerin ocak ve bucak örgütleri kurmaya kalkmasının, partinin kapatılmasına neden olması arzu ediliyordu. Böylece, partilerin bu yörelerde örgütlenmesinin önüne geçilmiş ve yasak, sıkı müeyyidelere bağlanmış olacaktı. Köylüler de siyasi partilerin ancak kaza

örgütlerinde yer alabilecekti. Böylece, partilerin kitle tabanları epey daraltılabilecekti. Partinin kapatılması ise, ancak genel merkezin ocak ve bucak örgütü kurmaya kalkışması halinde söz konusu olabilecekti. Bu öneri, Bakanlar Kurulu'nda kabul edilecektir” (Koçak, 2010: 54).

1960 darbesi sonrasında bir yandan devletin yönetim biçimi, seçim sistemi yeni anayasayla çizilirken, diğer yandan demokratik bir toplumun vazgeçilmezi olan siyasal partiler anayasal teminata alınarak nispi temsil sistemi getirilmiştir. Bu dönemde sol görüşlü Türkiye İşçi Partisi (TİP), sağ görüşlü Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)’nin de aralarında olduğu on bir yeni parti kurulmuştur. Bu partilerin çoğu kısa ömürlü olmuştur. 1960 öncesinde varolan CKMP dışındaki bu partiler yapılan askeri darbenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (TBMM-I, 2012: 287). 12 Şubat 1961 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nde Cumhuriyetçi Meslekî İslahat Partisi, Adalet Partisi, Çalışma Partisi, Memleketçi Parti, Türk İşçi ve Çiftçi Partisi ve Mutedil Liberal Parti isimleriyle altı siyasi partinin 11 Şubat tarihinde kuruluş müracaatlarını yaptıkları haberi manşetten verilmekteydi (Cumhuriyet, 1961).

25 Mayıs 1961’de 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunla, Nispî Temsil (D’Hondt)¹ seçim sistemine geçilmiştir. Milletvekili sayısı 450, milletvekilliği süresi 4 yıl, seçmen yaşı 21, milletvekili seçilebilme yaşı 30 olarak belirlenmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası 15 Ekim 1961 günü yapılan ilk seçimler bu seçim kanunu ve usulüyle gerçekleştirilmiş olup seçimlere dört siyasi parti katılmıştır. Bunlar; CHP, DP’nin tabanını temsil eden AP, CKMP ve YTP’dir. Bu seçimde, Türkiye nüfusu yaklaşık 28 milyon civarında ve seçmen sayısı 13 milyona yakındır. Seçime katılma oranı yaklaşık yüzde 81.4 gibi yüksek bir rakamdır. Yapılan seçim sonrasında ortaya çıkan sonuçlara göre CHP yaklaşık yüzde 36.7 oy ile Millet Meclisi’nde 173 sandalye, AP yaklaşık yüzde 34.7 oy ile 158 sandalye, CKMP yaklaşık yüzde 14 oy ile 54 sandalye ve YTP yaklaşık yüzde 13.9 oy ile 65 sandalye kazanmıştır (Kodal, 2012: 412-413).

Halk askeri müdahale sonrasında yapılan ilk seçime ciddi derecede katılım sağlayarak sosyal ve siyasal gelişmelere karşı duyarsız olmadığını, askeri yönetime tavrını ve Yassıada kararlarına duyduğu tepkiyi sandığa yansıtmıştır. Seçim sonuçları beklenen gibi olmamış CHP beklenilenden düşük oy almış, tutuklu olan DP’liler ise

¹D’Hondt: Bir seçim çevresinde her partinin aldığı oy toplamı, sırasıyla 1’e, 2’ye, 3’e, 4’e bölünür ve o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşmaya kadar bu işleme devam edilir. Elde edilen paylar, parti farkı gözözetmeksizin, büyükten küçüğe doğru sıralanır. Milletvekillikleri bu sıralamaya göre partilere tahsis edilir.

AP'nin katıldığı ilk seçimde aldığı oy karşısında mutluluk duymuşlardır (Tuna, 2020: 244-245). Darbe sonrası 1961 yılında yapılan seçimde bir yıldan uzun süredir askeri yönetimin kontrolünde yönetilen halk huzursuz ve hiçbir partiye güvenmemektedir. Halkın verdiği oylarla hiçbir parti tek başına iktidara gelebilecek kadar oy alamadığı için bir hükümet krizi ortaya çıkmıştır. Memlekette yaşanan darbenin ve idamların sonrasında yeniden oluşacak gerginliği azaltmak ve yeni bir darbenin önüne geçmek için koalisyon hükümetleri kurulmuştur (Yalansız, 2012: 2587).

Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı seçildikten sonra yeni hükümeti kurmak için İsmet İnönü görevlendirilmiş, 20 Kasım 1961'de kurulan Birinci İnönü Hükümeti koltukların yarı yarıya paylaşıldığı zoraki CHP ve AP koalisyonundan oluşmuştur. Aralarında olan çekişme nedeniyle iki büyük partinin oluşturduğu koalisyonun ömrü uzun olmayıp ülkeye önemli bir hizmet verememiştir (Yılmaz, 2017: 29). I. Koalisyon hükümetinin yıkılması ile Meclis ve Senatodaki dengeler değişmiş, AP'li aşırıları ile ılımlılar farklı farklı yerlerde toplantılar yapmışlardır. Parti içi kırılmaların yaşandığı bu dönemde Cemal Gürsel yeni hükümeti kurma yetkisini yine İsmet İnönü'ye vermiştir. 24 Haziran 1962'de üç partinin bir araya gelmesiyle oluşan CHP-CKMP-YTP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Bu koalisyonda tıpkı birincisi gibi sorunlu olmuş, partiler arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. İlk dönemde atışmalar çoğunlukla tâbii senatörler ve koalisyonda bulunmayan AP'liler arasında yaşanmıştır. 21 Mayıs 1963'te Talat Aydemir tarafından gerçekleştirilen ikinci darbe girişimi ile sivil yönetim bir kez daha riske girmiştir. Kasım 1963'e gelindiğinde yapılan yerel seçimlerle AP net bir zafer kazanmış iki küçük partinin koalisyondan ayrılmak istemesi ve 2 Aralık 1963'te İnönü'nün de istifa etmesi üzerine II. Koalisyon Hükümeti son bulmuştur (Özgişi, 2011: 113-117).

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel bu defa ilk kez AP'si lideri Ragıp Gümüşpala'dan hükümeti kurmasını istemiştir. Ancak bu girişim başarılı olamamış ve İnönü 1963 yılında son defa CHP ve Bağımsızlardan oluşan III. Koalisyon Hükümetini kurmuştur. Bu koalisyon hükümeti de tıpkı öncekiler gibi zayıf bir koalisyon hükümetidir. 1964 yılında Kıbrıs meselesinde ciddi uluslararası bunalımlar yaşanmış ve 13 Şubat 1965'de İnönü yeniden istifa etmiştir (Zürcher, 2016: 362). Cumhurbaşkanı 1965 yılında Kayseri Bağımsız Milletvekili Suat Hayri Ürgüplü'yü hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. AP-YTP-CKMP ve CKMP içinden ayrılarak Osman Bölükbaşı tarafından kurulan MP partilerinden oluşan Ürgüplü Koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet ülkeyi

genel seçimlere götürecektir bir hükümet olarak görülmüştür. 10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerle AP, Süleyman Demirel liderliğinde oyların yaklaşık %52.9'unu alarak tek başına iktidar dönemini açmış ve Demirelli yıllar başlamıştır. Böylece Türkiye'de ilk koalisyon hükümetleri dönemi sona ermiştir (Cura, 1994: 98-100).

AP ve Demirel için zor günler 1967'den sonra başlamış, parti içinde bölünmeler yaşanmıştır. Bu yıllarda sağ-sol çatışmaları iyice artması, 1969 genel seçimleri öncesi AP'nin giderek yıpranmasına neden olmuştur. 12 Mart 1971'de ordunun kendisini yeniden hatırlattığı muhtıra, toplumun geneli tarafından Demirel hükümetine karşı yapıldığı, dolayısıyla solcu bir müdahale olduğu düşünülmüştür. Muhtıra sonrasında da Demirel hükümeti istifa etmiştir (Çeliker, 2009: 31). Sonuç olarak 27 Mayıs darbesi sonrası seçim sisteminde yapılan değişiklikler neticesinde Türkiye'de genel olarak bir siyasal istikrarsızlık dönemi başlamıştır. Bu istikrarsızlıkların da gerekçeleri arasında yer aldığı bir sonraki darbe olan 1980 darbesine kadar pek çok koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Dolayısıyla 1960 darbesi sonrası oluşturulan siyasal manzaranın, genel olarak güçlü hükümetler ortaya çıkmasını mümkün kılmadığı için, askeri ve bürokratik vesayete daha uygun bir iklim oluşturduğu söylenebilir.

2. 1961 ANAYASASI VE VESAYETÇİ KURUMLAR

27 Mayıs Darbesi çerçevesinde yapılan Cumhuriyet tartışmalarında; Demokratik cumhuriyet rejiminin gelişemeyip şahıs ve zümre diktatörlüğüne dönüşmesinin sorgulanması sonucu aranan cevap, Anayasanın demokratik cumhuriyet rejiminin yaşamasına yeten teminatı koymamış olmasıyla verilmiştir. Bu teminatı tam ve kamil bir şekilde getiren, ihtiyaç olan müesseseleri tesis eden ve hak ve hürriyetleri koruyan yeni bir anayasa ile bütün problemlerin çözümleneceği düşüncesi hâkim olmuştur. Anayasa merkezli bu çözüm arayışında aydınların ekserisi hemfikirdi. Dolayısıyla yeni ve göreceli olarak özgürlükçü bir anayasa tesisi hem darbecileri hem de aydın çevreleri peşinden sürüklemiş, anayasanın hazırlanmasıyla da 27 Mayıs amacına ulaşmıştır. Yine bu sebeptendir ki 27 Mayıs ikinci cumhuriyetin ilanı olarak da kabul edilmiştir. Bu bakış açısı aynı zamanda yeni anayasa üzerinden 27 Mayıs meşrulaştırıcı bir özellik de taşımaktaydı (Başar, 1964: 582).

Nitekim darbecilerin tesis ettiği "Birinci Cemal Gürsel Hükümeti'nin programında "kurulacak İkinci Cumhuriyet" ten söz ediliyordu. Cumhuriyetin bir kırılma noktasında bulunduğunu açıkça belirten bu tanımlama hızla yaygınlaşacak ve bugünden bakıldığında hayli hayret verici

olsa da, döneme "İkinci Cumhuriyet" adını vermek olağanlaşacaktır. Bugünden bakıldığında, cumhuriyete numara vermenin, 27 Mayıs darbesiyle başladığını hatırlamak hayli şaşırtıcı gelebilir. O sırada iktidarda bulunan asker-sivil bürokratik siyasal elitin cumhuriyetin yeni bir ruha ihtiyacı olduğu iddiasında bulunması, yaygın bir eğilimi temsil ediyordu" (Koçak, 2010: 26-27).

Darbe sonrası "İkinci Cumhuriyet" nitelmesi dönemin gazete manşetlerinde de kullanılan bir tabirdi. (Akşam, 1961) Hatta gazetelerde "İkinci Cumhuriyetin İhtilal Meclisi Azaları" başlığı ile MBK üyelerinin hayatları, hatıraları ve düşünceleri ilk sayfalarda yer bulmaktaydı (Cumhuriyet, 1960). Bu tartışma ortamında toplum nazarında Demokrat Parti'nin devamı olarak nitelenen Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel, Başbakanlığı döneminde 1966 yılında Anadolu Ajansı muhabirine verdiği mülakatında ikinci cumhuriyet tabirini kullanmaya kimsenin hakkı olmadığını, Türkiye'de M.Kemal Atatürk'ün milletle elele vererek kurduğu tek cumhuriyet olduğunu söyledikten sonra konuşmasını "bu yıkılmış mıdır ki ikincisi kurulsun?" sorusuyla tamamlamıştır (Barış Dünyası, 1966: 521-522). Darbe sonrası tesis edilen devlet yapısının "İkinci Cumhuriyet" olarak özellikle nitelendirilmesinin yanında, kurulan hükümetin de "İnkılap Hükümeti" olarak tanımlanması darbecilerin hangi saiklerle hareket ettikleri hakkında fikir vermektedir. Nitekim, Bakanlar Kurulu'nun elli altıncı toplantısında, ticaret bakanı bunu özellikle vurgulamıştır (Koçak, 2010: 26).

27 Mayıs Darbesi sonunda idare sivillere bırakılmış olsa da, dönemin basınında darbeci kadrolarla paralel düşüncelerle üstü örtülü olarak vesayetçi yapıyı olumlayan ve toplum mühendisliği tonlaması içeren yorumlara rastlamak mümkündür. Bu minvalde askeri idareyle demokrasinin bağdaştırılmasının zor olduğu ifade edilmekle beraber, Türkiye'den bahisle "memleketimizin hali, bu gibi hareketleri kaçınılmaz kılan elverişli bir ortam meydana getirmiştir" (Eren, 1963: 1-3). Şeklindeki "ama" ile başlayan cümlelerle vesayete destek verildiği görülmektedir.

1961 Anayasası halkın seçtiği bir kurucu meclis tarafından değil, darbe sonrası çıkarılan 157 sayılı yasa gereğince seçimi belirli kuruluşlara verilen kontenjanlar üzerinden tesis edilen temsilciler meclisi ile cuntacı yapıdan oluşan Milli Birlik Komitesinden müteşekkil bir kurucu meclis tarafından hazırlanmıştır (Ersoy, 1999: 534).

Bu süreçte MBK en büyük desteği üniversitelerden görmüştür. 1961 Anayasası'nın hazırlanma sürecinde iki tasarıdan faydalanılmış, bunlardan ilki *İstanbul tasarısı*, ikincisi ise *Ankara tasarısı* 'dır. İstanbul tasarısı, İstanbul Hukuk Fakültesi'nden

Sıddık Sami Onar başkanlığında bir heyete hazırlanmış, bu heyete sonrasında Ankara Üniversitesi'nden de üç öğretim üyesi katılmıştır. Meclis, Temsilciler Meclisi içinden, 9 Ocak 1960 günü 20 kişiden oluşan bir *Anayasa Komisyonu* atamıştır (TBMM-I, 2012: 286).

Gerek 27 Mayıs darbesi ve gerekse akabinde yaşanacak darbelerde üniversiteler maalesef iyi bir sınav verememiştir. Yukarıda kısaca belirtildiği gibi; 27 Mayıs 1960 darbesi sabahı darbeciler, aralarında Sıddık Sami Onar, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Naci Şensoy, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya, Hüseyin Nail Kubalı, İsmet Giritli gibi İstanbul Üniversitesi hocalarını yeni bir anayasa çalışmaları için uçakla Ankara'ya taşımışlardır. Bu ekip, kendilerine Ankara'dan katılan Muammer Aksoy, İlhan Arsel ve Bahri Savcı gibi akademisyenlerle birlikte darbecilere akıl hocalığı yapmaya gönüllü olmuşlardır (TBMM-I, 2012: 25). Diğer taraftan darbenin ertesi günü 28 Mayıs 1960 tarihinde profesörler tarafından darbenin meşruiyetini hukuki yönden açıklamak için bildiri hazırlanıp Cemal Gürsel'e verilmiştir. Söz konusu akademisyenlerden bazıları ileride farklı görevlerle taltif edilmek üzere Ankara'da kalmıştır (Tunçkanat, 1996: 272-273).

Sıddık Sami Onar'ın öncülüğünde hazırlanan Anayasa Komisyonu'nun ilk raporu 27 Mayıs darbesinin hukuki yönünü açıklamaktadır. Rapor MBK'nın tutumunu ve askeri müdahaleyi haklı görmektedir. Raporda; insan hak ve hürriyetlerini gözetilmesi, halkın hizmetlerinin demokratik olarak yürütülmesi, devletin yürütülemez hale gelmiş anayasasının yerine hukuk devletinin gereklerine uygun yeni bir anayasa hazırlanması, halkın iradesine izin veren bir seçim kanunu tasarlanması gibi önemli tedbirler üzerinde durulmuştur (Kuru, 1998: 244-245). MBK, ülkeyi yönetebilmek için hazırlanan yeni anayasa yürürlüğe girene kadar hukuk profesörlerince hazırlanan 27 maddelik geçici bir anayasaya başvurmuştur. Hazırlanan bu geçici anayasaya göre 1924 Anayasası'nda iktidarın sahip olduğu tüm haklar MBK'ya geçmiştir. Genel ve düzenleyici kurallar çerçevesinde kanun çıkarma yetkisi doğrudan komitede olup, Bakanlar kurulu ve komitenin her üyesinin kanun teklif etme yetkisi vardır. Komitenin hukuken varlığı genel seçimler sonucunda TBMM'nin yeniden kurulmasıyla sona erecektir (Börklüoğlu, 2017: 18).

Ancak bu geçici anayasa halk tarafından ciddi tepkiler almıştır. Yeni anayasayı yapmakla görevlendirilen ve 6 Ocak 1961'de toplanan *Kurucu Meclis*, MBK ile Temsilciler Meclisi'nden oluşmaktadır. Siyasi partilerin ve çeşitli kuruluşların

(sendikalar, basın, barolar, esnaf ve gençlik kuruluşları vb.) doğrudan seçtiği üyeler kurucu meclis içinde sayıca üstünlüğü oluşturmaktadır. Kurucu Meclis, yeni seçim kanunu ile demokrasi ve hukuk devletinin gereği olan yeni bir anayasayı en kısa zamanda tamamlamakla sorumludur. Yine bu meclis, yeni seçilecek iktidara en geç 29 Ekim 1961 tarihinde TBMM'yi devredinceye kadar yasama yetkisi ve yürütme organını denetleme yetkisine sahiptir (T.C. Resmi Gazete, 1960: 2766). Kurucu Meclis tarafından kabul edilecek anayasa ancak halkoyuna sunulduktan sonra katileşir. 27 Mayıs 1961'de kabul edilen yeni anayasa tasarısı, 9 Temmuz 1961'de referanduma katılanların %61.5'i tarafından kabul edilerek halk oylaması ile yürürlüğe giren ilk Türk anayasası olmuştur (TBMM-I, 2012: 286).

1924 Anayasası'nda dolaylı olarak anayasanın üstünlüğü ilkesi dile getirilse de 1961 Anayasası, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesini açıkça belirten ilk anayasadır (Tanör, 1994: 19). Birçok ilk olma özelliğine sahip olan 1961 Anayasası'nın bir özelliği de Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk *başlangıç* kısmına sahip anayasa olmasıdır. Anayasanın başlangıç kısmı, başta anayasanın dayandığı temeller ve hangi koşullar altında yapıldığını anlatan bir metin olmasının yanında müdahaleyi meşrulaştıran bir niteliğe de sahiptir. Bu anayasaya diğer anayasalardan farklı olarak bir başlangıç kısmı konulmasının arkasındaki sebep 27 Mayıs'ın meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı yapıldığı görüşünü destekleyip hukuki olarak bir temele dayandırma düşüncesidir (Sunay, 2006: 46).

1961 Anayasasının Genel Esaslar başlığı altında düzenlenen birinci kısmında devletin şekli, Cumhuriyetin nitelikleri, devletin bütünlüğü, resmî dili, başkenti, egemenlik, yasama yetkisi, yürütme görevi belirtilmektedir. Temel Haklar ve Ödevler başlığı altında yer alan ikinci kısımda ise söz konusu haklarla ilgili genel esaslara, kişinin haklarına ve ödevlerine, sosyal ve iktisadi haklar ve ödevlere, siyasi haklar ve ödevlere yönelik maddeler yer almaktadır. Cumhuriyetin Temel Kuruluşu başlığı altında yer alan üçüncü kısımda ise yasama, yürütme ve yargı ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Anayasanın dördüncü kısmını çeşitli hükümler ve beşinci kısmını da geçici hükümler oluşturmaktadır. 1961 Anayasası, birey hak ve hürriyetleri ile ilgili sosyal ve iktisadi haklar dışında, 1924 Anayasası'nda ana hatları oluşturulmuş olan devletin temel organlarına bazı yenilikler getirmiştir. Yasama ve yürütme organlarının statüsü değişmiş, yine yargı organının da statüsünde değişiklik yapılarak her ikisini de denetleme yetkisi tanınmıştır (TBMM-I, 2012: 287).

Öncelikli olarak 1961 Anayasası, 1924 Anayasası'nın kurduğu düzene tepki göstermekte ve 1924 Anayasası'ndan yapı olarak da daha uzundur. 1924 Anayasası'nda devletin nitelikleri olarak kabul edilen Atatürk ilkeleri; cumhuriyetçilik, milliyetçilik, devletçilik, halkçılık, laiklik ve inkılapçılıktır. 1961 Anayasası'na gelindiğinde bazı değişiklikler yapılarak halkçılık, devletçilik ve inkılapçılık ilkeleri devletin niteliklerinden çıkarılmış, milliyetçilik ilkesi milli devlet olarak değiştirilmiştir. Yine önceki anayasadan farklı olarak 1950'lerden sonra önem kazanan insan hakları, sosyal devlet, demokratik devlet, hukuk devleti gibi ilkeler eklenmiştir (Gülener, 2017: 236-237). 1961 Anayasası bireysel hak ve özgürlükler demokratik hukuk devletine önemli vurgularda bulunmasının yanında millete emanet edilmek yerine milletin bir bölümünü oluşturan “hürriyet, adalet ve fazilete aşık evlatların uyanık bekçiliğine” emanet edilmekteydi ki, bu durum ittihatçı zihniyetin seçkinci ve ayrımcı bir tezahürü olarak da değerlendirilmektedir (Ersoy, 1999: 534).

1924 Anayasası'nın yerleştiği sistemde tek yetkili TBMM olup, ona hükmeden siyasi iktidarın üstünde hiçbir sınırlandırma bulunmamaktadır. Bu durum doğal olarak 1961 Anayasası'nın yapısında çoğunluk iktidarının sınırlandırılması düşüncesine yol açmıştır. Bu amaçla 1961 anayasasında getirilen yenilikler arasında Parlâmentonun iki meclise ayrılması, Cumhurbaşkanının tarafsızlığının vurgulanması ve Anayasa Mahkemesi'nin kurulması anayasanın bu amaç için benimsediği *fren ve denge* mekanizmaları arasındadır (Özbudun, 2012: 8).

1961 Anayasasının getirdiği önemli yeniliklerden birisi de kanunların ve TBMM İçtüzüğü'nün Anayasaya uygunluğunun denetlemesi için Anayasa Mahkemesi'nin kurulması olmuştur. 1924 Anayasasında da kanunların anayasaya aykırı olamayacağı belirtilirken, herhangi bir denetim mekanizması bulunmamaktadır. Ancak 1961 Anayasası'nda Anayasa Mahkemesinin kurulmasında birçok farklı amaç olmakla birlikte kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyerek anayasanın üstünlüğünü temin etmekte sayılmaktadır. Böylelikle anayasanın üstünlüğü ilkesi güvence altına alınmıştır (Birol, 2012: 44).

1961 Anayasası'nın getirdiği bir diğer yenilikte *kuvvetlerin yumuşak ayrılığı* ilkesinin benimsenmesidir. 1961 Anayasası'yla kuvvetler ayrılığını sağlayan bazı unsurlar zayıflatılmıştır. Bunlara örnek; devletin elinde olan ama bağımsızlığını sürdüren radyo ve televizyon, hâkimler ve anayasa mahkemesi, basın hükümetin yasalarına direnme hakkına sahip olmuştur. TRT gibi kamu kuruluşları ve üniversiteler

özerk yapılara dönüşmüş rektörün onayı olmadıkça ayaklanma çıksa bile polisin üniversiteye girmesine izin verilmemiştir. 1961 Anayasası'nda çalışanların izin almaksızın sendikalar kurma, grev yapma, silahsızlandırılarak toplanma, dernek kurma, gösteri yürüyüşü yapma, bunlara serbestçe üye olma ve ayrılma hakkı yer almıştır (Emiroğlu, 2016: 6). Özerklik, kanunla belli sınırlar içinde kalmak şartıyla serbestçe hareket edebilmeyi gerektirir. Bürokratik vesayet açısından öneme sahip olan Üniversiteler ve TRT özerk kuruluşları, kendi öğretim üyelerinin görevlerini kendisi belirleyebilmeli, gerekirse kademelendirme işlerini de kendisi yaparak başkasının müdahalesine izin vermemelidir. Toplumun serbestçe haber alma, düşünce oluşturma ve kamuoyu edinme hakkı bulunmakta olup basın ve yayın hürriyeti diğer hürriyetlerin teminatı olarak görülmektedir. Özgür yönetim biçimlerinde Radyo ve Televizyonun siyasi kuvvetlere karşı özerk olması da mutlak şarttır (Ayiter, 1968: 27-42).

İlaveten 1961 Anayasası'nda basının özgür olduğu ve sansür edilemeyeceği; dergi ve gazete çıkarılmasının şarta bağlanamayacağı; kitap ve broşür yayınının sansür edilemeyeceği, basım araçlarının, basımevlerinin ve eklentilerinin suç aracı görülerek zapt edilemeyeceği ve işletilmekten alıkonulamayacağına dair hususlar da anayasada yer almaktadır (Emiroğlu, 2016: 7). 1961 Anayasası, kötü tecrübelerle dolu bir devrin sonunda kaleme alınmış bir tepki, bir reaksiyon anayasasıdır. Yapılışı itibariyle demokratik bir anayasa olamamış, fiili iktidar tarafından belirlenen, tüm toplumu temsil etmeyen, halk tarafından seçilerek değil atamaya dayalı göreve gelen kurucu meclis tarafından hazırlanan bir anayasa olmuştur.

1961 Anayasası milli egemenliğin kullanılmasında TBMM'nin yanına atamayla gelmiş bürokratlardan oluşan bazı kurumları ortak etti, böylece bürokrat ve bürokratik kurumlarının yetkilerini genişleterek meclisi ve dolayısıyla da siyasi iktidarları zayıflatan bir işlev görmüştür (Ersoy, 1999: 535). 1961 Anayasası ile askeri ve sivil bürokrasinin etkinliği arttırılırken, siyasi iktidarın etkinliği kısıtlanmak istenmiştir. Bu sebeple 1961 Anayasası'nda sayıca üstün olan siyasal temsilcileri sınırlandıran, askeri ve sivil bürokrasiyi güçlendiren Cumhuriyet Senatosu, Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu, Devlet Planlama Teşkilatı gibi vesayetçi kurumlara yer verilmiştir (Şimşek, 2020: 226). Diğer taraftan parlamenter sistemlerde daha çok sembolik görevlerle tanımlanan Cumhurbaşkanlığı makamına özellikle üst bürokrasi atamalarında kritik yetkiler yüklenerek, Cumhurbaşkanlığı makamı da vesayetçi kaygılara ortak edilmiştir. Dolayısıyla 1961 Anayasasının bütün özgürlükçü söylemi yanında askeri ve

sivil bürokrasinin halk üzerindeki kontrol ve denetimini arttırmaya yönelik bir kaygıyla düzenlendiği görülmektedir (Ersoy, 1999: 534).

2.1. ÇİFT MECLİSLİ YASAMA VE CUMHURİYET SENATOSU

Çift meclis sistemi, halkın ve aristokrasinin aynı zamanda temsil edilebilmesi için İngiltere’de doğmuş ve sonraları, pratik faydaları sebebiyle, demokratik rejimlerde ve cumhuriyetlerde de yer almıştır (Uran, 2008: 7). Çift meclis sisteminin belli amaçları vardır. Çoğunluk iradesini frenleme, federal yapıyı muhafaza etme, yasa yapma fonksiyonundaki kaliteyi artırma (Yavuz ve Bülbül, 2012: 219). Kişi hak ve hürriyetlerinin devlet aracılığıyla çiğnenmesini önleme ve TBMM’nin bu haklara ve anayasaya ters kanun yapmamasını sağlama (Uran, 2008: 9) gibi amaçlarla çift meclisin hayata geçirildiğini savunan görüşler bulunmaktadır.

Çift meclis sisteminin avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Avantajları; İkinci meclis, Birinci meclisin gücünü kontrol eder ve sayı bakımından çok olmayı önler, İki meclisli parlamentolar yürütmenin gücünü kontrol etmede daha etkin olur, İki meclisli parlamentolar, değişik seçmen gruplarına yanıt verilmesine olanak sağlayarak temsil zeminini genişletir. İkinci meclisin varlığı, ilkinin yasama yükümlülüğünü hafiflettiği için yasaları daha titiz bir şekilde sağlayabilir gibi sebepler avantajları arasındadır. Çift meclisliliğin dezavantajlarını saymak gerekirse; Parlamentoda tek bir meclisin olması daha verimlidir. Zira ikinci meclisin varlığı yasama süresini fazladan uzatarak zor ve karmaşık bir hale getirebilir. İkinci meclisin üyelerinin demokratik usullere uygun bir seçim yoluyla gelmeyip dolaylı yollardan seçilmeleri demokrasinin önünde bir engel olarak görülmektedir (Oktay, 2020: 27-28).

Cumhuriyet Senatosu’nun TBMM ile prestij yarışına girmesi, anayasal sınırları aşarak yetki kavgasına tutuşması, TBMM’nin onayladığı bir kısım yasaları şekil açısından gerekçelendirerek geri çevirmesi; TBMM ile üstünlük yarışına girerek meclisi ortadan ikiye bölen bir imaj oluşturmaya, içtüzük hazırlamada ve komisyon üyeliklerinde yetki sınırlarını aşması Senato’nun henüz ilk yıllarında bazı basın organlarında eleştiri konusu olmaktaydı (Yön, 1962). Nitekim Ekim 1965-Mayıs 1966 tarihleri arası Parlamantonun 6 aylık performansını değerlendiren “Milletin Sırtındaki Ağır Bir Yük Olan Parlamento Altı Ayda Ne Yaptı?” başlıklı Barış Dünyası dergisindeki eleştirel yazıda çift meclisli yapının performansı ciddi şekilde eleştirilmekte, 647 kanun tasarısı ve teklifinin sadece 15’inin kanunlaşabildiği dile

getirilmektedir. Sadece hazırlanmakta olan seçim kanunu tasarısını engellemek için Anayasanın 89. Maddesine dayanılarak iki aya yakın bir engelleme yapıldığı, özellikle muhalefet partileri senatörlerinin milli irade dışından gelmiş tabii, kontenjan senatörlerinin de desteğini alarak siyasi kaprisleriyle parlamentonun asli işlevinden uzaklaşmasına sebep olduklarını ifade edilmektedir (Barış Dünyası, 1966: 649).

Çift meclis sistemine karşı olanların dayandığı önemli kanıtlardan birisi de milli egemenlik anlayışıdır. Milli iradenin bölünemeyeceği ve iki ayrı meclisin milli egemenliği temsil edemeyeceği düşüncesine dayanmaktadır. Bu bağlamda demokratik rejimlerde, egemenliğin bir bütün olarak halkta toplanması gerektiği ve iki ayrı meclis tarafından kullanılmasının demokrasi ile bağdaşmayacağı düşünülmektedir (Yavuz ve Bülbül, 2012: 231). 1950’li yıllar Türkiye’de muhalefet partilerinin öne sürmesiyle çift meclis sistemi hakkındaki tartışmaların arttığı bir dönem olmuştur. İkinci bir meclisin kurulması gerektiği düşüncesi hem parti programlarında belirtilmiş hem de dönemin akademisyenleri tarafından dile getirilmiştir. Böylelikle Demokrat Partinin iktidarda olduğu yıllar genel olarak ikinci bir meclisin kurulma isteğinin ön planda olduğu yıllar olmuştur (Özgişi, 2011: 295-296).

Türkiye’de 1961 Anayasası ile kabul edilen çift meclisli yönetim anlayışının bir gereği olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi iki meclisli bir yapıdan oluşmuştur. Sözü edilen bu iki meclis Nispi Temsil usulüyle seçilen 450 üyeden oluşan *Millet Meclisi* ve 3 farklı gruptan oluşan *Cumhuriyet Senatosu*’dur (T.C. Resmi Gazetesi, 1961: 4645).

2.1.1.Cumhuriyet Senatosu’nun Tesisi ve Niteliği

Senato, danışma görevi gören ve daha çok yasama fonksiyonları olan meclislere denilmektedir. Kelime Latince kökenli *senatus*’dan gelmektedir. Aynı zamanda İhtiyarlar Meclisi anlamına da gelmektedir (Özgişi, 2011: 292). TBMM, 1961 Anayasası ile birlikte çift meclisli bir yönetim anlayışına geçmiştir. Bunlar; *Millet Meclisi* ve *Cumhuriyet Senatosu*’dur. Cumhuriyet Senatosunun kuruluşunun temel sebebi olarak yasama organının daha etkili ve verimli işleyeceği düşüncesi olmuştur. Millet Meclisi 450 üyeden oluşurken, Cumhuriyet Senatosu 3 gruptan oluşmaktadır. İlk grup genel oyla seçilen 150 üyeden, ikinci grup Cumhurbaşkanıca atanan 15 üyeden ve son olarak yaş kaydına bakılmaksızın eski Cumhurbaşkanı ve eski MBK başkanı ve üyelerinden oluşan tabi üyelerdir. Tabi üyelerde, Cumhuriyet Senatosunun diğer üyelerinin bağlı oldukları hükümlere tabidirler. Cumhuriyet Senatosu’na tabi üye olarak

giren kişiler her hangi bir siyasi partiye katılamazlar. Katılmaları durumunda üyelik sıfatları, partiye girdikleri andan itibaren ilk Cumhuriyet Senatosu seçiminde sona ermektedir (T.C. Resmi Gazetesi, 1961: 4645).

Senatosu'nun tabi üyeleri arasında eski cumhurbaşkanlarından İsmet İnönü, Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk de yer almıştır. 1960 darbesi yapıldığında iktidarda olan Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise katılmayı reddetmiştir (Özgişi, 2011: 300). Siyasal sistemi darbe yoluyla durdurmuş kişiler halkın seçimi olmadan Cumhuriyet Senatosu'nda tabi üye olurken, 1961 Anayasası'nın 72. maddesi gereği halkın seçimiyle gelecek kişilerin kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kişiler arasından seçilmek zorunda olması durumu mecliste seçimle gelen üye sayısı seçimle gelmeyen üye sayısından fazla olsa da Cumhuriyet Senatosu'nu demokratik olmaktan çıkarmış seçkinici bir meclis haline getirmiştir (Şimşek, 2020: 230-231).

Senato üyeleri 6 yıllık bir dönem için seçilmektedir. Yükseköğrenim yapmış olmak şartından dolayı, Cumhuriyet Senatosu'na *Seçkinici Meclisi* ya da *Okumuşlar Meclisi* denilmiştir. Senato'nun 150 üyesinin üçte biri iki yılda bir yenilenmekte, Millet Meclisi seçimlerinde ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde her Türk seçmen aynı şartlarda oy kullanmaktadır (Kodal, 2012: 412). Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimi, tek dereceli, çoğunluk usulüne göre, genel, eşit ve gizli oyla yapılır.

Türkiye'de 15 Ekim 1961 Pazar günü yapılan milletvekili genel seçimi ile beraber Türkiye'nin ilk Cumhuriyet Senatosu seçimleri basit çoğunluk usulüyle 24 Mayıs 1961 tarih ve 304 Sayılı *Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu*'na göre yapılmıştır. Milletvekili genel seçimi ile birlikte yapılması sebebiyle seçimlere CHP, AP, CKMP, YTP ve bağımsızlar katılmıştır. Oy oranlarına bakıldığında CHP yaklaşık yüzde 37.2 oy ile 36 senatör, AP yaklaşık yüzde 35.5 oy ile 71 senatör, YTP yaklaşık yüzde 14 oy ile 27 senatör, CKMP yaklaşık yüzde 13.5 oy ile 16 senatör çıkarmıştır (Uran, 2008: 222). 1964 Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde AP, CHP'yi aldığı oylarla geçerek yaklaşık yüzde 50,3 oy ile 31 senatör çıkarırken CHP yaklaşık yüzde 40,9 oy ile 19 senatör çıkarmıştır. CKMP ve YTP senatör çıkaramazken, bağımsızlar 1 senatör çıkarmıştır. 1966 seçimlerinde AP 35 senatör, CHP 13 senatör, TİP 1 senatör, CKMP 1 senatör, MP 1 senatör, YTP 1 senatör kazanmıştır. 1968 yılına gelindiğinde AP 38, CHP 13, 1967'de kurulan Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) 1, MP 1 senatör kazanmıştır (Özgül, 2002: 123-127). 1973 seçimlerinde AP 22, CHP 28 senatörlük kazanırken, 1975 yılında CHP 25, AP ise 27 senatörlük kazanmıştır. 1977 seçimlerinde Senato'da

AP 21, CHP 28 senatör kazanmıştır. Sürekli iki parti arasında değişen az bir farkla senatör üstünlüğü, senatonun iki yıllık seçimlerinin 1979'da yapılmasıyla değişmiş AP 33, CHP 12 senatör çıkarmıştır (Şimşek, 2020: 232).

Cumhuriyet Senatosu gerek 12 Mart Muhtırası gerekse 12 Eylül Darbesi'ne giden süreçte siyasiler arasında bir uzlaşa sağlanmasına aracılık etmediği gibi Türkiye'de şiddet olayları yaşanırken toplumun çeşitli katmanlarının isteklerini de parlamentoya yansıtamamıştır. Aksine uzlaşıdan uzak kavgacı tutum Cumhuriyet Senatosuna da yansımıştır. Cumhuriyet Senatosu yasaların daha iyi düzenlenmesi, anayasal hakların korunması gibi işlevleri yerine getirmeyip, Cumhurbaşkanlığı makamına ordudan birilerinin getirilmesinde kullanılan bir aracı kuruma dönüşmüştür. (Eroğul, 1977: 86).

Yapılan bir analize göre 1961-1977 yılları arasında yasalaşan metinlerin %90'ı Millet Meclisi'nden gönderildiği haliyle Cumhuriyet Senatosu tarafından hiçbir değişiklik yapılmadan yasalaşmıştır. Cumhuriyet Senatosu bu yıllar arasında %7'lik gibi küçük bir kısım üzerinde değişiklik yapma ya da reddetme yetkisini kullanmıştır. Yani Cumhuriyet Senatosu, Millet Meclisi'nin kararlarını derinlemesine irdelememiştir. Yasama sürecinde Cumhuriyet Senatosu'ndaki görüşmeler için gerekli olan 2 aylık süre kayıp zaman olarak nitelendirilmiştir (Şimşek, 2020: 233). 1980 darbesi yapılmadan önce Cumhurbaşkanı'nın Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nun birleşik oturumunda seçilmesi gerekirken 115 tur seçim yapıldıktan sonra dahi seçilememiş olması Cumhuriyet Senatosu'nun siyasal sisteme de olumlu bir katkısının olmadığını göstermiştir (Şimşek, 2020: 232).

Türk siyasal hayatında önemli değişikliklerin hukuki dayanağı olan 1961 Anayasası, 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle son bulmuş, yeni bir dönem başlamıştır. Demokrat Parti döneminde çift meclisin kurulması gerektiği yönünde oluşan kamuoyu, 1982 Anayasasının yapımı aşamasında çift meclisin kaldırılması gerektiği yönünde değişmiştir. 19 yıllık faaliyeti sonucu kamuoyunun baskısıyla Cumhuriyet Senatosu kaldırılmış, 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte yasama organı yeniden tek meclisli hale gelmiştir (Yavuz ve Bülbül, 2012: 230).

Yukarıda verilen izahlardan da anlaşılacağı gibi, çift meclisli bir parlamento arayışının Demokrat Parti'nin mecliste baskın olduğu bir dönemde başlamış olması, çok partili siyasal sistemde seçmen çoğunluğunun daha çok merkez sağ partilerde yoğunlaşması gibi sebeplerle gündeme gelmesi, ikinci meclisin darbe sonrası hangi

saiklerle oluşturulduğu hususunda fikir vermektedir. Dolayısıyla Türkiye’de uygulanan çift meclisli yapının yasama ve yürütme üzerinde oluşturulmak istenen bir vesayetçi yapılanma olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

2.2.MİLLÎ GÜVENLİK KURULU

Milli güvenlik kavramı, ilk kez 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD Başkanı Harry Truman’ın Kongre’de yaptığı konuşmasında dile getirilmiş, daha sonra 1947 yılında çıkarılan Ulusal Güvenlik Konseyi kanunuyla ABD yasalarına girmiştir. 1949-1950’li yıllarda Avrupa ülkelerinin birçoğunda, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) benzeri teşkilatlar kurulmuştur (TBMM-I, 2012: 927). Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için ilk olarak Milli Güvenlik Kavramının tanımlanması gerekirse Milli Güvenlik; “Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun² her türlü iç ve dış tehditlere karşı korunması ve kollanmasını ifade eder” (Torun, 2017: 51).

Milli Güvenlik ve Milli Güvenlik Kurulu kavramları ilk olarak 1961 Anayasası’nda yasallaştırılmış olsa da temeli daha eskilere dayanmaktadır. MGK’ya benzeyen ilk kurul 1921 yılının sonlarında Meclise sunulan *Harp Encümeni Fevkaladesi Kanunu* tasarısıyla kurulmak istenmiş, 1922 yılında *Harp Encümeni* adı ile kurulmuştur. Bu encümenin meclise bağlı bir denetleme kurulu olarak çalışması öngörülürken, Başkomutan Mustafa Kemal Atatürk’ün yayınladığı tezkere ile Başkomutana karşı sorumlu olmuştur (Balcı, 2000: 51). 1933 yılında bir kararname ile kurulan Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin ilk modeli kabul edilen *Yüksek Müdafaa Meclisi* savaşta oluşacak sorunları gidermek, Genelkurmay başkanı ile hükümet arasındaki ilişkiyi güçlendirmek, milli seferberlik tayin etmek amacıyla kurulmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile Genelkurmay başkanı Fevzi Çakmak da bu kurulun üyesidir (Torun, 2017: 51). 3 Haziran 1949 tarih ve 5399 sayılı kanunla yürürlüğe giren *Millî Savunma Yüksek Kurulu*, MGK ile en çok benzeşen kuruldur. 5399 sayılı kanunun 1. maddesine göre kurulun temel amacı devlet işlerinde önde gelen ve önem arz eden Millî Savunma görevlerini yerine getirmektir. Bu maddeden de anlaşılacağı üzere ABD’den esinlenilerek oluşturulmaya çalışılan bu kurul ile henüz milli savunmadan milli

² Ahdi Hukuk: Devletler Genel Hukuku’na göre; bir devletin var olması, bağımsızlığı, egemenlik hakkı, sınırları hakkında bir veya birden fazla devletle birlikte yaptığı ve karşılıklı beyan ve kabulleri ihtiva eden anlaşma veya anlaşmalarla gerçekleşen hukuktur.

güvenliğe geçilememiştir. Hükümetlerin bu kurulu önemsememesi, Genelkurmay'ın da kurula katılmaktaki isteksizliği gibi nedenlerle Milli Savunma Yüksek Kurulu görevlerini yerine getirmekte eksik kalmıştır. 27 Mayıs darbesi sonrasında hazırlanıp halk oylaması ile yürürlüğe giren 1961 Anayasa ile Yüksek Müdafaa Meclisi ve Milli Savunma Yüksek Kurulu'nun görev ve niteliklerini aşan MGK, anayasanın 111. maddesi gereği kurulmuştur. Böylelikle bir nevi milli savunmadan milli güvenliğe geçilmiştir (Gürpınar, 2013: 78).

Yasal düzenlemelerde milli güvenlik kavramı oldukça geniş bir yer kaplamakta olup, MGK milli güvenliğin kapsamı dışında kalan birçok konuda da karar almıştır. Bu sebeple MGK, Türkiye'de gerçekleşen askeri müdahalelerinde etkisi ile milli güvenlik konusunda tek yetkili kurul olarak değerlendirilmiş, hatta siyasi krizlerin yaşandığı zamanlar da parlamento ve hükümetinde üzerinde bir organ olarak algılanmıştır. Halk tarafından tavsiye niteliğinde olan kararları tavsiyenin ötesinde uyulması zorunlu bir tedbir olarak algılanması demokrasinin gereği olan seçilmişlerin atanmışlardan üstün olması anlayışına da aykırı görülmüştür (Çelik ve Aksan, 2011: 202). 1960 darbesi sonrası olağanüstü şartların ürünü olarak anayasaya girmiş bir kavram olan milli güvenlik kavramı giderek olağan bir hale gelmiş bu durum Türkiye'de İnsan hakları ve demokrasinin gelişmesinin önünde bir set oluşturarak özgür ve demokratik bir ortamın gelişmesini de engellemiştir (Çelik, 2018: 23).

MGK'nın kurulmasının arkasındaki asıl amaç 27 Mayıs darbesinin getirdiği ilkelerin dönemin siyasetinin etkisinden korunması ve Menderes döneminde yaşanan karışıklıklar gibi bir durumla tekrar karşılaşılması durumunda demokratik olamayan yollara başvurulmasının önüne geçilmesi olmuştur (Danış, 2019: 130). 1961 Anayasası'nın 129. maddesine göre MGK; Cumhurbaşkanı, Başbakan, Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcıları, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Ulaştırma ve Çalışma Bakanları ile gündemle ilgili olarak Başbakanın davet edeceği diğer bakanlardan ve Genelkurmay Başkanı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanlarından oluşmaktadır. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri toplantılara katılır ancak oylamaya katılmamaktadır (Balcı, 2000: 58). 1966 yılında MBK üyesi Haydar Tunçkanat'ın yaptığı bazı açıklamalara göre MGK, oy çokluğu ile iktidara gelen siyasi partilerin daha önce yaptığı gibi darbeyle alaşağı edilerek, demokrasinin yeniden sekteye uğratılmasını engellemek amacıyla kurulmuştur. Böylece askeri bürokrasinin üst düzey yöneticileri ile halkın oyuyla seçilen hükümetin bakanlarını birleştiren, hem

sivil hem de askeri bir yüksek devlet konseyi yaratılmıştır. İdris Küçükömer'in ifadesiyle: *"1961 Anayasası'nın en önemli kurumu Millî Güvenlik Kurulu'dur. Bu parlamentonun adeta üçüncü bir bölümü gibi düşünülebilir"* (TBMM-I, 2012: 89). Askeri bürokrasiyi siyasi iktidar üzerinde pekiştiren bu kurum, milli güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve uygulanmasında TBMM'ye karşı sorumlu olan Bakanlar Kuruluna yardımcı olmak için asıl görüşlerini bildirmekle sorumludur (T.C. Resmi Gazetesi, 1962: 26).

Birçok ülkenin anayasasında MGK ya da MGK benzeri kuruluşlar bulunsa da siyasi politikaların belirlenmesi Türkiye'de olduğu gibi ordu eliyle değil, hükümetler aracılığıyla yapılmaktadır (Balcı, 2000: 65). 1982 Anayasası'nın 118. maddesi 2945 sayılı kanunu ile Millî Güvenlik Kurulu (MGK) bugünkü halini almıştır. 1961 Anayasası'nda belirtilenden farklı olarak Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı tarafından kurulmuştur (Balcı, 2000: 61). Eklenen bu yeni üyelerle beraber asker ve sivil üyelerden oluşan kurulda askeri üyelerin sayısı artmış, askeri seçkinlerin de dolayısıyla kuruldaki etkisi güçlenmiştir (Danış, 2019: 130). Kurul da görüş ayrılığı çıkması durumunda Cumhurbaşkanının da taraf olabileceği ve kurulun başkanlığını yapan Cumhurbaşkanı'nın olduğu tarafın daha ağır basacağı düşünülmüştür (Balcı, 2000: 61).

MGK bir danışma organı olarak kamuoyuyla doğrudan iletişim kuramaz, yine MGK toplantılarında alınan kararların kamuoyuna duyurulması anayasaya aykırıdır (TBMM-I, 2012: 88). MGK'nın görevlerini yerine getirmek amacıyla olağan toplantısı iki ayda bir yapılmakta bunun dışında Genelkurmay başkanının önerileri üzerine Cumhurbaşkanı'nın da uygun gördüğü durumlarda olağanüstü de toplanabilmektedir. MGK toplantıları daha önce belirtildiği gibi Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında yapılmakta olup, Cumhurbaşkanı'nın toplantıya katılmadığı zamanlarda kurula Cumhurbaşkanı yardımcısı başkanlık etmektedir.

MGK'nın bünyesindeki askeri kanadın daha baskın olması üzerine MGK, sivilleşmenin önünde bir engel olarak algılanmış, anayasada yer alan ve siyasal kaynaklarda ele alınmış bir kurum olarak güvenlik konusunda en uzman kuruluş kabul edilmiştir. Ancak MGK'yı özel yetkilerle donatarak yardımcı ve danışma organının üzerinde bir konum atfedip "vesayet makamı" olarak görmek anayasada tanınan sosyal hukuk devletinin gereklerine aykırıdır (Balcı, 2000: 68).

Bürokratik vesayet 1961'den başlayarak “de jure”³ ve “de facto”⁴ olarak genişletilmiştir. Buna en iyi örnek olarak da sistem içerisinde zamanla MGK'ya verilen rol artışı gösterilmiştir. Yıllar içerisinde MGK'nın sistem içerisindeki rolünde artmalar yaşanmış, en başta görevi 1961 Anayasası'nda Bakanlar Kuruluna “bilgi sunmak” şeklindeyken, 1971 Muhtırası sonrası bu görev “tavsiyede bulunma” şeklini almış, 1982 Anayasası ile de Bakanlar Kurulu'na MGK kararlarını “öncelikle göz önüne alma” zorunluluğu getirilmiştir. Bu rol artışı ile sağlanmak istenen temel amaç ordunun tekrardan demokrasi karşıtı bir müdahaleye başvurmadan yönetim üzerindeki vesayetini devam ettirmesi olmuştur. MGK, görev ve yetkileri itibariyle sistem içinde tıpkı ikinci bir fiili hükümet konumuna gelmiştir (Söğütü, 2010: 63).

2.3. ANAYASA MAHKEMESİ

1960 öncesinde DP çoğunluğunun iktidarını sınırlandırabilmek için başta ana muhalefet partisi konumunda olan CHP ve diğer muhalefet partileri kimi fren ve denge mekanizmaları ile birlikte bir AYM'nin kurulmasını savunmuştur. Bu istek, 1957 yılında CHP'nin seçim beyannamesinde ve 14 Ocak 1959 tarihli İlk Hedefler Beyannamesi'nde de yer almıştır (Özbudun, 2012: 7). Dünya'da demokratik değerlere bağlı devletlerarasında 1920 yılında kurulan ilk anayasa mahkemesi Avusturya Anayasa Mahkemesi olmuştur. Türkiye'de bir anayasa mahkemesi oluşturma konusunda erken davranan ülkeler arasındadır (Asshiddique, 2007: 94). Yaşanılan darbe sonrasında halk çoğunluğu tarafından kabul edilen 1961 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası gereğince 22 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun*'un Resmi gazetede yayımlanmasıyla 25 Nisan 1962 yılında Anayasa Mahkemesi (AYM) kurulmuştur (T.C. Resmi Gazete, 1962: 587). 1961 Anayasası'nın 145- 152'nci maddeleri arasında AYM ile ilgili başlıca hükümlere yer verilmiştir (T.C. Resmi Gazete, 1962: 587). AYM'ni tanımlamak gerekirse en kısa tanımıyla, Kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevli yargı organıdır (Gözler, 2013: 438).

Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze kadar çeşitli anayasal hareketler yapılsa da 1961 Anayasasına kadar hiçbirinde AYM kurulamamıştır. Bu sebeple AYM özel bir konuma sahip olup, demokrasinin pekişmesinde hiç şüphesiz katkısı bulunmaktadır. Demokrasinin bir gereği olan anayasanın üstünlüğü ve hukuk devletinin tesisi

³ De jure: Latince kökenli bir uluslararası hukuk terimidir. Bir konu hakkında kanunların ne söylediği. Kanuna göre, hukuki olarak.

⁴ De facto: Gerçekte, uygulamada, fiilen, pratikte olan.

aşamasında, toplumların ilerleyip daha çağdaş düzeye gelebilmesinde, başta azınlık hakları olmak üzere insan haklarının korunmasında, kuvvetler ayrılığının tesisinde ve kamu otoriteleri arasında hakemlik görevinde AYM'nin etkisi büyüktür (Nacar, 2008: 3-4). Eğer bir sistemde devletin temel organları olan yasama, yürütme ve yargının anayasal sınırlarına saygı göstermelerini sağlayacak bir mekanizma yoksa diktatörlük eğilimleri kaçınılmazdır. AYM'leri rejimin meşruluğunu sağlamak amacıyla tam da bu amaca hizmet edebilecek kurumlardır.

AYM'lerinin başta demokratik sistemin işleyişine ve anayasal yetki dağılımına karşı verdiği otoriteli kararları, siyasal katılımcıların kanunların bağlayıcılığına olan inançlarını arttırırken, vatandaşlarında sistemin meşruluğuna duydukları güveni pekiştirmektedir (Erdoğan, 2005: 3). Bir anayasa organı olarak kabul gören AYM'nin kuruluşu, statüsü, varlığı, görev ve yetkileri, üyeleri ve üyelerinin sahip olduğu nitelikler anayasa tarafından düzenlenmiştir (Nacar, 2008: 5). AYM'nin temel görevi; Kanunların anayasaya şekil ve esas bakımından uygunluğunu denetlemektir. Ancak bazı ülkelerde kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi dışında, bireysel başvuruların karara bağlanması, Kanun Hükmünde Kararnameler, Uluslararası Antlaşmalar, Parlâmento kararları, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri gibi bazı norm ve işlemlerinde anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisi verilmektedir (Gözler, 2013: 463). Ayrıca, 1961 Anayasası'na göre (m.147/2) TBMM İçtüzüğünü denetlemek, Anayasa değişimlerinde yapılan yeni anayasanın şekil şartlarına uygunluğunu kontrol etmek (T.C. Resmi Gazetesi, 1971: 5) mahkemenin görevleri arasında sayılmaktadır. 1961 Anayasası'nda anayasa değişiklikleri ile ilgili herhangi bir ifadeye yer verilmediği gibi denetleme konusunda da her hangi bir düzenleme öngörülmemiştir. Esas bakımından denetim bilindiği üzere hiyerarşi ilişkisi bulunan normlar arasında uygulanmakta olup anayasada yapılacak bir değişikliğin AYM'si tarafından esas bakımından denetiminin yapılması hukuki bakımdan tartışmalı bir durumu doğurmaktadır. AYM'nin anayasa değişiklikleri üzerinde sahip olduğu denetimi sınırlandırmak amacıyla 1971 yılında anayasa değişikliklerinin yalnızca şekil bakımından denetlenebileceğini ifadesi getirilmiştir (Korucu, 2014: 103-104).

Yine siyasi partilerin mali denetimini yapmak, partilerin kapatılması davalarına bakmak, yasama dokunulmazlığının kaldırılması ve milletvekilliğinin düşürülmesi kararlarını incelemek de AYM'nin görev ve yetkileri arasındadır (Korucu, 2014: 154).

Anayasa yargılama teorisini inceleyen Marcic, AYM'nin fonksiyonlarını şöyle ifade etmektedir:

- “1) Temel hak ve hürriyetlerin koruyucusu ve bekçisidir.*
- 2) İç sulhün ve siyasi birliğin koruyucusu ve bekçisidir.*
- 3) Devletin koruyucusudur.*
- 4) Seçimlerde teminat müessesesidir.*
- 5) Anayasanın koruyucusu olarak aynı zamanda milletlerarası hukukun koruyucusu ve bekçisidir”* (Tikveş, 2011: 93).

Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere Anayasa Mahkemesi gerek yasama gerek yürütme gerekse de bireylere karşı temel hak ve hürriyetlerin koruyucusu ve bekçisidir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki AYM'leri anayasayla sonradan kurulmuş organlardır. Dolayısıyla bu mahkemenin görev ve yetkilerinin anayasayla ayrıca ve açıkça belirtilmiş olması gerekmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere AYM sadece kendisine verilmiş yetkileri kullanabilir. Bu mahkemelerin yetkileri dar yoruma tâbi olup kendi yetkilerini yorum yoluyla genişletemez, kendisine yeni yetkiler ilâve edemez (Gözler, 2013: 462).

AYM on beş asıl ve beş yedek üyeden kurulmaktadır. Üyeler resmi ve özel hiçbir görev alamazlar. Bu üyelerin seçilmesinde seçme yetkisinin yasama, yürütme, yargı ve devlet başkanı arasında bölüştürülmesi gibi usuller bulunmaktadır. 1961 Anayasası'na göre AYM üyelerini seçme yetkisi dört asıl, iki yedek olmak üzere altı üye Yargıtay; üç asıl, bir yedek olmak üzere dört üye Danıştay; bir asıl üye Sayıştay; üç asıl, bir yedek olmak üzere dört üye Millet Meclisi; iki asıl, bir yedek olmak üzere üç üye Cumhuriyet Senatosu; iki asıl üye de Cumhurbaşkanına verilmiştir (Atar, 2008: 100). 1961 Anayasası'na göre AYM'nin kendi üyeleri arasından bir başkan ve bir başkanvekili gizli oyla ve salt çoğunlukla dört yıllık bir süre seçilir, seçilen üyeler tekrardan seçilebilir. AYM'de asıl veya yedek üye olmak için bazı şartlar bulunmaktadır bunlar; kırk yaşını doldurmuş olmak, yükseköğretim kurumlarında siyasal bilimler, hukuk ve iktisat alanlarında en az beş yıl öğretim üyeliği yapmış olmak, Sayıştay, Yargıtay veya Askeri Yargıtay'da üyelik, Başsavcılık, Başkanlık ya da Başkan sözcülüğü yapmış olmak ya da on beş yıl avukatlık yapmış olmak şeklindedir. Yedek üyelerin seçiminde de aynı usul uygulanmaktadır (m.145/1) (T.C. Resmi Gazetesi, 1971: 5).

1982 Anayasası'na gelindiğinde ise anayasanın 146. maddesine göre AYM, on bir asıl ve dört yedek üyeden kurulur. Cumhurbaşkanı üyelerden on birini yüksek

mahkemeler ve Yükseköğretim Kurulunun talep ettiği üç kat aday içinden; dört üyeyi ise üst derece yöneticiler ile avukatlar arasından doğrudan tayin etmektedir. Sonuç olarak Mahkemenin üyelerinin tümü Cumhurbaşkanınca tayin edilmiş olmaktadır. 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan Anayasa değişikliği referandumu sonucuna göre ise AYM on yedi üyeden kurulmaktadır (Gözler, 2013: 447). Yine 1982 Anayasası'nın 148. maddesine göre AYM Cumhurbaşkanını, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını, Cumhurbaşkanı yardımcılarını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcısı vekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini yükümlülükleri ve anayasaya aykırı davranışlarından dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılayabilmektedir. Yüce Divanın kararları kesindir (T.C. Resmi Gazetesi, 1982: 43).

Türkiye'de AYM'nin görev ve yetkilerinden birisi olan siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin verilen kararlarda siyasi partilere kapatma davası açma yetkisi Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'na verilirken, kapatma kararı verme yetkisi AYM' ne aittir. AYM'nin gereğinden çok kapatma kararı verdiği düşünülerek 1982 Anayasası'nın 69. maddesinde düzenlenen parti kapatma usul ve şartlarına 1995 ve 2001 yıllarında değişiklikler yapıp, ek kriterler getirilerek AYM'nin kapatma kararı vermesi zorlaştırılmaya çalışılmış ancak başarılı olunamamıştır. Türkiye'de herhangi bir partinin kapatılması doğru bulunmayıp ana muhalefet partisnin kapatılması ise her halükarda demokrasi ile çelişkili görülmüştür. Siyasi partilerin kapatılmasına karşı duyulan rahatsızlık Anayasadan değil, Anayasa Mahkemesinin kararlarından kaynaklanmaktadır (Gözler, 2008: 24-26).

AYM'nin vesayetçi tutumunu en iyi şekilde gözler önüne seren siyasi parti kapatma davalarına 1962 yılından sonra AYM tarafından bakılmış ve parti kapatma kararlarına yine AYM tarafından karar verilmiştir. Aslında bir nevi siyasi partilere anayasal sınır çizilmiştir. 1961 Anayasasının yürürlükte olduğu süre boyunca AYM tarafından 6 siyasi partinin kapatılmasına karar verilmiştir (Altınbaş, 2019: 47).

Bunlar; 1968 yılında 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu (SPK)'nın aykırı hükümler taşıyan tüzüğünü 6 ay süresi içerisinde düzeltmediği gerekçesiyle 113. maddeye aykırı olduğu iddiasına dayanarak kapatılan İşçi-Çiftçi Partisi, 1971 yılında devletin ülkesi ve milleti ile bölünmezliği ilkesine aykırı olduğu, Anayasanın 57. maddesine göre azınlıklar oluşturduğu sonucuna varılarak SPK'nın 89. maddesine

aykırı hareket ettiği gerekçesi ile 111. maddenin 2. bendine dayanılarak oybirliği ile kapatılan Türkiye İşçi Partisi, 1971 yılında anayasasının başlangıç kısmına, 2., 19. ve 57. maddeleri ile, 648 sayılı SPK'nın 92, 93 ve 94. maddelerindeki laiklik ilkesine aykırı olduğu gerekçesi ile Milli Nizam Partisi kapatılmıştır (Kuzu, 1987: 176-177). Yine aynı yıl parti tüzüğü'nün aykırı olduğu gerekçesi ile SPK'nın 113. maddesine dayanarak kapatılan Türkiye İleri Ülkü Partisi, 1972 yılında SPK'nın 113. maddesine aykırı davranışları olduğu gerekçesiyle kapatılan Büyük Anadolu Partisi, 1980 yılında anayasanın 57. maddesinin birinci fıkrasına ve SPK'nın 89. maddesine aykırı olduğu iddiası ile kapatılan Türkiye Emekçi Partisidir (Altınbaş, 2019: 51).

1998 yılında Refah Partisi (RP) *Laik Cumhuriyet ilkesine aykırı* olduğu gerekçesiyle AYM tarafından kapatılmış, 2001 yılına gelindiğinde Refah partisinin devamı niteliğinde olan Fazilet Partisi (FP)'de kapatılmıştır. 1980 öncesi partilerin kapatılmasına ilişkin Anayasa Mahkemesi kararlarına erişim sağlanamamış olup, literatürden ve Resmî Gazeteden elde edilen veriler 1960-1980 yılları arasında kapatılan siyasi partiler için kullanılmıştır (Altınbaş, 2019: 51).

AYM tarafından verilen siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin kararın Resmi Gazete de yayımlanmasından sonra partinin hukuki varlığı sona ermekle beraber parti gruplarına tanınmış haklarda son bulmaktadır. AYM kararıyla kapatılan partinin bütün malvarlığı hazineye devredilip, parti başka bir ad ile yeniden kurulamaz. En çok siyasi parti kapatma davası açılan ülkeler arasında yer alan Türkiye'de, siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin düzenlemeler siyasi partilerin özgürce faaliyet gerçekleştirmesini engellediği ve demokrasiye ters düştüğü gerekçesiyle de eleştirilmektedir (Uslu ve Angun, 2020: 57).

AYM'lerinin karar ve uygulamalarının demokrasiye uygun olmadığı ve uygunsuzluk sebebi ile meşru olmadığı iddia edilmektedir. Yasama ve yürütmenin işlevinden farklı olan yargının işlevinin siyasi olmadığı ve olmaması gerektiği genel kabul görmüş olsa da konu anayasal yargı olduğunda hukuku uygulamakla görevli mahkemelerin işlevlerinin bu düşünceye ters düştüğü görülmektedir (Dede, 2014: 139). Yasama organının yargı organı tarafından denetlenmesi esasına dayanan, başkanlık sisteminde ve kuvvetler ayrılığının tesisinde etkin bir araç olarak kullanılan AYM'nin, demokrasi ile sorunlu bir ilişkisi vardır. Demokratik sistemlerde son karar veren merciinin her zaman parlamento olması beklenir. Son karar veren kişinin yasa koyucu değil de AYM olması durumu da anayasanın üstünlüğü ile çeliştiği ve AYM üyelerinin

daha üstün görüldüğü sonucunu çıkarmaktadır İster atamaya dayalı bir organ olsun, isterse de mahkeme olsun parlamento tarafından yapılan düzenlemeleri geçersiz saymak demokrasi açısından sorun teşkil etmektedir (Gülener, 2007: 60).

Her şeyden önce bir siyasi partinin kapatılması ya da yasaklanması eylemi anayasa da belirtilen hak ve özgürlükleri tehlikeye atan, şiddet eylemlerini savunan siyasi partiler için geçerli olmalıdır. Parti üyelerinin davranışlarından dolayı partiyi sorumlu tutmak yanlış olmakla birlikte, bir siyasi partinin kapatılması en son çare olarak görülmelidir (Turhan, 2002: 132). Parti kapatma davalarında AYM'si AİHM'sinin kararlarını göz önünde tutmamaktadır. AYM'sinin siyasi partileri kapatma davalarında kendiliğinden anayasaya aykırılık ön sorunu çıkartıp, yine bu ön sorunu kendisinin çözmesi yerinde değildir (Metin, 1998: 234).

Sonuç olarak 1961 Anayasası'nın Türk toplumuna kazandırdığı AYM, darbe sonrası görülen halktaki huzursuzluk ve gerginliğin hafifletilmesinde etkili olduğu inkâr edilemez olsa da topumdaki kalıcı huzurun sağlanmasına ve demokrasi karşıtı teşebbüslerin yaşanmasına engel olamamıştır. Anayasa Mahkemeleri benzer isimlerle pek çok demokratik ülkede anayasal bir kurum olarak bulunsa da, Türkiye'de 1961 Anayasası ile tesis edilen AYM hem üyelerinin atanma şekliyle, hem siyasi parti kapatma davaları ile hem de yasama ve yürütme üzerindeki aşırı etkin konumuyla vesayetçi bir kurum olarak değerlendirilmiştir.

2.4. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI

Planlama kavramı, kaynakların ve ihtiyaçların tespit edilmesi ve bu kaynakların ihtiyaçları karşılayacağı şekilde program yapılarak kullanılması anlamına gelmektedir (Ömerustaoğlu, 1997: 7). İktisadi ve toplumsal gelişmenin bir plan dâhilinde devlet tarafından yürütülmesinde ve ekonomik hayata yine devletin müdahale etmesinde planlama kavramı karşımıza çıkmaktadır. Devletin ekonomik hayata müdahale edebilmesi için toplumsal yaşamı düzenlemesi sonucu müdahaleci bir anlayış ortaya çıkmaktadır. 19.yy sonlarında siyasi bağımsızlıklarını kazanan devletler ülkenin kaynaklarını değerlendirmek ve ekonomik güce kavuşmak için bir takım iktisadi sistemler geliştirmiştir (Fedai, 2016: 412-413). 1929 Büyük Buhran'ın etkisiyle Türkiye bu yıllarda sanayileşme modeli arayışına girmiştir. Sovyet ve Amerikalı uzmanların hazırladığı tutanaklardan faydalanılarak 1934'de sanayide planlı yıllar başlamıştır. 1934'de Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile temel tüketim mallarının ülkede üretilmesi

hedeflenmiştir. 1936'da İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmaya başlanmış olup II. Dünya Savaşı'nın çıkması ile uygulamaya koyulamamıştır. Türkiye II. Dünya Savaşına katılmamış olmasına rağmen savaş ekonomisi koşullarını yaşamıştır (Soyak, 2003: 172-173). 1946 yılında daha önce hazırlanmış olan iki sanayi planının uzantısı olan İvedili Sanayi Planı hazırlanmıştır. Bu dönemde Türkiye'de dış konjonktürde önemli gelişmeler yaşanmış Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ekonomik, mali ve askeri yardım yapılmıştır (Ömerustaoğlu, 1997: 43-45).

Türkiye'de 1950'lerin başından itibaren dış ticaretin serbestleşmesi ile beraber ithalatta patlama yaşanırken elde bulunan döviz azalmış ve dövize olan ihtiyaç artmıştır. Birkaç tarım ürünü dışında tarım ve sanayi mallarının ihraç edilememesi ile ihraç yoluyla da döviz kazanılamayıp ülke için dış yardım ve borç önemli bir hale gelmiştir. ABD ve OEEC, Türkiye'nin dış yardım isteklerine karşılık bir kalkınma programı planlaması gerektiğini dile getirmesi ülkede planlama çalışmalarının başlamasında etkili olmuştur (Akçay, 2004: 46).

DP'nin iktidarda olduğu 1950-1954 yılları arasında bürokratik zihniyetin değişmesi, devletin ekonomiye müdahalesinin kaldırılması bunun yerine ekonomiyi özel sektör kuruluşlarına bırakan anlayış üzerinde durularak CHP iktidarının politikalarına zıt bir tutum sergilenmiştir. DP'nin yatırım politikaları sanayi burjuvazisi ve bürokrasinin çıkarları doğrultusunda olmuştur (Yılmaz ve Güler, 2016: 297-298). Türkiye ve iktidarda olan DP için 1950-1955 yılları arası ekonomik refaha ulaşılan yıllar olmuş, 1955-1958 yılları arası ise kazanılan ekonomik refahında kaybedildiği ekonomik olarak çok güç yıllar olmuştur (Şimşek, 2020: 233).

1952 ve 1958 yılları arasındaki yatırım politikaları bürokratlar ve bazı üniversite üyeleri tarafından siyasi baskıları önleyici ve iktisadi krize karşı önlem olarak düşünülmüş, ekonomide planlama yapılması gerektiği fikri oluşmaya başlamıştır (Mihçioğlu, 1988: 119). Türkiye'nin dış borçlarının arttığı bir dönemde başvurulmuş Paris Müzakereleri'nde başvuranlara yardım yapılmasının ön koşullarından birisi kalkınma programı ile yapılan yatırımları düzen ve uyum içinde yürütecek bir Koordinasyon Başkanlığı'nın inşa edilmesi olmuştur. Bundan sebep Türkiye'de İktisadi Müşavirlik Kurulu kurulmuştur. Türkiye ekonomisi 1960 yıllarında benimsenen planlı ekonomiye geçişe kadar herhangi bir plan, program olmaksızın büyümüştür (Şenel Uzunkaya, 2020: 18).

Devletler ekonomik ve sosyal kalkınmanın hızlandırılması, uygulanan politikaların kendi içinde uyumlu olması, ekonomiye ölçülü kamu müdahalesinin temin edilmesi, iktisadi, sosyal ve kültürel alandaki kalkınmanın demokratik yollarla gerçekleştirilmesi gibi amaçlarla uzun veya kısa vadeli kalkınma planları hazırlamakla görevli planlama teşkilatları kurmuşlardır (Ömerustaoğlu, 1997: 8). Bu amaçlar doğrultusunda Türkiye'de Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 5 Ekim 1960 tarihli ve 91 sayılı Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkındaki Kanun ile Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olarak kurulmuştur. Başbakan planlama ile ilgili yetkilerini Başbakan yardımcısı aracılığı ile kullanmaktadır (Kurdoğlu, 2015: 47). DPT'nin kuruluşu sadece yönetim açısından değil ekonomi tarihi açısından da önemli bir olaydır. DPT, başlıca içsel dinamikler ile dışsal dinamiklerin temelinde kurulmuştur. Sınıf yapıları, gelir dağılımındaki dengesizlik, dış ticaretin serbestleşmesi ile beraber ülkede dövize olan ihtiyacın artması başlıca dinamiklerdir (Yıldırım, 1998: 15).

91 sayılı Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkındaki Kanun'a göre DPT' nin temel görevleri;

- “a) Memleketin tabii, beşerî ve iktisadi her türlü kaynak ve imkânlarını tam bir şekilde tesbit ederek takip edilecek iktisadi ve sosyal politikayı ve hedefleri tâyininde Hükûmete yardımcı olmak;*
- b) Muhtelif bakanlıkların iktisadi politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu temin etmek için tavsiyelerde bulunmak ve bu hususlarda müşavirlik yapmak;*
- c) Hükûmetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli plânları hazırlamak;*
- d) Plânların başarı ile uygulanabilmesi için ilgili daire ve müesseselerle mahallî idarelerin kuruluş ve işleyişlerinin ıslahı hususunda tavsiyelerde bulunmak,*
- e) Plânın uygulanmasını takip etmek, değerlendirmek ve gerekli hallerde plânda değişiklikler yapmak;*
- f) Özel sektörün faaliyetlerini plânın hedef ve gayelerine uygun bir şekilde teşvik ve tanzim edecek tedbirleri tavsiye etmek” (T.C. Resmi Gazetesi, 1950: 2274).*

Planların koordinasyonunda hükûmete yardımcı olarak danışmanlık yapmaktır.

Devlet Planlama Teşkilatı, Yüksek Planlama Kurulu (YPK) ve Merkez Teşkilatına dayanmaktadır. Yüksek Planlama Kurulu, Hükümet Üyeleri ve Merkez Teşkilatı Müsteşarı ile Merkez Teşkilat Daire Başkanlarından oluşan karışık bir yapıdadır. YPK'da, Siyaset (Hükümet) kanadından Başbakan veya Başbakan Yardımcısı ve Bakanlar Kurulu'nun seçtiği üç bakan bulunmaktadır. YPK'nın diğer üyeleri ise Yönetim (Bürokrasi) ile görevli üyelerdir. Merkez Teşkilatı Müsteşarı, Merkez Teşkilatı

İktisadi Planlama, Sosyal Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanları bu kurulda görevlidir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1973: 3). DPT kurulması ile beraber devletin ekonomide söz sahibi olduğu kamu kesimlerini düzenleyici ve emredici, özel sektör için ise tavsiye ve teklif verici planlama anlayışına geçilmiştir. Planlamanın hayata geçirildiğinin en büyük göstergesi de kalkınma planları olmuştur. Türkiye'de bölgeler arasındaki farkları ortadan kaldırmak için beş yıllık kalkınma planları hazırlanmıştır (Fedai, 2016: 415). Planlamaya Anayasa'nın *Temel Hak ve Ödevler* kısmında yer verilmiş olup istişari, idari, koordine edici ve düzenleyici niteliklere sahip DPT, 1961 Anayasası ile güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın 41. ve 129. maddelerine dayanarak planlama faaliyetlerini sürdürmektedir (Evmez, 2012: 40).

Madde 41: "İktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla göre düzenlenir. İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak Devletin ödevidir" (Bayram, 1994: 65).

Madde 129: "İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluş ve görevleri, planın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve planın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir" (Bayram, 1994: 60).

DPT'nin çalışma usulüne göre: Başbakan'ın isteğiyle ekonomik plan düzenlenmeye başlanır, düzenlenen plan Yüksek Planlama Kurulu'nda incelenmektedir. İncelemeden sonra uygun bulunması durumunda Bakanlar Kurulu'nun onayına sunulur, burada da tasdik edilen plan TBMM gündemine alınmaktadır (Şimşek, 2020: 234). 27 Mayıs darbesi sonrasında siyaset normale dönmeye başlarken bu dönemde Türkiye'deki çeşitli bürokratik kurumlar ile DPT arasında çekişmeler yaşanmaktadır. Çekişmelerin temelinde çeşitli kamu kuruluşlarının yetki alanında olan bazı konuların DPT'ye verilmesi ve yatırım kararlarında DPT'nin yetkili olması görülmektedir (Barbaros ve Karatepe, 2009: 274-275).

Anayasal bir kurum olarak siyasal sisteme eklenen DPT'nin yaptığı ilk iş 1961 yılı devlet bütçesi üzerinde çalışmak olmuştur. 1962 yılında 77 sayılı kanun gereğince hazırlanan 1963-1967 yılları arasını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) ile milli gelir seviyesini arttırma, istihdam durumunu geliştirme, ödemeler bilançosu dengesizliklerini önleme, fiyat istikrarını sağlama, gelir dağılımını iyileştirme

ve dengeli bir bölgesel gelişme sağlama amaçları ön plana çıkmıştır (Övgün, 2010: 186).

Başından beri DPT'nin rolüne ilişkin anlaşmazlıklar dikkat çekmektedir. CHP, DPT'nin devletçi bir bakış açısına sahip olduğunu ve politikalarının bütün kesimleri bağlayıcı olduğunu ifade ederken diğer partiler bu görüşü kabul etmemektedir. 1968 yılında uygulanmaya başlanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP)'nın sadece kamu sektörünü bağladığını, özel sektör için tavsiye olduğu ifade edilmiştir. Bu kalkınma planının ana hedefi milli refahı yükseltmektir (Zürcher, 2016: 382). Birinci ve İkinci beş yıllık kalkınma planları 15 yıllık perspektif ışığında hazırlanmıştır. 22 yıllık perspektifle hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile yine gelir düzeyinin yükseltilmesi, sanayileşmenin hızlandırılması ve dış kaynaklara bağlılığın azaltılması amaçlanmaktadır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine gelindiğinde petrol fiyatlarında olağanüstü yükseliş yaşanmış, DPT fonksiyonel olarak canlılığını yitirmeye başlamıştır (Ömerustaoğlu, 1997: 134).

1980'li yıllarda devletin küçültülmesi, özelleştirmelerin gerçekleştirilmesi fikrini savunan neo-liberal siyasetin etkisi ile DPT'nin görevlerin de değişiklikler yaşanmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB)'ne üyelik süreci hızlanmış, AB'nin belli bir bölgedeki ülkelerin refah seviyesini arttırmak amacıyla yürüttüğü bölgeselleşme politikası çerçevesinde yaptığı yardımlardan yararlanmak isteyen Türkiye planlama anlayışında zorunlu bir değişime giderek, merkezi olmayan idari birimlerin kurulması gerekmiştir. 2011 yılına gelindiğinde DPT yürürlükten kaldırılarak, Kalkınma Bakanlığı kurulmuştur (Fedai, 2016: 419).

Türkiye Soğuk Savaş yıllarında Batı bloğuna dahil olunca, savunma ve dış politika alanlarında olduğu gibi ekonomi alanında da bazı sınırlamalarla muhatap olmuştur. Özellikle Menderes hükümetinin son döneminde ağır sanayi yatırımlarına yönelik hamlelere ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin mesafeli ve hatta tepkisel yaklaşımı Türkiye için biçilmiş *tarım ülkesi* rolünün bir yansımasıydı. Diğer taraftan söz konusu sanayi yatırımlarının hayata geçirilmesi için Menderes'in SSCB ile temasa geçişini 27 Mayıs Darbesi'nin sebepleri arasında sayan görüşler de dikkate alındığında, darbe sonrası Türkiye ekonomisinin planlanmasına bürokratik bir paydaş olarak DPT'nin ortak edilmesi, ekonomide de vesayetçi bir yapılanma olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan darbe sonrası ilk toplantıdan itibaren bakanlar kurulu tutanaklarına geçen ve yatırımların durdurulması ve ekonominin daraltılmasına yönelik

ısrar (Koçak, 2010: 74-75) sonradan DTP öncülüğünde geliştirilip beş yıllık planlarla döneme damgasını vuran ve ithal-ikameci model olarak ekonomi literatürüne giren sanayi modeli, özellikle 70'li yıllarda döviz kıtlığı ve karaborsa gibi olumsuzluklarla kendini gösteren ciddi ekonomik problemlerin temeli ve habercisi olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan darbe sonrası IMF ile ilk *standby* anlaşmasının imzalanması Türk ekonomisinde uzun yıllar sürecek bir ekonomik bağımlılık yaratacaktır. Adnan Menderes'in gerçekleştiremediği ve belki de hayatına mal olan enerji ve ağır sanayi yatırımlarını, 1965-1970 yılları arasında Sovyet işbirliğiyle gerçekleştirerek, Türkiye'ye biçilen ekonomik modelin dışına çıkan Süleyman Demirel Hükümeti ise 12 Mart Muhtırası ile cezalandırılmıştır.

DTP marifetiyle ekonominin daraltılması ve yatırımların planlanmasındaki gayretlerin yanında, dönemin ekonomik şartlarıyla tezat bir şekilde asker ve bürokratlara karşı sergilenen mali bonkörlük askeri ve sivil bürokrasi eliyle vesayeti inşa etme çabalarının bir sonucu olarak görülebilir. Nitekim Koçak'ın darbe sonrası hükümetin bakanlar kurulu tutanakları üzerinden elde ettiği tespitler bu hususta aydınlatıcı bilgiler içermektedir:

“...ilginç olan nokta, ekonomik yatırımlara ara verilmekte olan bir dönemde, memurlar için harcamalarda gösterilen hoşgörü ve destektir. Bu da, bürokrasinin hükümet üzerindeki itibarını göstermektedir. Bu anlamda memurlar başta edilmıştır. Hükümet üyeleri, memurlara karşı son derece anlayışlı ve onları destekler durumdadır. Döviz darlığına karşın, memur ailelerinin yurtdışında tedavi sorununun gündeme gelmesi ve sorunun olumlu yönde çözülmesi de buna işaretler. Buna karşılık, işçilere ve işsizlikle mücadeleye aynı oranda ilgi gösterildiği söylenemez. Bakanlar Kurulu'nun onuncu ve onbirinci toplantıları bu konuda manidardır.

Diğer yandan, hatırlanacağı gibi, siyasi tasfiyeler sırasında da memurların korundukları ve kollandıkları söylenebilir. Hükümet, siyasilere ilişkin ihbarlarda gösterdiği sertliği, bürokrasi söz konusu olduğunda aynı şekilde göstermemektedir. Memurların maddi koşullarının iyileştirilmesinde de daha cömert davranıldığı görülmektedir. Özellikle Bakanlar Kurulu'nun andördüncü toplantısı bu konuda hayli fikir vericidir.

Yine Bakanlar Kurulu'nun onaltıncı, onyedinci ve onsekizinci toplantılarında, Ankara Kızılay'da Saraçoğlu Evleri'nde oturan memurların uzun zamandan beri oturdukları bu evlerden çıkarılmalarına ilişkin girişimler için tartışmalar ve nihayet konunun her dairede oturan aile bazında özel olarak incelenerek sonuçlandırılmasına yönelik karar, hep memurların imkanlarına özel hassasiyeti göstermektedir. Özellikle de yüksek bürokratlara karşı gösterilen aşırı ilgi gözden kaçmamaktadır. Bakanlar Kurulu'nun otuzsekizinci toplantısında, memurların çalışma saatlerine dikkat etmemeleri bile tolere ediliyordu. Nihayetinde memurlar az maaş alıyorlardı.

Bakanlar Kurulu'nun elliyedinci toplantısının konusu olan bütçe dolayısıyla, memur maaşları da gündeme gelecektir. Kamu İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin açıkları bütçe dengesini bozuyordu. Bu sırada memur maaşlarına zam da tartışılmıştı. Bütçedeki açıklara rağmen, sadece memur maaşları arttırılıyordu. Hatta erlerinki bile arttırılmıştı. Bunun üzerine başbakan, bu artış karşısında ordunun müteşekkiri kaldığını söylemek

ihtiyacını hissedecektir. Zam mevzuu işçilere geldiğindeyse, işçilerin zaten çok kazandıklarından söz edilecektir. Bunun yanı sıra, bir de subayların maaşlarına zam yapılıyordu. Oysa, diğer yandan da yatırımlar kısıtıyor ve stabilizasyon programı uygulanıyordu. Bütün bu görüşmeler sırasında, eski maliye bakanının görüşlerinin eleştirilmesi ilginçtir.”... “Bu arada memurlara lojman tahsisi talebi de gündeme gelmişti”... bazı bakanların sadece üst düzey bürokratların maaşlarına zam yapılmasından yana olduklarını da görmekteyiz. Bakanlar Kurulu'nda yapılan bütçe görüşmelerinde memur maaş zammı geniş yer tutacaktır” (Koçak, 2010: 77-78).

2.5. CUMHURBAŞKANLIĞI

1924 Anayasası'nda bir yasama dönemi için seçilen Cumhurbaşkanlığı makamı, 1961 Anayasası ile birlikte 7 yıllık bir süre için seçilir hale gelmiştir (Gönenç, 2017: 1-6). Tarafsız ve partiler üstü bir kurum olarak şekillenen bu kurumun kurulduğu günden beri vesayetçi mi demokratik mi olduğu konusu tartışılmıştır (Karatepe, 2017: 225). CHP iktidarı döneminde Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü hem parti başkanlığı hem de Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüş, DP dönemine gelindiğinde de Celal Bayar aynı şekilde her iki görevi birlikte gerçekleştirmiştir. Bu durum Parlamenter sistemin gereklerinden biri olan Cumhurbaşkanlığı'nın tarafsız ve partiler üstü olması gerektiği düşüncesi ile çelişmekte olup 1961 Anayasası ile düzenleme yapılarak Cumhurbaşkanının demokratik çoğunluk ile olan ilişkisi koparılmıştır (Şimşek, 2020: 234-235).

1982 Anayasasının 101. maddesinde, Cumhurbaşkanı seçilebilmek için, *Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma, 40 yaşını doldurmuş olma, yükseköğrenim yapmış olma ve milletvekili ya da milletvekili seçilme yeterliğine sahip olma gibi* nitelikler sıralanmıştır. Cumhurbaşkanının seçimi konusunda 1961 Anayasası'nda genel olarak öngörülen şartların korunduğu fakat iki farklı konuda 1982 Anayasası'nda değişikliğe gidildiği görülmüştür. Bunlardan biri Cumhurbaşkanının TBMM üyesi olmayan Türk vatandaşları arasından da seçilebilmesine olanak tanınması (Türker, 2007: 47). Bir diğeri ise 1961 Anayasası ile bir kimse iki defa üst üste seçilmemek kaydıyla Cumhurbaşkanı seçilebilirken, 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanı seçilme bir defaya mahsus kılınmıştır (Ural, 2008: 32).

12 Mart Muhtırası sürecinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın muhtırayı engellemek yerine askerin yanında yer almış olması Cumhurbaşkanlığı makamının vesayetçi bir işlev üstlendiğini göstermiştir. Diğer bir deyişle bu durum Cumhurbaşkanı'nın sivil siyaset üzerindeki askeri vesayeti desteklediğini de göstermektedir. Yine de 1961 Anayasası'ndaki yapılan düzenlemelere bakılarak

Cumhurbaşkanlığı makamının vesayetçi olduğunu iddia etmek eksik olacaktır (Şimşek, 2020: 236).

SONUÇ

CHP'nin uzun yıllar iktidarda olmasının getirmiş olduğu yıpranmışlık, halkın yeni yöneticilere fırsat tanıma isteği iktidarın değişmesinde etkili olmuş 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler sonucunda yüksek bir oy oranıyla Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Seçimlerin Demokrat parti tarafından kazanılması sonrası darbeye kadar geçen iktidar sürecinde Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı, Adnan Menderes ise Başbakanlık görevini yürütmüştür. 1950 seçimleri 1946 seçimlerinden farklı olarak tek dereceli gizli oy-açık tasnif usulüyle yapılmıştır. 1950-1955 yılları arası Demokrat Parti iktidarının altı yılları olmuş, tarım ürünlerindeki miktar ve değer artışı ile gelen ekonomik iyileşme, refah seviyesindeki artış, Kore Savaşı'na asker gönderilmesi, Türkiye'nin NATO'ya üye olma çabaları iktidara olan desteği arttırmıştır. Demokrat Parti'nin iktidar olduğu ilk beş yılındaki iyileşme, ikinci beş yılında yerini kaosa bırakmıştır.

Uzun yıllar sonra iktidarın değişmesinden darbe ile yıkılmasına kadar geçen süreç boyunca muhalefet konumuna düşen CHP ve iktidar konumundaki Demokrat Parti arasındaki gerginlik devam etmiştir. CHP döneminde kurulan halkevlerinin Demokrat Parti döneminde kapatılmak istenmesi, Köy Enstitüleri'nin öğretmen okuluna dönüştürülmesi, CHP'nin tüm taşınır taşınmaz malvarlığının hazineye devredilmesi ve son olarak da muhalefetin hücre örgütü kurarak isyan hazırlığında olduğu gerekçesiyle denetlenmesi için bir Tahkikat Komisyonu kurulması gerginliği son noktaya taşımıştır. Demokrat Parti'nin asıl amacına yabancılaştığı, seçmenlerin isteklerini suistimal ettiği, parti programını kötüye kullandığı, memleketi baskı rejimine ve kardeş kavgasına sürüklediği gibi gerekçelerle 27 Mayıs 1960 sabahı Türkiye radyolarından yayınlanan bir tebliğ ile ülke yönetimine Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından el konulduğu duyurulmuştur. 27 Mayıs darbesi ile hiçbir kurumun hedef alınmadığı söylenmiştir.

27 Mayıs 1960 darbesi, temelinde DP'nin iktidarda olduğu 1950-60 yılları arasında güçlenen bürokratik seçkinlere bir tepki olarak karşımıza çıksa da, arkasındaki asıl gerekçe olarak demokrasiyi daha sağlam bir temele oturtma isteği yatmaktadır. Bu yıllar da askeri, rejimin dışında tutma çabası boşa çıkarak askeri vesayet güçlenmiştir. Yine darbenin diğer bir nedeni olarak CHP kontrolündeki asker ve sivil bürokrasinin gücünü kaybetme korkusu da görülmekte nitekim darbe sonrasında yeniden güçlenen aydın ve bürokratik kesimde bu düşüncüyü doğrulamıştır. Ancak yaşanan darbeye sadece askeri ve bürokratik kesimi suçlu tutmak doğru olmayacağı gibi DP'nin iktidar

da kaldığı süre boyunca gerçekleştirdiği faaliyetlerin de inkâr edilemez bir etkisi olduğu da gerçektir. Aynı zamanda emir-komuta zinciri içerisinde gerçekleşmeyen bu darbeyi, ordu içerisindeki durumlarından hoşnutsuzluk duyan bir grup subayın örgütlenmek için kullandığı da ayrı bir görüştür.

27 Mayıs 1960 darbesi ile Türkiye'de ordunun siyasete müdahalesi bir alışkanlık haline gelmiş, bu darbenin siyasete müdahale geleneğini başlattığı ve kendinden sonra yapılan darbelere de örnek teşkil ettiği söylenmiştir. 27 Mayıs sonrasında yapılan Yassıda yargılamaların da Türkiye'nin seçimle başa getirdiği 1950-1960 yılları arasının iktidarı olan Demokrat Parti hükümeti mensuplarının Yassıda Mahkemeleri'nde yargılanması ve bu yargılamaya özellikle sanık aleyhinde taraftarların getirilmesi Türk demokrasi tarihine utanç vesikası olarak geçmiştir. Yine yargılamalar sonucu dönemin başbakanı Adnan Menderes, dönemin dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idamı Türkiye'nin demokratik ülke imajına zarar vermesinin yanında Türk halkının hafızasından silinmeyen, vicdanına ağır gelen bir yara olarak da tarihte yerini almıştır. 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren ordu uzun süre askeri bir rejim kurarak ülkeyi yönetmek istememiş, mâkul bir süre içerisinde demokratik yollarla seçilen yöneticilere iktidarı teslim etmeyi amaçlamıştır. Bir nevi demokrasiyi kesintiye uğratan ordu olduğu gibi yeniden demokrasiye geçişi sağlayan da ordu olmuştur.

Darbe sonrası kurulan Kurucu Meclis, demokrasi ve hukuk devletinin gereğine uygun yeni bir anayasa yapmakla görevlendirilmiştir. Hazırlanan anayasa 9 Temmuz 1961'de halk oylamasına sunularak %61.5 gibi yüksek bir oranla kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. 1961 Anayasası kötü tecrübelerle dolu bir devrin sonunda kaleme alınmış bir tepki, bir reaksiyon anayasasıdır. Yeni Türk anayasasının Başlangıç kısmının olması onu diğer anayasalardan ayıran bir özelliğidir. Anayasaya başlangıç kısmının koyulmasının arkasındaki başlıca sebep 27 Mayıs darbesinin meşruluğunu yitirmiş bir hükümete karşı yapıldığı görüşünü desteklemektir. 1960 darbesi sonrası iktidara gelen Milli Birlik Komitesi, sosyal ve siyasal alanda kökten değişiklikler yapmaktan ziyade bir anayasa krizini çözmek, yeni bir seçim kanunu belirlemek gibi faaliyetleri sebebiyle arabulucu görevi görerek darbeden kısa bir süre sonra iktidarı yeniden sivillere devretmiştir. Bu yıllarda devletin yönetim biçimi, yeni seçim sistemi anayasa ile belirlenirken demokratik toplumun vazgeçilmezi olan yeni siyasal partilerde ortaya çıkmıştır. Darbe sonrası 15 Ekim 1961 günü yapılan seçimlere yüksek oranda halk katılım sağlayarak darbeye tepkisini sandıkta göstermiştir. Yaşanılan darbenin de

etkisiyle halk hiçbir partiye güvenmemekte, halkın verdiği oylarla hiçbir parti tek başına iktidar olamamaktadır. Yeni bir darbenin önüne geçmek ve halk içindeki huzursuzluğu bastırmak için Türkiye tarihinde koalisyon hükümetleri ortaya çıkmıştır.

Darbe sonrasında iktidar, bürokratlar ve siyasi seçkinler arasında paylaştırılmış, dahası cumhuriyet kurulurken seçkinlerin bahsettiği modernleşme ve çağdaşlaşma söyleminin aksine siyasi seçkinler üzerinde vesayet kuracak bürokratik kurumlar inşa edilmiştir. 27 Mayıs, orduyu diğer bütün kurumlar karşısında özerk bir yere koyan ve bu özerk konumunu sürdürebilmesi için lâzım olan kurumları kuran bir sürecin başlangıcını oluşturmuştur. 1961 Anayasası ile siyasi iktidar sınırlandırılırken, askeri ve sivil bürokrasiyi güçlendiren vesayetçi kurumlara da yer verilmiştir.

Bu kurumlar; Başlıca ülkede karışıklıkların yaşandığı yıllarda siyasiler arasında uzlaşa sağlamak, halkın isteklerini parlamentoya yansıtmak ve Millet Meclisi'nden gönderilen metinlerde gerekirse değişiklik yapıldıktan sonra yasalaştırılmasına olanak sağlamak amacıyla kurulan Cumhuriyet Senatosu, 1961 Anayasası'nın en önemli kurumu olarak da görülen İktidara gelen partilerin daha öncesinde yaptığı gibi yeniden bir darbe yapmasının önüne geçilmek amacıyla kurulan Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Kanunların anayasaya şekil ve esas bakımından uygunluğunu denetlemek ve yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında sınır olmadığı zamanlarda diktatörlük eğilimlerinin önüne geçebilmek adına gerekli görülen Anayasa Mahkemesi (AYM), Ekonomik ve Sosyal kalkınmanın hızlandırılması, demokratik yollarla iktisadi ve kültürel kalkınmanın sağlanması, ekonomiye ölçülü kamu müdahalesinin temin edilmesi gibi başlıca sebepler için kalkınma planları hazırlamakla görevli Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve son olarak vesayet muhafızlığı görevi üstlendiği iddia edilen Cumhurbaşkanlığı'dır.

Ancak Cumhuriyet Senatosu üzerine düşen görevleri yerine getirememesi ve çoğunlukla yasalaşan metinler üzerinde Millet Meclisi'nin gönderdiği şekilden farklı bir değişik yapılmaması sebebiyle zaman kaybı olarak görülmüş, yine Milli Güvenlik Kurulunu danışma organı olmanın ötesinde özel yetkilerle donatmak anayasada yer alan sosyal hukuk devletinin gereğine aykırı kabul edilmiştir. Anayasadaki maddelerin anlamlarına son kararı veren kişinin yasa koyucu değil de Anayasa Mahkemesi olması, demokratik hayatın vazgeçilmezi olan siyasi partileri kapatma kararı vermesi gibi sebeplerle Anayasa Mahkemesi'nin karar ve uygulamalarının da demokrasiye uygun olmadığı iddia edilmiştir. Seçim yoluyla iktidarı ele geçiremeyen vesayetçi kurumlar,

vesayetinin tehlikeye girdiğini hissettiklerinde anti-demokratik bir yol izleyerek darbe yapmayı gelenekselleştirmiştir.

Türkiye’de gerçekleşen tüm darbeler bürokratik vesayet odakları tarafından seçilmiş siyasetçilere karşı yapılmıştır. Bürokratik vesayet sisteminin tek ayağı ordu olmayıp üniversiteler, medya gibi sivil görünümlü müttefikleri de bulunmaktadır. 27 Mayıs darbesiyle sivil siyasetin üzerindeki askerin izleri, 1961 Anayasasıyla kurulan vesayetçi kurumlar vasıtasıyla sürekli bir hale getirilmeye çalışılmış, Siyasal düzen ve Toplum üzerinde kurulmaya çalışılan vesayet zihniyeti, 1961 Anayasası’nın hazırlanmaya başlayıp yürürlükten kalktığı ana kadar döneme hâkim olmuş ve gelecek nesillere miras kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, E., Önal, A. ve Demir, U. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ağır, O. (2017). Türkiye'de Askeri Darbeler Karşısında Siyaset Kurumunun Tutumu. İçinde; 3. *Uluslararası Yeşilyurt Sempozyumu*. Malatya, Türkiye, 1-26.
- Ahmad, F. (2010). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye* (4. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, F. (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye* (5. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akay, H. (2010). Güvenlik Sektörü Reformu Siyasa Raporu Tanıtımı. İçinde; *Türkiye Siyasi Sisteminde Ordunun Rolü, Devlet Geleneği, Geleceğe Dair Genel Bir Çerçeve* (102-109). İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Akbaba, B. (2006). *Ulus Devlet Anlayışı Bağlamında Türkiye'de Ordu Siyaset İlişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akça, B. ve Kıyanç, S. (2018). "CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 11(XXXVI), 528-564.
- Akçay, Ü. (2004). *Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Bir Aktör Olarak Devlet Planlama Teşkilatı*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akıncı, A. (2013). Türkiye'de Askeri Vesayetinin Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 93-123.
- Akıncı, A. (2014). Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 55- 72.
- Akıncı, A. ve Usta, S. (2015). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(29), 1-52.
- Akıncı, A. ve Usta, S. (2016). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 275-288.
- Akkaya, B. (2012). Türkiye'nin Nato Üyeliği ve Kore Savaşı. *Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 28, 1-20.
- Akkoyunlu, S. B. (2019). Çok Partili Döneme Geçiş Sürecinin İç ve Dış Dinamikleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Çağdaş Düşünce Hayatı Dergisi*, 2(1), 39-49.
- Akkurt, Ü. (2010). *Türkiye'de Bürokrasi ve Demokrasi İlişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Akşam, 4 Ağustos 1960.
- Akşam, 7 Ocak 1961.
- Akşın, S. (2016). *Kısa Türkiye Tarihi*. Konya: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akyıldız, A. (2016). Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 7, 127-148.
- Akyürek, S., Koydemir, S., Atalay, E. ve Bıçaksız, A. (2014). *Sivil-Asker İlişkileri ve Ordu-Toplum Mesafesi* (2. Baskı). Ankara: Bilgesam Yayınları.
- Alkan, M. Ö. (2006). Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla). *Anayasa Yargısı Dergisi*, 23, 133-165.
- Alper, S. ve Uygun, B. (2013). Yitirdiklerimizi Unutturmamak Ders Çıkartmak İçin...6-7 Eylül Olayları", *Hukuk Gündemi Dergisi*, 2, 38-45.

- Altınbaş, S. (2019). Türkiye’de Parti Yasaklarının Parti Kapatma Davaları Üzerinden Okunması. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 44-59.
- Arslan, A. (2006). Türkiye’nin Modernleşme Sürecinde Atatürk, Türk Ordusu ve Türk Askeri Elitleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1303(5134), 1-28.
- Arslan, R. (2008). Laik Türkiye Cumhuriyeti, Ordu ve Burjuva Sınıfı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 33-44.
- Arvası, M. (2011). *II. Abdülhamit Yönetimine Muhalefetine: İttihat ve Terakki Cemiyeti*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Aslan, S. ve Yılmaz, A. (2001). Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı ve Düşüncesinin Değişimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 287-297.
- Asshiddiqie, J. (2007). Açılış Konuşması. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 24, 93-95.
- Atar, Y. (2008). Anayasa Mahkemesi’nin Yeniden Yapılandırılması. *Anayasa Yargısı Dergisi Birinci Oturum*, 25, 93-115.
- Atay, A. S. (1998). *Çok Partili Dönemde Türkiye’de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri*. İstanbul: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ayan, S. (2007). Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 1-24.
- Aydemir, S.S. (2016). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Üniversite’nin Etkisi. *International Journal Of Eurasian Education And Culture*, 1, 9-22.
- Aydın, T. (2014). *Atatürk Döneminde Bürokrasi ve Modernleşme (1023-1938)*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Ayiter, K. (1968). Anayasanın Özerk Kuruluşları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(3), 23-72.
- Bakan, S. ve Çimen, H. (2017). Türkiye’de Askeri Darbe Statükosunun Kurulması. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), www.inijoss.net.
- Balcı, M. (2000). *MGK ve Demokrasi, Hukuk, Ordu, Siyaset* (3. Baskı). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Barbaros, F. ve Karatepe, İ.D. (2009). 60’lı Yıllarda Türkiye’ye ‘Planlamadan’ Bakış. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 9(1), 261-289.
- Barış Dünyası, Eylül 1966, 52, 521-522.
- Barış Dünyası, Kasım 1966, 54, 649.
- Başar, A., H. (1964). “Türkiye Cumhuriyeti” *Barış Dünyası*, 30, 580-583.
- Başaran, İ.E. (2000). *Yönetim*. Ankara: Feryal Yayıncılık.
- Başgil, A. F. (2008). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri Görüp Yaşadıklarım* (4. Baskı). (Çev: Cemal Aydın). İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Baykiz, M.U. (2016). *Türkiye’de Vesayet Demokrasisine Bir Örnek: 27 Mayıs 1960 Darbesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Bayram, A.K. ve Çınar, K. (2007). İktidar ve Siyasetin Gölgesinde Bürokrasi ve Demokrasi İlişkisi: İdealler, Zorunluluklar, Gerilimler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 11-24.
- Bayram, M. (2015). Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Sürekliliğinde Askerî Darbelerin Rolü. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 31-43.
- Bayram, M. E. (1994). *Türkiye’de Planlama Teşkilatının (Türk Plancılığının) Hukuki ve İdari Yapısı İle İlgili Sorunları ve Çözüm Önerileri*. (Uzmanlık Tezi). T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.

- Bayramoğlu, A. (2010). Türkiye Siyasi Sistemi ve Ordu. İçinde; *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim* (9-16). İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Bayramoğlu, A., İnsel, A, ve Laçiner, Ö. (2017). *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu* (6. Baskı). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957). *Ankara Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40, 545-567.
- Biçer, S. (2017). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Sonrasındaki Askeri Müdahaleler ile 15 Temmuz 2016 Darbe Girişiminin Sebep, Sonuç, Planlama ve İcralarının Mukayeseli Analizi. *Bilge Strateji Dergisi*, 9(17), 13-31.
- Birol, S. (2012). 1961 Anayasası'nda İfade Özgürlüğü. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, II(43), 39-54.
- Börklüoğlu, L. (2017). 27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Ordu İçinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 13-28.
- Bulut, S. (2009a). 27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 73-90.
- Bulut, S. (2009b). Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu. *Akademik Bakış Dergisi*, 2(4), 125-145.
- Candeger, Ü. (2018). *Sibirya Soğuşuna Karşı Meksika Rüzgârı Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri*. Mersin: Mavi Ofset.
- Coşkun, İ. (2005). *Türkiye’de Bürokrasi- Siyaset İlişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Cumhuriyet, 12 Şubat 1961.
- Cumhuriyet, 13 Temmuz 1960.
- Cura, Y. (1994). *Koalisyon Hükümetleri: Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çakmak M. A. ve Adalar H. (2014). Türkiye’de Çok Partili Demokrasiye Geçişte İç ve Dış Dinamiklerin Etkileri (1945-1950). *Akademik Hassasiyetler (The Academic Elegance) 6 Aylık Akademik Hakemli Dergi*, 1, 1- 22.
- Çakmak, F. (2007). Kuruluşundan Kapatılışına Kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi İçerisinde Köy Enstitülerine Yönelik Muhalefet. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VI(15), 221-250.
- Çavdar, T. (1995). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)*. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Çavuşoğlu, H. (2009). Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(22), 165-178.
- Çavuşoğlu, H. (2019). 27 Mayıs 1960 Darbesinin Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Tartışma. İçinde; *Türk Siyasal Hayatı Osmanlı Modernleşmesinden Günümüze* (333-365). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çelebi, O. (2015). Türkiye’de Demokrasinin Sancılı Doğumu: 1946 Seçimleri. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 10(1), 251-272.
- Çelik, Ö. ve Aksan, G. (2011). Demokrasi ve Bürokrasi Arasındaki Gerilim Temelinde Türk Hukukundaki Bazı Düzenlemelere Genel Bir Bakış. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XV(2), 189-214.
- Çelik, S. (2018). Askeri Vesayetin İki Enstrmanı: Milli Güvenlik Akademisi ve Savunma Sekreterlikleri. *Journal Of Law Dergisi*, 2(1) 23-37.

- Çelik, S. (2019). Article 35 of the Turkish Armed Forces Internal Service Law and The Army's Protection and Guardianship Duty. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 9(4), 203-222.
- Çeliker, D. (2009). *1961-1980 Arası Koalisyon Hükümetlerine Bir Örnek: 1974 CHP-MSP Koalisyonu*. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Çevik, F. K. (2010). *Türkiye'de 1980'den Günümüze Siyasal İktidar- Bürokrasi İlişkileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çimenli, Ş. (2019). Cumhuriyet Tarihinde Bir Ordu-Siyasi Erk Çatışması: İsmet İnönü İktidarına Yönelik Darbe Girişimleri ve 6 Haziran 1950 Tasfiye Hareketi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies*, XIX(38), 195-219.
- Çolak, Ö. A. (2019). Türkiye'de Modernleşme, Bürokratik Vesayet ve 'Derin Devlet'. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2465-2505.
- Danış, Ö. F. (2019). *27 Mayıs 1960 Darbesinin Seçkin Kurumları Doğrultusunda İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dede, K. (2014). Anayasal Yargının Demokratik Meşruiyeti: Eleştiri ve Yanıtlar Üzerine Bir Değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 125-148.
- Demir, A. (2017). Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 19-27.
- Demir, Ö. ve Acar, M. (Mart 2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ankara: Adres Yayınları.
- Demirel, T. (2010). "2000'li Yıllarda Asker ve Siyaset: Kontrollü Değişim İle Statüko Arasında Türk Ordusu", *SETA Analiz*, 18, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Yayınları, ss.4.
- Deniş, H.E. (2019). *Türk Basınında Vesayet Rejimi ve Basın İlan Kurumu*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1973). *Planlama-Planlama Nedir? Niçin Plan Yapıyoruz?*. Yayın no:3, Ankara.
- Dikici, A. (2014). 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Türk Polisi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 89, 11-59.
- Dokuyan, S. (2014). Çok Partili Hayat Geçişte Önemli Bir Adım: Demokrat Parti'nin Kuruluşu. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 151-169.
- Dursun, D. (2005). Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askerî Darbeler. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 1(3), 175-196.
- Dursun, D. (2006). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Dursun, D. (2007). "Türkiye'nin Dönüşüm Süreci, Dinamikleri ve Genel Özellikleri". İçinde; *Dönüşüm Sürecindeki Türkiye Aktörler Alanlar, Sorunlar*, (Ed: Dursun, D., Duran, B. ve Al, H.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ekincikli, M. ve Şahin, A. (2018). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Öncesinde Kurulan "İhtilal Örgütleri" ve "Dokuz Subay Olayı". *Akademik Bakış Dergisi*, 70, 39-54.
- Emiroğlu, A. (2011). 27 Mayıs 1960 İhtilali ve Demokrat Parti'nin Tasfiyesi. *Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 1, 13-27.
- Emiroğlu, A. (2016). Cumhuriyet Dönemi Darbelerin Türk Demokrasisi ve Çağdaşlaşmasına Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15, 1-22.
- Erdoğan, M. (2003). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları.

- Erdoğan, M. (2005). Anayasa Mahkemeleri Önemli Midir? Orta Avrupa’da Anayasa Yargısı ve Demokrasinin Pekişmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54(3), 1-22.
- Erdoğan, T. (2017). Demokrasi Sürecinde Türkiye: 27 Mayıs’tan 12 Mart’a. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6, 91-115.
- Eren, A. (1963). “Memlekette Durum”, *Yurdun Sesi*, 2, 1-3.
- Erkmen, A. (2019). Truman Doktrini ve Marshall Planı Doğrultusunda Gelişen Türk-ABD İlişkilerine Bir Bakış. III. *International Conference Onglobalization & International Relations*, 4(7), www.iksadsummit.org (Erişim Tarihi: 19.02.2021).
- Eroğul, C. (1977). *Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosunun Yeri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Ersoy, A. (1999). “Bürokratik Anayasadan Demokratik Anayasaya”, *Yeni Türkiye*, 5(30), 530-538.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 377-397.
- Eryılmaz, B. (2002). *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2013). *Kamu Yönetimi Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar*. İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Eser, H.B., Baltacı, C. ve Arslan, M. (2012). Türk Siyasal Sisteminde 1960 Müdahalesi ve Vesayet Kurumsallaşması Üzerine Bir Analiz Denemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 69-97.
- Evmez, Z. (2012). *Devlet Planlama Teşkilatı Perspektifinden Türkiye’de Bölgesel Planlamanın Gelişimi*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Faik, R. (2019). *Türk Siyasî Tarihinde Demokrat Parti Olgusu*. (Lisans Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Fedai, R. (2016). Devlet Planlama Teşkilatı’ndan Kalkınma Bakanlığı’na: Planlama Anlayışında Yaşanan Değişim. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(9), 410-422.
- Fidan, S., Şahin, K. ve Çelik, F. (2011). Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi Osmanlı Modernleşmesinde Bürokrasinin Etkinliği ve Önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 113-128.
- Gökçe, G., Şahin, A. ve Örselli, E. (2002). Türkiye’de Siyasetin Bürokrasi Üzerindeki Etkisi: Siyasallaşma. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 45-58.
- Gönenç, L. (2017). *Partili Cumhurbaşkanlığı*. Ankara: TEPAV Politika Notu.
- Görmüş, A. (2012). Askerî vesayet: Kökeni, gelişimi ve bugünkü boyutları. *Altüst Ayaklar Baş Olacak Dergisi*, 4, <http://www.altust.org/2012/02/askeri-vesayet-kokeni-gelisimi-ve-bugunku-boyutlari/> (Erişim Tarihi: 20.11.2020).
- Gözler, K. (2008). Parti Kapatmanın Kriteri Ne? Parti Kapatmaya Karşı Anayasa Değişikliği Çözüm mü?, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 93, 24-31.
- Gözler, K. (2013). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları* (4. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gül, İ. (2017). *Elitizm ve Bürokrasi: Türkiye Örneği*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gülener, S. (2007). Türk Siyasetinde Merkez-Çevre İlişkilerinin Seyri ve 27 Mayıs 1960 Darbesi, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 36-66.

- Gülener, S. (2017). *Türkiye'de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu* (2. Baskı). İstanbul: Onikilevha Yayınları.
- Güler, U.(2006). *Türkiye’de Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gülsünler M. E. ve Ertürk H. A. (2012). Demokrat Parti’nin 1946-1950 Yılları Arasındaki Halkla İlişkiler Stratejileri, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 7(3), 90-99.
- Güneş, M. (2012). Adnan Menderes ve Halkevleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII(25), 141-155.
- Gürbüz, Y. (2017). Analiz: 27 Mayıs 1960 Darbesinin Nedenleri ve Sonuçları. *Akademik Kaynak Dergisi*, <http://www.akademikkaynak.com/1960-darbesi.html> (Erişim Tarihi: 25.03.2021).
- Gürcan, G. (2006). *6-7 Eylül 1955 Olayları*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Gürpınar, B. (2013). Milli Güvenlik Kurulu ve Dış Politika. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 10(39), 73-104.
- Güvenir, M. (1982). Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(1), 215-250.
- Hale, W. (1996). *1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset*. (Çev: Ahmet Fethi), İstanbul: Hil Yayınları.
- Haytoğlu, E. (1997). Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 46-54.
- Heper, M. (1974). *Bürokratik Yönetim Geleneği: Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetinde Gelişimi ve Niteliği*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi Yayınları.
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc043/kanunmbkc043/kanunmbkc04300157.pdf (Erişim Tarihi: 28.03.2021).
- İnalcık, H. (1999). Osmanlı Fetih Yöntemleri. *Osmanlı Özel Sayısı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, Catigo, 19.
- İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İzci, F. ve Bozdoğan, S. (2016). Türk Kamu Yönetiminde Bir Problem Alanı Olarak Bürokrasi-Siyaset İlişkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (Asos Journal)*, 4(34), 33-46.
- Karashahin, H. (2019). Osmanlı İmparatorluğunda Ordu, İhtilal ve Din. *Mizanü’l-Hak İslami İlimler Dergisi*, 51-70.
- Karatepe, Ş. (2009). *Darbeler Anayasalar ve Modernleşme*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karlı, M. (2008). *İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Çok Partili Yaşama Geçişteki Dış Etkiler*. (Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2016). *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2020). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye’de Yapılan Askeri Darbeler ve ABD. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(3) 1342-1356.

- Kaştan, Y. (2006). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII(1), 123-140.
- Kaya Özçelik, P. (2010). 1960 Darbesi'nin Ekonomi Politikası. *Mülkiye XXXIV*(267), 129-143.
- Kaya, E. (2019). *27 Mayıs 1960 Darbesinde Basın*. (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, M.O. (2013). Vesayet Demokrasisi ve Türkiye Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XV(11), 491-538.
- Keskin, Y.Z. (2011). *27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Türk Devlet Teşkilatı ile Siyaset Hayatına Etkileri*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Keskin, Y.Z. (2012). Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (V)1, 107-130.
- Kılıç, A. (2020). 27 Mayıs 1960 Darbesine Meşruiyet Kazandırma Çabaları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 954-967.
- Kırılmaz, H.(2020). Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Bürokrasinin Rolü: Tek-Parti Dönemi ve Çok-Partili Sisteme Geçiş. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 92, 1-28.
- Kırlıdökme-Mollaoğlu, F. (1999). Osmanlı Tarihinde Dönemler. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 10, 333-350.
- Kışlalı, A.T. (1996). *Siyaset Bilimi* (5. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kirman, E. (2006). *Çok Partili Döneme Geçiş Süreci Ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi (1946-1950)*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Koçak, C. (2010). *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları*, 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kodal, T. (2012). 1960 Askeri Müdahalesi'nden Sonra Yapılan İlk Çok Partili Genel Seçimlerde Denizli'nin Kale İlçesi'nin Siyasi Durumu. *Belgi Dergisi*, 4, 410-421.
- Korucu, S. (2014). *Yargısal Aktivizm Anayasal Sınırların Yargısal Yollarla Belirlenmesi Sorunu*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Köker, L. (1995). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Köprülü, G. (2018). Cemal Gürsel Dönemi Türk Dış Politikasının Dinamikleri. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(3), 34-56.
- Kurdoğlu, K. (2015). *Devlet Planlama Teşkilatı Örgüt Yapısı ve İşlevleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Kurt, S. (2016). 27 Mayıs Darbesi ve Cumhuriyet Dönemi Darbelerinin Olası Etkileri. *Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler E- Kitap*, Giresun, 53-74.
- Kurt, S. (2016). 27 Mayıs Darbesi ve Cumhuriyet Dönemi Darbelerinin Olası Etkileri. *Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler E- Kitap*, Giresun, 72-93.
- Kuru, H. (1998). 27 Mayıs 1960 İhtilal Dönemi; İktidar- Muhalefet İlişkileri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(8), 243-260.
- Kuzu, B. (1987). 1961 ve 1982 Anayasalarında ve Bunlara İlişkin Siyasi Partiler Kanunlarında Siyasi Parti Kavramı, Kuruluşu ve Kapatma Rejimi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(1-4), 145-184.

- Kürkçüoğlu, Ö. (1978). Türk Demokrasisinin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler (1946'dan bu yana). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 33(1), 213-247.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çevirenler: Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mehmetefendioğlu, A. (1996). *İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Hükümetleri ve İttihat ve Terakki*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Mercimek, Ş. (2018). Bürokratik Vesayet Anlayışına Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Etkisi. *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(2), 131-149.
- Metin, Y. (1998). Siyasi Parti Kapatma Davalarında Ortaya Çıkan Sorunlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3, 223-236.
- Mıhçıoğlu, C. (1988). Yeni Devlet Planlama Örgütünün Kuruluşu Üzerine. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 43(1), 113-146.
- Mumyılmaz, A. (2019). Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Darbe, Ordu ve Vesayet. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4, 17-27.
- Mutlu, S. (2013). Tek Parti Döneminde Parti-Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek: "Dilek Sistemi". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 86, 53-102.
- Nacar, A. (2008). *Anayasa Mahkemesi Üyeliği*. (Yüksek Lisans Tezi). Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Nalbant, T. (2019). *Demokrat Parti Döneminde Ordu-İktidar İlişkileri*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Neziroğlu, İ. (2003). *Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Basın (1950-1980)*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Oktay, A. (2020). *Cumhuriyet Senatosu ve Erzincan Senatörleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Önal, T. (2017). 27 Mayıs İhtilali'nin Geride Bıraktıkları ve İnönü Hükümetleri Döneminin Önemli İç Siyasi Gelişmeleri (1961-1965). *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(1), 10-25.
- Övgün, B. (2010). Türkiye'de planlama: Sektörel gelişmeden kalkınmaya kalkınmadan stratejiye. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 5(13), 176-204.
- Özbudun, E. (2010). *Türk Siyasal Hayatı* (7. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özbudun, E. (2012). Türkiye'de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri. *Liberal Düşünce Dergisi*, 68, 5-18.
- Özgişi, T. (2011). Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri. *Türkiyat Dergisi*, 21, 291-323.
- Özgişi, T. (2011). *Türk Parlamento Tarihinde Çift Meclis: Cumhuriyet Senatosu Örneği (1960-1980)*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Özgül, B. (2002). *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Özkaya Duman, O. ve Birsal, H. (2012). Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 1(1), 299-318.
- Özkurt, M.Ç. (2016). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Başkent İstanbul'da Ekonomi, Siyaset ve Mimarlık İlişkileri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztekin, A. (2010). *Yönetim Bilimi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Öztürk, N. K. (2017). *Bürokrasi-Siyaset İlişkileri ve Türkiye*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özüçetin, Y. (2002). "Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti'nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri". İçinde; *Türkler*, 16, (Ed.: H. C. Güzel, K. Çiçek, ve S. Koca), ss. 765-773. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Peçe, H. ve Bilici, İ. (2018). Türk Siyasal Hayatında Asker-Sivil İlişkileri, 15 Temmuz ve Dinî Gruplar Meselesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 27-42.
- Sağkaya, H. (2017). "Vesayet Rejimi", <http://www.ticarihayat.com.tr/haber/Vesayet-Rejimi/3573> (Erişim Tarihi: 27.05.2021).
- Sakallı, A. (2010). *Cumhuriyet Döneminde Askeri Müdahaleler*. (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Sezer, H. (1997). Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışının Taşradaki Yansımaları (1826-1827). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 19(30), 215-238.
- Sınmaz Sönmez, C. (2012). Demokrat Parti İktidarının İlk İcraatlarına Bir Örnek: "Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(20), 111-136.
- Soyak, A. (2003). Türkiye'de İktisadi Planlama: DPT'ye İhtiyaç Var Mı?. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), 167-182.
- Söğütlü, İ. (2010). Cumhuriyet Türkiye'sinde Modernleşme ve Bürokratik Vesayet. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 49-68.
- Sunay, Z. A. (2006). *Türk Anayasa Hukukunda Anayasa Başlangıç Kısımları*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, E. ve Tunç, B. (2015). Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 31-69.
- Şahin, S. (2014). *Marshall Planı Ekseninde Türkiye*. (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Şavklı C ve Aydın, T. (2013). Atatürk Döneminde Bürokrasinin Yeniden Yapılandırılması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(87), 135 – 174.
- Şenel Uzunkaya, S. (2020). Türkiye Ekonomisi'nde 1923-1977 Yılları Arasındaki Sanayi ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Sabri ORMAN Özel Sayısı, 14-30.
- Şentürk, A. (2012). Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ve Necmettin Sadak. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII(25), 157-180.
- Şimşek, A.R. (2006). *Osmanlı Ordusunda 18.ve 19. Yüzyıllarda yapılan Islahat Çalışmaları ve Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Şimşek, M. (2020). Çoğulculuk ve Vesayet İkileminde 1961 Anayasası. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, Sayı: TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı, 221-240.
- T.C. Resmi Gazete. (1962). 22 Nisan 1962 tarihli 11091 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri hakkında Kanun, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11091.pdf> (Erişim Tarihi: 07.05.2021).
- T.C. Resmi Gazete. (1965). 16 Temmuz 1965 tarihli 12050 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12050.pdf> (Erişim Tarihi: 21.04.2021).
- T.C. Resmi Gazetesi. (1960). 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Geçici Kanuna ek «Kurucu Meclis Teşkili» hakkında Kanun, 10682.

- T.C. Resmi Gazetesi. (1960). 5 Ekim 1960 tarihli 91 Sayılı Devlet Plânlama Teşkilâtının Kurulması hakkında Kanun, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10621.pdf> (Erişim Tarihi: 25.05.2021).
- T.C. Resmi Gazetesi. (1961). 9 Temmuz 1961 tarihli 10859 Sayılı Kanun Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10859.pdf> (Erişim Tarihi: 23.04.2021).
- T.C. Resmi Gazetesi. (1962). 19 Aralık 1962 tarihli 11286 Sayılı Milli Güvenlik Kurulu Kanunu, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc046/kanuntbmmc046/kanuntbmmc04600129.pdf (Erişim Tarihi: 30.04.2021).
- T.C. Resmi Gazetesi. (1971). 22 Eylül 1971 tarihli 13964 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının bazı maddelerinin değiştirilmesi ve geçici maddeler eklenmesi hakkında Anayasa Değişikliği Kanunu, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13964.pdf> (Erişim: 10.05.2021).
- T.C. Resmi Gazetesi. (1982). 9 Kasım 1982 tarihli 17863 Sayılı Kanun Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17863_1.pdf (Erişim Tarihi: 15.05.2021).
- Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 67(2), 157-187.
- Tan, M. (2008). *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Siyasal İstikrar Üzerindeki Etkileri*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tanör, B. (1994). *İki Anayasa 1961-1982* (3. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Taşpınar, G. T. (1996). *27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Teber, M. (2002). *Bir Başkanın Hayat Hikayesi Adnan Menderes Üzerine Bir Biyografi Çalışması*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Tekerek, M. (2015). Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Müstakil Grup, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 57, 147-172.
- Tikveş, Ö. (2011). Anayasa Mahkemesinin Teşkilat ve Fonksiyonları (Mukayeseli Bir İnceleme). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 33(1-2), 1966, 88-128.
- Timuçin, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- Toker, M. (1990). *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları - Tek Partiden Çok Partiyeye (1944-1950)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Torun, A. (2017). Türkiye’de Ulusal Güvenliğin Yasal ve Kurumsal Mekanizması: Milli Güvenlik Kurulu. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 49-67.
- Tuna, I. (2020). 27 Mayıs’ın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş: 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX(40), 227-251.
- Tunçkanat, H. (1996). *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Turhan, M. (2002). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 57(3), 129-150.
- Türker, E. (2007). *1982 Anayasasında Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri Üzerine Bir İnceleme ve Değişiklik Önerileri*. (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, (2012). *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar İle Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*, Cilt-1, Dönem: 24, Yasama yılı: 3, 1-706.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi, (2012). *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar İle Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*, Cilt-2, Dönem: 24, Yasama yılı: 3, 707-1420.
- Türkmen, Z. (2000). II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Ordu-Siyaset İlişkileri. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 12(35), 567-591.
- Uluç, V. (2020). Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş: İç ve Dış Dinamiklerin Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 465-486.
- Ural, Y. (2008). *Türk Anayasal Sisteminde Cumhurbaşkanının Konumu ve Yetkilerine İlişkin Tartışma ve Öneriler Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Uran, P. (2008). *Yasama İşleminin Yerine Getirilmesinde Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uslu, F. ve Angun, S. (2020). Türkiye’de Siyasi Parti Kapatma Nedeni Olarak “Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesi”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, Milli Egemenlik Özel Sayısı, 39-60.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Weber, M. (1998). *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalansız, N. (2012). 27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasi Hayatına Etkileri. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 7(3), 2585-2598.
- Yaşar, Ö. (2017). 27 Mayıs 1960 Dönemi Çizgisel Mizah ve Demokrasi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(16), 471-492.
- Yavuz, B. ve Bülbül, M. (2012). Çift Meclis Sistemi ve Türkiye. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XVI(1), 217-260.
- Yayla, A. (2015). *Siyaset Bilimi*, Ankara: Adres Yayınları.
- Yayla, A. (2020). Bürokratik Vesayet Sistemi Tamamen Bitti mi?. *Kriter Siyaset Toplum ve Ekonomi Dergisi*, 4(44), <http://kriterdergi.com/siyaset/burokratik-vesayet-sistemi-tamamen-bitti-mi> (Erişim Tarihi: 21.11.2020).
- Yıldırım, N. (1998). *Türkiye'nin Gelişme Sürecinde Devlet Planlama Teşkilatı*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, A. ve Güler, T. (2016). AK Parti Hükümetleri Döneminde Siyaset ve Bürokrasi Arasındaki Güç Mücadelesinin Devlet Planlama Teşkilatı Üzerinden Okunması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 294-316.
- Yılmaz, B. (2014). Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporuna İlişkin Bir Değerlendirme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6(2), 32-43.
- Yılmaz, E. (2010). 1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 177-188.
- Yılmaz, E. (2017). Türk Siyasi Tarihinde Askeri Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasal Haklarının İadesi Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 16(32), 21-64.
- Yılmaz, N., Doğan, K.C. ve İnankul, H. (2013). Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1946) Bürokrasi ve Siyaset İlişkisinin Weberyan Değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 263-284.
- Yön, 17 Ocak 1962, Yıl 1, ss. 2.
- Yön, 24 Ocak 1962, Yıl 1, ss. 2.

Yöndem, M. (2019). *27 Mayıs İhtilali'nden Sonra Ordudaki Siyasal Ayrışmalar*.
(Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

EK 1: Araştırmada Kullanılan Gazeteler

[illegible]

ORDU ÜLTİMATOM VERDİ
"Hükûmet çekilsin,"

Ordu'da bütün izinler kalktı
**BİRLİKLER
ALARMDA**

Milli Hükûmet kurulmazsa
ORDU idareye el koyacak

CUMA
30
EYLÜL
1960

Yeni Asır
Mühürhan Mahallesi, 22. Cadde, 10. Kat
Tel: 22 22 22
P. 22 22 22

Yeni Asır

DEMOKRAT PARTİ DÜN KAPATILDI

İKBAL

1960
7
CUMARTESİ

17 dakikalık bir duruşmadan sonra Ankara 4. Asliye Hukuk Mahkemesi Hakimi, kararı bildirdi: "D P. nin feshine karar verilmiştir; kapatılmıştır..."

Kent Prensesi - ...

MİLLİ EĞİTİM BAKANI DÜN İZAHAT VERDİ

PROF. TUNCELİN AÇIKLAMALARI İLE KOMİSYONUN GÖRÜŞÜ ARASINDA BAZI FARKLAR BELİRLİ BULUNUYOR...

MİSİR'DA Emlâk Olan TÜRKLER...

Dışişleri Bakanlığı, dün press bir toplantısı yaptı...

Kota sayısı, yılda bire indiriliyor

Dün şehrimize gelen Sanayi Bakanı, Sanayiciler ile görüşte; şeker fiyatlarında bir indirim yapılmasına imkân olmadığını bildirdi

Anayasa'yı ihlâl suçundan dün idamları talep edilenler

Soruşturma Kurulu hazırlanan raporu saat 17 de Milli Birlik Komitesine verdi

İdamı istenenler: BMM eski Divanı, son Bakanlar Kurulu, Tahkikat Encümeni Üyeleri ve Tahkikat Komisyonu teşkil için Meclise vakir verenler

Yolcu otobüsü bir kamyona çarptı

4 ölü, 10 da yaralı var!

D. Anadolu'da 5 bin senelik buğday ve peynir bulundu

Oda ve Borsa'da 130 vaxifelinin işine son verildi

«Millî Birlik Komitesi»nin sanal görüşü

Yolcu otobüsü bir kamyona çarptı

4 ölü, 10 da yaralı var!

Kruşçef, gürlütu çıkardı

İngiliz Başbakanının konuşmasını dinleyen Dışişleri Bakanlığı, ayrıca bir basın mesajı yayınladı

Polisler tartışıyor

Tahkikat Encümeni üyeleri bir toplantıda, görevleri hakkında konuşuyor

Denizcilik Bankasında TENŞİKAT, YALANLANDI!

«NİER»'A ZİNCİ BİR KONGRE OLMAKTA KAMZET

Tren altında dün canveren makası

Brigitte Bardot, dün İtlihora teşebbüs etti

İdamı istenen esrar imalcileri

«Millî Birlik Komitesi»nin sanal görüşü

Yolcu otobüsü bir kamyona çarptı

4 ölü, 10 da yaralı var!

UVEY Annesini, Balta ile Oldürdü!

Polisler tartışıyor

Tahkikat Encümeni üyeleri bir toplantıda, görevleri hakkında konuşuyor

Denizcilik Bankasında TENŞİKAT, YALANLANDI!

«NİER»'A ZİNCİ BİR KONGRE OLMAKTA KAMZET

Tren altında dün canveren makası

Brigitte Bardot, dün İtlihora teşebbüs etti

İdamı istenen esrar imalcileri

«Millî Birlik Komitesi»nin sanal görüşü

Yolcu otobüsü bir kamyona çarptı

4 ölü, 10 da yaralı var!

AKŞAM

MUSTAFA KEMAL PAŞA SABAN GAZETESİ

7
CUMARTESİ

AKŞAM

2. Cumhuriyetin temeli dün atıldı

Her Okutulan
Aptemim Dersleri ve Çeşitli Dersler para İhtisatları

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

7
CUMARTESİ

Devrimden 225 gün sonra Meclis açıldı

Bakanlar Kurulu ilk toplantısını dün yaptı

Sarper'in başkanlığındaki toplantıda yeni Bakanlar birbirleriyle tanıştılar

147 LER İŞİ KURUCU MECLİS'E BIRAKILDI

Yükte hafif...

Gürselin törenegelmesine doktorizin vermedi. Konuşmayı Özdilek okudu

D. Başkanı, meselelerin partiler yönünden alınmamasını istedi

İKİNCİ Cumhuriyetin emellerini ve yeni Siyaset Kurumunu hazırlayacak olan Temsilciler Meclisi dün toplanmıştı. Bu vesileyle Ankara, tarihli bir gün, yarıgünler Siyaset Kurumunu, Devlet ve Halkın Birliklerini Organize Edilme Günü'nü her yıl kutlanmasına karar verildi. Bu vesileyle, Siyaset Kurumunu, Devlet ve Halkın Birliklerini Organize Edilme Günü'nü her yıl kutlanmasına karar verildi.

Emekli aylığından vergi kesilmeyecek

Gelir Vergisi Kanununda yapılan tadilat Resmi Gazetede yayımlandı

GAZETECİ SAHİTLER DİNLENDİ

«Açıştan nollar

Teğmene beni hapsedti diye kızmak elimden gelmiyordu

Gördüm ki o da bana düşmanca bakmıyordu

ENGINEERING INSTITUTE

